

TŰZHALÁL

HÁROM DRÁMAI KÉP

**IRTA
DÁNIELNÉ LENGYEL LAURA**

**ELSŐ KÉP
VOLTAIRE**

**MÁSODIK KÉP
ROLANDNÉ**

**HARMADIK KÉP
A CONCIERGERIE**

Ajánlom e könyvet

Rákosi Jenő

*kezébe, az áldott, erős kézbe, mely
mindig szépet alkotott és mindig jót
cselekedett.*

Szerető, hálás tanítványa

Dánielné Lengyel Laura

SZEMÉLYEK:

Voltaire	Gál Gyula
Roland de la Platière.....	Pethes Imre
Rolandné.....	P. Márkus Emma
Barbaroux	Ódry Árpád
Brissot.....	Abonyi Géza
Vergniaud	Nagy Adorján
Beugnot gróf.....	Mihályfi Károly
Villette márkí.....	Gyenes László
Villette Marie (leánya).....	Ághy Erzsí
Liancourt herceg.....	Ónodi Ákos
Rochevoucauld hercegasszony.....	Hettyey Aranka
De Brèze márkí.....	Losonczi Zoltán
D'Alcantara herceg.....	Szóke Sándor
Fenigan kapitány.....	Fehér Gyula
Pierre Rigaud	Kürti József
Noirot (sörgyáros).....	Bodnár Jenő
Offarel (jakobinus)	Pataki József
Doktor.....	Bónis Lajos
Fiatal arisztokrata hölgy	Kelemen Mária
Caterine (komorna Rochevoucauld hercegnőnél).....	D. Ligeti Juliska
Jean (komornyik Villette márkínál).....	Szóke Lajos
Adolphe (inas ugyanott)	Pethes Sándor
Joseph	Vándory Géza
Első jakobinus asszony.....	Iványi Irén
Második jakobinus asszony.....	Izsó Kálmánné
Harmadik jakobinus asszony.....	Cs. Rozsos Giza
Szolga a belügyminisztériumban.....	Hajdu László

Szolgák, községtanácsbeli hivatalnokok, nagyobb jakobinus utcai tömeg, foglyok a Conciergerieben: - Történik az első felvonás 1778 március 30-án Párisban a Villette-palotában. A második felvonás 1792 október első felében a belügyminisztérium palotájában. A harmadik felvonás 1793 november 7-én a Conciergerieben.

A darab első előadása a *Nemzeti Színházban* 1923 március 23-án volt.

Színházakra nézve kézirat.

A darab előadási joga Marton Sándor dr. útján szerzhető meg.

ELSŐ FELVONÁS.

ELSŐ JELENET.

(Villette márki palotájában Voltaire dolgozószobája. Az ablaknál íróasztal, az előtérben karosszék, kis asztal, az asztalon csengő, különben egy főrangú szoba XVI. Lajos korabeli butorzata. Jobbra, balra a fenéken ajtó.)

Jean, Adolphe.

Jean: Ezt a karosszéket idébb egy kicsit. Aztán hozza be a gobelint.

Adolphe: A gobelint?

Jean: Mit bámul úgy? Nem hallotta, hogy a márki úr mielőtt a színházba mentek, azt parancsolta, hogy a Monsieur Voltaire karosszékére a nagy gobelint kell teríteni.

Adolphe: Amit eddig az üvegszekrényben őriztek?

Jean: Azt hát. De vigyázzon a gobelinre Adolf. Ezt a darabot még nem szedtük ki az üvegszekrényből, mióta a házban vagyok. És most a Voltaire úr karosszékére terítjük.

Adolphe: Annak a ráncos képű, kis kiaszott csontváznak. Nem is lenne a kis öregnek jó a nagy karosszék gobelin nélkül? De nagy hühöt csapnak vele, mióta itt van. Ma este meg, hogy a darabját adják a színházban, az egész ház fel van fordulva. Ez a kis csontváz...

Jean: Tudja maga Adolf, ki ez a ráncos képű, kis, kiaszott csontváz? Három hónappal ezelőtt, mikor a szabadságidőmről visszajöttem Párisba, a vám előtt álldogáltam, mert a buta vámőrök mindenféle ostoba kérdésekkel kinoztak. Egyszer csak egy hatalmas batár állt meg előttem. A kocsni ablakából ez az élő csontváz hajolt ki és hangosan kiáltotta a vámőrök felé: „nem hozok magammal semmi dugárut, legfeljebb magamat, különben Voltaire vagyok”. Ha látta volna Adolf, hogy tisztelegtek a vámőrök... Furcsa világ. Mi?

Adolphe: Nagyon furcsa és azt sem tudjuk már, mit csináljunk benne?

Jean: Kiki a maga dolgát, édes Adolf. Maga például behozza a gobelint, mert az urak minden pillanatban hazajöhetnek a színházból... Az előadásnak mindjárt vége lesz.

Adolphe: Szerettem volna ma este a színházban ott lenni a M. Voltaire darabjának előadásánál. Azt mondják, nagyon szép darab. Catherine kisasszony mondta.

Jean: Catherine?

Adolphe: Catherine kisasszony az urnőjétől, Rochefoucauld hercegnőtől hallotta, hogy a Voltaire úr drámája milyen gyönyörű szép darab. Catherine kisasszony nagyon finom, okos kis leány *(gonoszkodva)* s mikor még a Jean Paul Maratnak, annak az állatorvosnak a menyasszonya volt...

Jean: Mi köze ehhez magának? Mi?

Adolphe: Hiszen nem is azért mondom... Hiszen az már régen volt. De tudom, hogy Catherine kisasszony akkoriban gyakran ment a színházba, mert a vőlegénye, az az állatorvos... az a Marat...

Jean (parancsoló, kemény hangon): Adolf, én a gobelint kértem magától!

Adolphe (alázatosan): Igenis, Jean úr *(kimegy a szobából)*.

MÁSODIK JELENET.

Jean, Caterine.

Caterine: Jó estét, barátom.

Jean (mogorván, hidegen): Jó estét!

Caterine: Nini, milyen rossz kedve van ma valakinek.

Jean: Semmi okom sincs arra, hogy jókedvű legyek.

Caterine: Ne mondjad. Én pedig azt hittem... Egy kicsit elkéstem fiam. Az úrnőm, Rochefoucauld hercegasszony kétszer is átöltöztette magát, ma nagyon szép akart lenni a M. Voltaire darabjának előadásánál... *(ránéz a férfi sötét komor arcára)* Jean... kis fiam.

Jean (elfordul).

Caterine: Ha akarod, ma este itt maradok. Itt kell bevárnom az úrnőmet színház után. Idejönnek, ha az előadásnak vége lesz, a Villette-palotába. Idejönnek mindnyájan tisztelegni M. Voltaire előtt. Jean fiam tudod, hogy megnéztem Meudonban a kis kertés házat?

Jean: Igen?

Caterine: Nagyon alkalmas, kedves hely. A vendéglőt csinosan be lehet rendezni. A kert árnyas, ha nem túlnagy is, de azért... Hallod-e barátom, utoljára kérdem, mi lelt?

Jean: Semmi.

Caterine: No, no, csak nem fogsz előttem titkolózni?

Jean: Nekem nincsenek titkaim.

Caterine: Ugy hát... No ne légy gonosz kis Jeanom. És még meg sem csókoltál...

Jean: Nincs jó kedvem.

Caterine: Ej ha... És ha én akarom, ha én követelem... ha én kérem...

Jean: Ej, hagyj békében!

Caterine: Rendben van. Jó éjszakát barátom!

Jean: Hová mégy?

Caterine: Ilyen magamfajta szegény leánynak kevés a szabadideje. Ha egypár percet lophat a maga számára, kellemesen akarja eltölteni.

Jean: Szóval itt hagysz?

Caterine: Azt hiszem igen.

Jean: Látod Caterine, én olyan nyomorultnak érzem magamat. Ne hagyj itt.

Caterine: Nem vagy túlságosan mulatságos társaság, barátom.

Jean: Nem tudok tréfálni, nem tudok enyelegni. És ezt neked meg kell értened.

Caterine: Meg fogom érteni, ha megmagyarázod.

Jean: Mondd meg nekem, mi van vele?

Caterine: Kivel?

Jean: Mondd meg, hogy mi van köztetek?

Caterine: Köztünk?

Jean: Közted és a között a mocskos, közveszélyes örült között.

Caterine: De hát ki az, kire gondolsz?

Jean: Hát nem igaz? *(Szünet.)* Jobban teszed, ha nyíltan bevallasz mindent...

Caterine: Azonnal vallok, csak tudjam, hogy mit?

Jean: Az a csipás szemü, mocskos örült... A vőlegényed volt. Szeretted Marat-t?

Caterine (hangosan felkacag).

Jean: Micsoda? Nevetsz?

Caterine: Nem tudok komoly maradni, ha Marat úrról van szó. És vigyázz Jean, hogy egyszer rajtad is nevetni ne kelljen.

Jean: Vigyázzak?

Caterine: Vigyázz barátom, mert én nem tudom többet megcsókolni azt a férfit, akit kinevettem.

Jean: A lódoktoron a csók előtt neveltél, vagy azután?

Caterine: Mindegy az fiam, s ha okos ember vagy, nem is firtatod tovább ezt a dolgot. Sokkal tanulságosabb lesz reád nézve, ha megtudod, miért szakítottam Maratval?

Jean: Miért?

Caterine: Mert sohasem akart azzal törődni, ami kettőnk dolga és jövődjéje. Én, mióta Rochefoucauld hercegnőnél vagyok, folyton azon töröm a fejemet, hogyha férjhez megyek, kis kertes korcsmát rendezek be, hova a párisi jobbfajta népek vasárnaponként kirándulnak. De ha Maratval erről beszélni akartam, ő azzal felelt, hogy negyven láb magas akasztófát kell Páris közepére az arisztokraták számára felállítani. Tudod barátom, én nagyon türelmes vagyok a férfiak szeszélyeivel szemben. Mindegyiknek más a gyöngéje. Egyik inni szeret, a másik kártyázik, a harmadik asszonyok után futkos, Jean Paul Marat hercegeket meg grófokat szeretne akasztatni. Mit bánom én?! Szabad órát mindenki arra használja, amire jól esik. Ez is olyan, mint az ivás vagy a kártya, csak kevesebbe kerül. Csakhogy észrevettem, hogy Marat úr kedves ábrándjai mellett megfélekedezik a valóságról. Ha a meudoni kis korcsmáról beszélek, ásít, ha a hivatalról, vagy az előmeneteléről érdeklődöm, kisül, hogy annyit tud róla, mint én. Hát ez nem járja barátom. Én nem bántottam az ő ábrándjait, de ha az élet komoly, praktikus dolgait elhanyagolja, ezekért az ostobaságokért, akkor mindennek vége. Marat úr csak csókolózni meg gyilkolni akar. Ez nem komoly dolog. S te veszedelmesen kezdesz hasonlítani az én vőlegényemhez. Én a jövőnkéről, meg a meudoni kis korcsmánkról akarok veled tárgyalni, s te féltékenykedel. Az éjszaka édes fiam éppen olyan hosszú, mint a nappal, mindegyiknek meg van a maga rendeltetése, de aki összetéveszti a kettőt, azzal nincs mit kezdeni és ha te nem így gondolkozol, akkor...

Jean: Nem, nem édes Caterine, bocsáss meg... És most... *(Magához öleli.)*

HARMADIK JELENET.

Előbbiek, Pierre.

Pierre (egy kisebb fajta csomagot tart kezében): Kezét csókolom Catherine kisasszony...

Catherine (gyorsan kibontakozik): Nini, Pierre úr, milyen régen nem láttuk.

Jean: Szervusz, Pierre, szép tőled, hogy eszedbe jutottam. Hallottam nagy úr lettél Orleans herceg mellett.

Pierre: Hát nem mondom, Orleans Fülöppel nagyon jól ki lehet jönni...

Jean: Főkomornyik vagy a fenségnél?

Pierre (dühösen): Micsoda? Ki beszélt neked ilyen szemérmiséget?

Jean: Van még feletted első komornyik is?

Pierre (gőgösen): Én titkár vagyok őfensége Orleans herceg udvarában.

Jean: Ugyan ne mondd, hiszen olyan csúnya irásod volt. És most...

Pierre (gőgösen): És most a fenséges úr üdvözetét hozom M. Voltaire számára. A fenséges úr M. Voltaire drámájának bemutatása alkalmából ezt a kis ajándékot volt kegyes velem küldeni Voltaire úr számára (*kibontja a dobozt, egy kis ezüst Cupidot vesz elő*), Benvenuto Cellini műve, Ferenc francia király rendelte nála a nővére számára, mikor...

Catherine (kezébe veszi a Cupidot): Nagyon csinos kis fiú. Olyan szemtelen pofikája van. Igazi ezüst?

Pierre (bólint).

Catherine: Meg kellene mérni, hogy mennyit nyom?

Jean (Pierrehez): Mit csinálsz te tulajdonképpen ott abban a hercegi palotában?

Pierre: Paskillt.

Jean: Mit?

Pierre: Paskillt írok Mária Antoinette ellen. Hát ti nem ismeritek a *Trianoni éjszaka* című versemet? Csinos kis poéma. Fülöp herceg ötszázezer példányban nyomatta ki.

Catherine: No hallja Pierre úr, ezzel nincs mit dicsekedni. Disznó egy gyalázatos munka.

Pierre: Micsoda, Catherine kisasszony, maga szereti az osztrák asszonyt?

Catherine: Mi közöm neked hozzá? És mi köze magának, Pierre úr?

Pierre: Catherine kisasszony, én a szent, a szegény, az elnyomott, a letiport francia nép nevében harcolok.

Catherine: Már megint a nép? Hallja, Pierre úr, ebből már éppen elég volt. Azt hiszi segít rajtuk, ha mocskos disznóságokat ír? Fülöp herceg is jobban tenné, ha versek helyett kenyéret osztatna ki a nép között.

Pierre: Kenyér is lesz, ha megjön a szabadság, az igazság, az egyenlőség világa és éppen ezért...

Jean (kezével legyint): Hagyjuk ezt, Pierre... Inkább mondd el, hogy mi volt a versedben.

Catherine: Megtiltom, hogy ilyen mocskosságok iránt érdeklődjél.

Jean: Micsoda, hiszen te olvastad?

Pierre: Ugy van Catherine kisasszony. Ötszázezer ember tudja meg a versemből, hogy Mária Antoinettet mint cipelték be hajnalban, részegen, meztelenül a Trianonból, míg Ferzen gróf...

Catherine: Pierre úr hallgasson!... Nem tűröm, hogy előttem asszonyokat a rondaságba mártsanak. Ha királyné is, azért ő is csak ember. Mit akarnak tőle? Hogy szeretője van? Hát aztán? Nekünk talán nincsen?

Jean: Catherine!...

Catherine: Nem magamról beszélek, jól tudod. Csak úgy értettem, hogy a mi fajtánkbeli asszonynak talán nincsen? Hagyjon nekem békét a verseivel, Pierre úr. Az ilyenekben csak a maga dülledt szemű gazdája gyönyörködik. Az is csak azért, mert Mária Antoinette kidobta, mikor ő akart vele mulatni a Trianonban.

Pierre: Hát ezt meg honnan tudja?

Catherine: Ezt is a paskillokból, meg a röpiratokból. Sok olyan titkár van ma Párisban, mint amilyen maga, drága Pierre uram.

Pierre: Lehet, kedves Catherine kisasszony, de egyiknek sincs olyan hatása a közönségre, mint nekem. Én Franciaország ütőerén tartom a kezemet, Franciaország beteg, kétségbeesetten, súlyosan beteg...

Catherine: Maga fogja meggyógyítani?

Pierre: Ma én vagyok az úr az ár felett, ura a viharoknak, a szélvésznek, az orkánnak, mely még alszik, de... Catherine kisasszony, maga nem tudja, hogy én ki vagyok? Ma én vagyok a közvélemény. Hogy mi lesz a maguk gazdáinak életével, palotáival, kincseivel, a maguk kövér királyával és királynéjával, azt mind én fogom eldönteni. Én Franciaország sorsát tartom a kezemben, nincs ember, ki meg ne hajolna előttem és én nem hajtom meg fejemet senki előtt sem. *(Ledobja magát egy karosszékebe.)*

Jean: Pardon kedves Pierre, ezt nem... Ezt már nem. Ez a M. Voltaire karosszéke. Ebbe más ember nem szokott beleülni.

Pierre (hirtelen felugrik, a legmélyebb tisztelet hangján beszél): Voltaire karosszéke!... Milyen boldog vagy te Jean. Gyakran látod?

Jean: Mellette vagyok.

Pierre (most minden póz nélkül, az őszinte tisztelet hangján): És ma este én is... én is a szeme elé kerülhetek... én is...

Jean: Szóval te magad akarod az öregnek átadni ezt... *(A Cupidóra mutat.)*

Catherine (kezébe veszi a szobrot, emelgeti): Jó súlyos, meg kellene mérteni.

NEGYEDIK JELENET.

Előbbieket, Adolphe.

Catherine: Nini, Adolf a gobelinnel. *(Adolf meghajlik, köszönti Caterinet és Pierret).*

Jean: Ismered ezt a gobelint?

Catherine: A barátnőm, Teréz itt volt szobaleány négy évvel ezelőtt. Ő mutatta meg nekem. De abban az időben a márkiné fogadószobájában állt az üvegszekrényben.

Adolphe: Most is ott áll. Csak ma vettük ki, hogy a Monsieur Voltaire karosszékére borítsuk.

Caterine (figyelmesen nézi): Szép darab, csak egy kicsit kopott.

Jean: Nem csoda, nagyon régi. A márki özanyja kapta XIV. Lajostól, mikor másfél esztendeig szeretője volt a királynak.

Caterine: Hát ezt meg honnét tudod?

Jean: Én ne tudnám? Hiszen erről felolvasást is tartottak itt a Villette-palotában. Melin úr, a híres tudós erősen összeveszett egyik kollégájával, ki azt állította, hogy a márkiné az első találkozón kapta a gobelint. A másik akadémikus, Paul Casal úr amellettt tört kardot, hogy a napkirály a szakítás fájdalmát kívánta enyhíteni vele.

Pierre: Nagyon érdekes.

Caterine: Ugyan mi érdekes van abban, ha egy rég meghalt asszony hálósobájában titkok után kutatnak? Tudjátok, mi jut erről eszembe? Az úrnőnek van egy udvarlója.

Jean: Bezenval báró?

Caterine: Ugyan? Azzal már tavaly szakítottunk. Hanem a herceg három hónappal ezelőtt új titkárt fogadott. Egy Gironde-vidékről idekerült fiatalembert.

Pierre: Hogy hívják?

Caterine: Etienne Barbaroux. De ez nem olyan titkár, mint maga, Pierre úr. Ez nem paskillokat ír, hanem szép, szerelmes verseket. Hozzá még ez a Barbaroux a legszebb fiatalember, akit életemben láttam. Egy délután a szomszédszobából hallom, hogy azt mondja a hercegasszonynak: „Száz esztendő múlva Madame, tökéletesen közömbös lesz, hogy Ön erényes nő volt-e vagy sem, engem pedig most olyan kimondhatatlanul boldoggá tehetne.”

Pierre: És boldoggá tette?

Caterine: Pierre barátom a függöny mögött hallgatózni és leselkedni lehet ugyan, de csak addig, míg komoly fordulatot nem vesz az ügy. A döntő perc előtt mindig bezárják az ajtót. De igaz, mi lett Terézzel?

Adolphe: Villette márkiné elbocsátotta a szolgálatból. A kulcsárné feljelentette a márkinénak, hogy Teréznek kedvese van.

Caterine: Igazán? Elküldték, mert kedvese volt? És szegény, nem kapott gobelint sem az első éjszaka után, sem a búcsúzáskor.

Pierre: Brávó, Caterine!

Adolphe: Caterine kisasszony, amint látom, szintén a mi nézetünket vallja.

Caterine: Én, Adolf, nem sokat törődöm a maguk nézeteivel, csak azt gondolom, hogy ami jó volt a márkinénak, az nem lehet rossz a szobaleánynak sem.

ÖTÖDIK JELENET.

Előbbiek, Joseph, majd Rolandné.

Joseph: Caterine kisasszony, egy úri hölgy keresi magát. Nagyon szép úri hölgy.

Caterine (bámulva): Engem itt? Hát honnét tudja, hogy itt vagyok?

Joseph: Azt mondja, hogy a Rochefoucauld-palotából jött. Ott nem találta és *(egy kis papírlapot ad át Catherine-nak)* itt van... Felírta a nevét.

Catherine (hangosan olvassa): Manon Philipon! *(Egyszerre nagy, boldog ragyogás világítja be az arcát. Csupa sugárzó melegség a szeme, a hangja.)* Jean... édes kis Jeanom... hiszen ez -

Jean (közbevág): Philipon úrnak, a gazdag vésőmesterembernek a leánya... Az a csodaszép kisasszony...

Catherine: Manon kisasszony, akihez én bejártam játszani gyermekkoromban... Manon kisasszony... *(Jeanhoz)* Kérlek, hagyjatok magunkra *(nagyon izgatottan)*. Most hagyjatok... És ha az urak hazajönnének -

Jean: Légy nyugodt Catherine. Akkor majd átvezetlek benneteket a kék szalonba. *(Pierrehez)* Te is ott fogsz majd várni, Pierre. M. Voltaire vendégei ott várják be az audiencia idejét.

Pierre (mikor Voltaireről beszél, mindig alázatos): Aztán M. Voltaire elé vihetem a herceg úr öfensége ajándékát?

Jean (megrázza fejét): Hát tudod, az öreg úr, nagyon furcsa fiú ám és -

Pierre: Csak nem gondolod, hogy a fenséges herceg?! -

Catherine (türelmetlenül): Menjetez már innét... Menjetez!... Hogy én egyedül...

Jean (Adolphe-vel és Pierre-vel kimegy).

Joseph (most kinyitja az ajtót. Catherine rohan az ajtó felé, ebben a pillanatban lép be Rolandné).

Catherine (még egy lépést fut Rolandné felé): Drága, jó Manon kisasszony... Édes kisasszony.

Rolandné (nagyon finoman, igen választékosan van öltözködve, feltünő gonddal és artistikusan fésülködve. Mozgása finom, gesztusa előkelő, hangja mindig nyugodt, fensőbbeséges): Kerestelek, Catherine. A Rochefoucauld-palotában mondták, hogy itt vagy a völegényednél. Nagyon örülök, hogy látlak.

Catherine (szerető, meleg hangon): Édes, drága, jó Manon kisasszony...

Rolandné (mosolyogva): Igen... igen, fiam... *(pár pillanatnyi szünet)*. Hallom, hogy völegényed Voltaire úr mellé van beosztva komornyiknak. Én egy levélben kihallgatást kértem M. Voltairétől.

Catherine: Ön is?!...

Rolandné: Igen. Válasz nem jött. De nekem még ma beszélnem kell M. Voltairevel. Érted? Beszélnem kell véle.

Catherine: Kisasszony...

Rolandné: Asszony vagyok, Catherine. Egy félévvel ezelőtt feleségül mentem Roland úrhoz.

Catherine: Az öreg Roland urat sokszor láttam Önöknél. Nem is tudtam, hogy az öreg úrnak öccse is van. Rolandék szegények, de előkelő, finom, úri, nemes család. Legalább is az öreg Roland úr nagyon finom, jó ember, remélem az öccse is...

Rolandné: Én a Roland de la Platière felesége vagyok.

Catherine (összecsapja kezét): Az öreg uré?!...

Rolandné (elmosolyodik): A férjem nem nagyon örülne, ha így hallana beszélni, Catherine. Különbösen egészséges vagy, fiam?

Caterine: Még mindig nem értem. Hiszen Roland úr öregebb, mint az ön édes apja.

Rolandné: Tévedsz, Caterine, két évvel fiatalabb.

Caterine: És ön?... *(félénken, halkán, majdnem zavartan)* Boldog ön, asszonyom?

Rolandné (nyugodtan, komolyan néz a leány szemébe): Nagyon boldog vagyok, Caterine és mindig is az akarok maradni.

Caterine (halkán, akadozottan beszél, aztán egyre bátrabb lesz a hangja): Ne haragudjék, asszonyom, de mikor önt abba az előkelő zárdába elvitték, akkor én olyan keservesen sírtam. Nagyon fáj a szívem és nagyon sajnáltam önt. Mennyi lótás-futásba került, míg azok ott a zárdában elnézték, hogy magának nincs nemesi címer himezve a fehérneműjébe és felvették a tanulók közé. Aztán ott az élete, a nemes kisasszonyok között!... Ön maga beszélte el nekem, mennyit szenvedett. Minden pillanatban éreztették önnel, hogy mégis csak polgárleány - egy gazdag, vésőmester ember leánya s nem való közéjük.

Rolandné: Elég volt, Caterine...

Caterine: Bocsásson meg Madame, én még mindig úgy szeretem önt, mint régen, mikor édes apjának, Philipon úrnak nagy kertjében együtt játszottunk. Önt beadták Franciaország legelőkelőbb nevelőintézetébe és úgy jött ki onnét, mintha a poklok kapuiból szabadult volna ki. *(Rolandné türelmetlen mozdulatára.)* Ön maga mondotta, hogy úgy jött ki. Hajdani iskolatársnői, a nemes kisasszonyok tudni sem akartak magáról, a polgár leányoktól meg ön húzódott vissza. Olvasott, meg tanult folyton... És aztán férjhez megy egy emberhez, ki huszonhat évvel öregebb önnél! Hát nem volt igaza nagyapámnak, ki azt mondotta, hogy az asszonynak csak annyi esze legyen, hogy az urát össze ne tévessze idegen férfiemberrel. Ami ezen felül van, az már ártalmas és vesztébe viszi.

Rolandné: Caterine, elég volt, ha ostobaságokat fecsegsz, itt hagylak.

Caterine: Madame, egy szót sem szólok, és ha nem szeretném annyira, ennyit sem beszéltem volna. De egy ötvenéves férj!... én inkább két darab huszonöt esztendőst választottam volna.

Rolandné: Caterine, te neveletlen és ostoba vagy.

Caterine: Igen is kezét csókolom. Istennek hála, az vagyok és nem aszerint választok magam mellé férfiembert, hogy ki hány könyvet olvasott, meg hogy ki hogy ért a politikához?

Rolandné: Remélem, jól fogsz választani. És mikor lesz az esküvőd?

Caterine: Egy fél év múlva. Kibérelünk egy kis kertes korcsmát Meudonban. Jean érti a bort, meg a kiszolgálást, a főzés, a tálalás, meg a vendégekkel való beszélgetés az én dolgom lesz.

Rolandné: Bizonyára jól és ügyesen fogod elvégezni a dolgaidat. De Caterine, hallottad, nekem még ma beszélnem kell Monsieur Voltairevel.

Caterine: Madame, a vőlegényem Voltaire úr mellé van beosztva és mi mindent megteszünk, de az öreg úr olyan szeszélyes és olyan nagy úr... és...

Rolandné (határozott, majdnem rideg energiával): Beszélnem kell vele! Azért jöttünk.

Caterine: Jöttünk? Hát Roland úr is itt van?

Rolandné: A férjem lent maradt Lyonban. Hivatalos kötelességek ott tartják, a barátaimmal vagyok itt. Azt mondtam nekik, hogy lent a szomszéd klubban várjanak a válaszomra. Caterine, küldess le valakit hozzájuk: jöjjenek fel: M. Voltaire fogadni fog bennünket.

Caterine: De asszonyom...

Rolandné (komolyan, áthatóan nézi): Csak nem hiszed Catherine, hogy visszafordulok, mielőtt a rámbízott dolgot elvégeztem.

Catherine (lehajol és megcsókolja Rolandné kezét): Azonnal leszaladok az urakért. Én magam szaladok le. *(Elmegy.)*

HATODIK JELENET.

Rolandné, Barbaroux.

Barbaroux (belép, mikor Rolandné meglátja, egy pillanatig mozdulatlanul áll és nézi): Kisasszony alázatos és hűséges szolgája vagyok, lehetek valamiben szolgálatára?

Rolandné: M. Voltairet várom, uram.

Barbaroux: Akkor hát szabad esedeznem?... *(A pamlagra mutat, Rolandné ránéz, de nem ül le.)* Én a márkit várom, kisasszony. Mindjárt itthon lesznek a színházból.

Rolandné: Köszönöm szives figyelmét. *(Erősen hangsúlyozva.)* De én nem vagyok a Villette márki vendége, M. Voltairetól kértem kihallgatást.

Barbaroux: Akkor hát... *(A pamlagra mutat.)* Ez a Voltaire úr dolgozószobája. *(Rolandné leül, Barbaroux vele szemben egy széken foglal helyet.)* Bocsásson meg nekem kisasszony, hogy én az ismeretlen így bátorkodom.

Rolandné: Nincs miért bocsánatot kérni. Várakoznom kell egy idegen házban. S ön, aki, úgy látszik, itt itthon van...

Barbaroux: Nem vagyok itthon. Éppen olyan kevésbé, mint ön, aki *(elhallgat, nem akar indiszkrét kérdést tenni).*

Rolandné: Mondottam, uram, én kihallgatást kértem M. Voltairetól. Én és a barátaim...

Barbaroux: A barátai?

Rolandné: Igen. Lyon város szabadelvű polgársága küldött minket M. Voltaire elé, hogy tisztelegjünk itt és átadjuk neki az újonnan megalakult polgári-párt programját.

Barbaroux (könnyű gúnymosoly fut át az arcán): Nagyon érdekes lehet. *(Rolandné most ráemeli a szemét s a fiatalember ajkáról lassan eltűnik a mosoly, egészen más hangon.)* Nagyon érdekes lehet. S ha megtisztel bizalmával és beszélne róla...

Rolandné: Ehhez nem kell bizalom, mi nem csinálunk titkot terveinkből. Lyon városának szabadelvű polgársága kibontotta zászlaját és itt - De hiszen... *(Végignézi a fiatalember ruháján, arcán, amit mond, az nem kérdés, hanem biztos megállapítás.)* De hiszen ön Párisban él. Nem hallotta még, hogy a Gironde vidékéről Párisba került ifjak klubot alakítottak?

Barbaroux: Hallottam. Tudom. Magam is a Gironde vidékéről származom. Marseillesi vagyok, dehát...

Rolandné: Ön nem lépett be a klubba?

Barbaroux: Nem. Nem is fogok belépni. Volt egy idő, mikor én magam is hittem programokban, zászlóbontásban, a holnapban, melyért harcolni, küzdeni a legszebb, legizgatóbb férfimunka, de akkor fiatal voltam, hűsz esztendő.

Rolandné: Hány éves most?

Barbaroux: Huszonhat vagy huszonhatezer... Tudom is én, mindegy az, nem fontos... Akkor régen... husz esztendő koromban éretlen, buta, rajongó tacska voltam, de azt hiszem, jóval többet értem, mint ma. Akkor még hittem a szépen csengő frázisokban, egyikre-másikra a véretem is feltettem volna, ha úgy hozza a sors. Aztán itt Párisban... Higyje el nekem, hogy mikor én husz esztendő voltam -

Rolandné: Ne folytassa, kérem. Én már tökéletesen meg vagyok győzve. Nem kell tovább fárasztania magát, ennyiből is látom, hogy ön husz esztendő korában sokkal-sokkal különb ember lehetett, mint most.

Barbaroux: Nagyon megvet engem ugy-e? Ebben a pillanatban maga arra gondol, hogy én -

Rolandné: Én ebben a pillanatban nem is gondolok önre. A magam húsz esztendeje járt az eszembe. A huszadik születésnapom. Sohasem felejttem el, akkor olvastam egy párisi ujság cikkét, amiben ez állt: „A mi háborúnk az ideálok, az eszmények, az igazságok harca. És ebben a háborúban nincs legyőzött, itt mindenki csak győző lehet! Mert a mi háborúnk után meghal a nyomorúság és meghal a kevélység, meghal a zsarnokság és meghal a szolgaság. És meghal a bűn és meghal a hazugság, aztán megmarad az egész, az igaz ember.”

Barbaroux (felugrik): Kisasszony, hogy jutott ez most eszébe?! Ez most, hogy jutott?!... Honnét vette? Most honnét vette?!

Rolandné: Azóta mindig itt van velem. A szivemben van.

Barbaroux: De hiszen... Ezt még sem szabad... Így nem szabad... Ami elmúlt, annak vége! Aki meghalt, pihenjen békében! Aki ezt írta -

Rolandné (rábámul): Aki ezt írta?!... Étienne Barbaroux él és tudtommal itt van Párisban.

Barbaroux (mélyen meghajlik): Az ön alázatos és hódoló szolgája.

Rolandné (föláll): Ön?

Barbaroux: Étienne Barbaroux vagyok.

Rolandné (most egy kicsit bizonytalanná válik a hangja): Hát akkor... (Egyszerre nagyon biztos, majdnem rideg, számonkérő hangon) Kicsoda ön itt Etienne Barbaroux?

Barbaroux: A Rochefoucauld herceg titkára vagyok és engedje meg, hogy én, az ismeretlen ember -

Rolandné (most már teljesen nyugodt és fensőséges): Ön nem ismeretlen előttem, uram.

Barburoux (szomorúan elmosolyodik): A régi ujságcikk?!... Hat éve elmúlt, hogy írtam...

Rolandné: Nem csak a régi ujságcikk. Jó barátom, Brissot úr beküldte az ön verseskönyvét hozzám Lyonba.

Barbaroux: És ön? Olyan jó volt, hogy elolvasta a verseimet?

Rolandné: El. A versei gyönyörűek.

Barbaroux: Kisasszony, én olyan boldog vagyok, hogy -

Rolandné (most tetőtől talpig végignézi): Boldog? És azt hiszi, joga van hozzá?

Barbaroux (álmélkodva): Nekem kérem? Hiszen úgy gondolom, azt hiszem... (Jóval bátrabban.) Végre is én írtam őket!

Rolandné: És azt hiszi, ez jelent valamit?

Barbaroux: Bocsásson meg kérem, eddig azt hittem. Ahogy ön most kicsinylőleg mosolyog és végignézi rajtam, látom, hogy tévedtem.

Rolandné: Én nem nézem önt kicsinylőleg. Ön fiatalember, művész és férfi. Hármassal joga van hozzá, hogy ne lássa a dolgokat a maguk valódiságában. Ön verseket ír, szép verseket. Hát aztán? Mi köze önnek ehhez? Ez mindössze is annyit jelent, hogy Etienne Barbaroux úr szépeket szokott álmodni. Azt hiszi, ez érdem? Nem uram, ez néha még nem is szerencse.

Barbaroux: Már engedelmet kérek, kisasszony, de... hogy is fejezzem ki magam, hogy ostobának ne tartson? -

Rolandné: Ahogy legkevésbé esik neheze. Önt nem nevelték szerénységre, Barbaroux úr és ezt nehéz megszokni ilyen gyorsan, egypár percnyi együttlét alatt.

Barbaroux: Kérem, ne csúfolódjék velem. Én nem vagyok sem ostoba, sem nagyképű, sem fontoskodó. És kérem, ne nézzen így reám. Én igenis boldog vagyok, hogy verseimmel foglalkoztam. Ha álmodok is?!... Kedves kisasszony - én álmodtam őket.

Rolandné (nagyon komolyan, áthatóan nézi): Igaza van, csak az a kár, hogy néha-néha föl is ébred. Kár, hogy nem mindig álmodik, Barbaroux úr.

Barbaroux: Kisasszony...

Rolandné: Brissot úr nem csak az ön verseit küldte be hozzám, M. Barbaroux. Az életéről is írt egyet-mást. (*Barbaroux nyugtalan mozdulatára.*) Oh kérem, ne ijedjen meg... Brissot úr diszkrét ember, azonfelül régi barátom, tudja rólam, hogy nem vagyok kíváncsi. Csak éppen megírta, hogy minden valamirevaló girondi férfi belépett a mi klubunkba, csak Etienne Barbaroux úr nem törődik vele. Néha álmodik, akkor szép verseket ír, sajnos, gyakran van ébren, ilyenkor a főúri szalonokban lebzsel és kiszolgálja az arisztokrata társaságot. A hölgyeknek szolgál szép versekkel (*egy kis undor ül az arcára*) és úgynevezett szerelemmel, a férfiaknak azzal, amit itt elmésségnek hívnak.

Barbaroux: Ezt mind Brissot úr írta meg önnek?

Rolandné: Nem. Ezt én magam vettem észre, mikor azt hittem, hogy férfival beszélgetek, aztán a harmadik szónál már tudtam, hogy -

Barbaroux: Hogy? (*Rolandné vállat von.*) Kérem, kisasszony, fejezze be a mondatát.

Rolandné: Nem akarom megbántani.

Barbaroux: Akkor bánt meg, ha nem mondja meg. Kérem kisasszony...

Rolandné: Komolyan kívánja?

Barbaroux: A lehető legkomolyabban.

Rolandné: Hogy csak egy inassal hozott össze a véletlen itt a M. Voltaire dolgozószobájában.

Barbaroux (felugrik): Kisasszony...

Rolandné: Nincs úgy?... Ha nincs úgy, akkor bocsánatot kérek. (*Csend.*) De azt hiszi, hogy van valami különbség a cseléd között, aki itt bort tölt, vagy aki verset olvas fel, aki a süteményes tálat hordja körül, vagy aki szerelemmel szolgál, aki a kabátot segíti fel, vagy aki elmés ötletekkel szórakoztatja a nagyúri társaságot. Udvariasságból, mert ők finomak, jók és kedvesek mindenkire, úgy mondják, a vendégük vagyunk, s olyan nyájasak hozzánk, mintha azok volnánk, de ők azért jól tudják, hogy aki velük szemben áll, csak cseléd, inas... Cselédjük, ha verset szaval előttük, ha udvarol nekik, ha könyvet ír számukra, ha kártyaasztalnál ül velük, sőt cseléd akkor is, ha átöleli a derekukat. És ha ők talán erről egy-egy percre meg is feledkeznének, mi nem felejtethetjük el azt, M. Barbaroux.

Barbaroux (kurtán, keményen): Akkor hát minek jött a Villette márki palotájába?

Rolandné: Mondottam, hogy én nem a márkihoz jöttem.

Barbaroux: S én rólam azt hiszi, hogy...

Rolandné: Ne kényszerítsen arra, hogy ezt tovább tárgyaljuk.

Barbaroux: Jól van, de ha bebizonyítom, hogy hallatlan, kegyetlen, véres igazságtalanságot követett el ellenem, mikor az imént megbántott?...

Rolandné: Boldog leszek, ha bebizonyítja uram...

Barbaroux (közelebb lép): Megengedi nekem... (*Rolandné bólint.*) Ha igen... Ha bebizonyítottam?... (*megint közelebb lép*) akkor ideadja a kezét egy szorításra... Ideadja?

Rolandné: Már odaadtam. (*Kezét nyújtja. Barbaroux megcsókolja az asszony kezét és fogva tartja.*)

Barbaroux: Kisasszony, engedje meg, hogy Lyonban szülői házában hódolattal és tisztelettel felkeressem önt.

Rolandné (visszahúzza a kezét): Asszony vagyok uram és férjem Roland de la Platière úr velem együtt fog örülni, ha ön látogatásával megtisztel és felkeres bennünket.

HETEDIK JELENET.

Előbbiek, Catherine, Brissot, Vergniaud, később Jean.

Catherine (kinyitja az ajtót): Asszonyom, amint parancsolta. Az urak itt vannak.

Rolandné: Köszönöm Catherine. Rendben van.

Catherine (meghajlik és kimegy).

Rolandné: Engedjék meg kérem: M. Barbaroux; - Brissot és Vergniaud urak jóbarátaim.

Vergniaud (nagyon szíves, meleg hangon fordul Barbarouxhoz): Örvendek uram, hogy összekerültünk. Ennek már régen meg kellett volna történni, ha...

Brissot (nagyon figyelmesen, áthatóan nézi Barbarouxot): Barbaroux urat nagyon elfoglalja a nagyvilági élet és így...

Barbaroux (udvariasan, de visszautasítólag): Bocsánat uram, nem foglal el semmi, csak aminek odaadom magamat. Szabad ember vagyok.

Brissot: Kevés ember mondhatja ezt el magáról M. Barbaroux.

Barbaroux (még udvariasabb): Talán izléstelenség is ilyesmiről beszélni. Én nekem és Ön előtt?!... Egy Brissot előtt, kinek neve Franciaországban...

Brissot (kezével int): Hagyjuk ezt uram. Most a szabadságról beszéltünk. Én még nem voltam szabad. Soha-soha még egy percig sem életemben. Gyermekkoromban rabja voltam a játékaimnak, az álmaimnak, ifjú koromban az ambícióimnak, a képzelgéseimnek, a szenvedélyeimnek. És folyton lázongtam és folyton szabadulni akartam, míg most férfikoromban...

Barbaroux: Míg most?

Brissot (vállat von): Most már nem lázongok. Most már tudom, hogy az ember rabszolgának született. Rabja vagyunk a bűneinknek és az erényeinknek, a jó szándékainknak s a gonosz tetteinknek, a zabolátlan állati mohóságunknak éppen úgy, mint az aszkéta önmegtartóztatásnak. A végzet ellen harcolni? Ez ostobaság.

Rolandné: Ma rossz napja van, Brissot.

Brissot: Nagyon rossz napom van. De ön ne törődjék velem, asszonyom. Amit mondtam, kizárólag Barbaroux úrnak szólt s csakis a férfiakról szólt. Az asszonyok azok mindig erősek, bátrak és szabadok.

Vergniaud: Előadásod nem egészen stilszerű a helyhez, ahol állunk.

Rolandné (lassan körülhordozza szemét a termen): A Voltaire szobája!...

Vergniaud (folytatva beszédét): Még ahhoz sem volt stilszerű, amiért itt vagyunk. Voltaire pártfogása nélkül hiába indulunk el. Az ő nevének ott kell lenni kibontott zászlónkon.

Barbaroux: Nem tudom, maga elé ereszti-e Önöket? Nagyon különös ember és felette nagy úr az öreg.

Vergniaud: Ha rideg és kemény lesz -

Barbaroux: Nem lesz rideg, nem lesz kemény. Túlzott udvariasságba szokta burkolni emberfeletti gögjét, mint XIV. Lajos tette.

Vergniaud: Itt vagyunk s meg kell vele értetni, amit akarunk s amit tőle várunk. Ha nem fedezi nevével mozgalmunkat, megöli ideáinkat az uralkodó osztály ellenséges gyűlölete, rosszindulata s a tömeg buta mocskossága és állati aljassága. Voltaire nevét meg kell nyernünk a jövődönök, az új világnak.

Rolandné: A mi világunknak!

Vergniaud (nagyon lelkesen): Igen, a mi eljövendő világunknak, hol a szabadság párosul a tudással és a műveltséggel, az egyenlőség a méltányossággal és megértéssel s az igazság a jósággal és kimélettel. Ezt a világot nekünk kell megteremteni! S ha kétezer évvel ezelőtt a földre szállt Tökéletesség, az Istenember áldozta fel magát, mi most mindnyájan odaadjuk magunkat. Az erősek és a gyöngékek, a jók és a gonoszok, az igazak és a hitványok. Mi mindnyájan feláldozzuk magunkat.

Barbaroux: De hát miért?

Rolandné: Az emberiség jövődjéért!

Brissot: És ha Voltaire mégis elutasít bennünket?

Rolandné: Nem fog elutasítani. Nem szabad minket elutasítania.

Jean (belép): Bocsánat, Madame, bocsánat uraim. Méltóztassanak a másik terembe átsétálni. Az a M. Voltaire vendégeinek várakozó terme. Ott majd kegyeskedjenek nevüket bediktálni. A M. Voltaire elé terjesztendő listára jegyzik önöket.

Rolandné (Barbarouxhoz): Isten velem, uram!

Barbaroux: Nem, asszonyom. Én most már önökkel megyek.

Brissot (egy kis gúnyos hangsúllyal): A Voltaire várakozó szalonjába?

Barbaroux (nagyon komolyan, súlyosan jön ajkáról a szó): Mindenüvé. (A két férfi egy pillanatig mereven farkasszemet néz egymással.)

Jean (most kinyitja előttük az ajtót, elvezeti őket. A színen egy pillanatig üres, aztán Jean visszajön).

NYOLCADIK JELENET.

Jean, Catherine, Adolphe.

Catherine (belép Adolffal): Átmentek a kék szalonba?

Jean (bólint).

Catherine: Sokan vannak ott? Sok a várakozó?

Jean (vállat von): Mint mindig.

Catherine: Pedig ezeket, a szép asszonyt, meg a barátait M. Voltaire elé kell bocsátanod. Érted, Jean? Kell.

Adolphe: Ezeket a fiatalembereket ismerem. A girondista klub tagjai. Forradalmárok.

Catherine: Ugyan, Adolphe, ki nem forradalmár manapság? Mikor a Rochefoucauld-szalonban a kávé körülhordom, egyebet sem hallok, hogy jön a mindent megtisztító vihar: a forradalom. Ez ma a hercegek és grófok kedvelt társalgási témája. Bánom is én. *(A kék szoba felé mutat.)* De ezeket ma okvetlenül az öreg úr elé ereszted.

Jean (fejét vakarja): Catherine, fiam. Nehéz dolog. Mindig tele van az a szoba naplopókkal meg ácsorgókkal, akik mind az öreg úrral kívánnak beszélni. De ilyen rossz napunk még talán nem is volt. Ma rengeteg vendég gyűlt össze a kék szalonban.

Catherine: Vendég? Jobb volna, ha meleg lábvizet adnának az öregnek és ágyba dugnák.

Jean: Catherine!...

Catherine: Hagyjad csak, Jean. Én ápoltam az öreg Rochefoucauld herceget. Nem szeretett az senkit rajtam kívül. Engem is csak azért, mert a levest ügyesen töltöttem be a szájába, mikor a keze reszketett s megmosdattam, felöltöztettem, ha látogatói jöttek. Látogatók, kik agyonudvarolták, gyötörték, bosszantották. Ha az ember megvénül, elég volt a hajcihőből, pihenni akar. Ezt az az őrzőgő, tomboló Páris nem látja. Mióta ez az öreg ember hazaérkezett, nincs nyugalom a városban. Nem csoda, ha egyszer belefárad a sok komédiába és elszökik előlük - kiszökik az életből.

Jean: Te nagyon okos leány vagy, Catherine, de nem érted ezt. Mert mégis nagy dolog az, hogy Európa bálványa, Franciaország büszkesége, a század legnagyobb férfia...

Catherine: Ha ez az öreg ember megmondaná, mit gondol, tudom elképedne a bálványozására összeröfent világ. Tudod, mit mondott nekem az öreg Rochefoucauld herceg, mikor látogatói végre eltakarodtak: „Catherine fiam, én rothadni fogok, ezek a gazemberek tovább élnek, esznek, isznak, asszonyt ölelnek, leányt csábítanak, pfuj, hogy utálom őket...” *(Csöngetés, de nem túlságosan erős, ahogy a háziakat jelzik alulról).*

Jean: Jönnek! Az első két kocsi már itt van. *(Catherine kiszalad. Jean az ajtónál, Adolphe beljebb, tiszteletteljes, merev pózban várnak.)*

KILENCEDIK JELENET.

Jean, Adolphe, Villette márki, *Rochefoucauld* hercegnő,
Beugnot gróf, *Liancourt* herceg.

*(A fenékajtó csendesen kinyílik, belépnek Rochefoucauld hercegnő, Beugnot gróf, Villette márki, Liancourt herceg. A márki helytel kinálja meg vendégeit. Leülnek, de Voltaire karos-
székébe nem ül senki).*

Villette: Csodaszép este volt. De halálosan összetörve érkeztem meg.

Rochefoucauld hercegnő: Remélem, Monsieur Voltaire, ma jobb kedvben lesz, mint tegnap.

Beugnot gróf: Az ön kedvéért, Madame, majd eltűr minket is. A színházban nagyon komoly volt.

Rochefoucauld hercegnő: Inkább apatikusnak láttam, oda sem nézett a színészekre. A közön-
ség tapsára sem vetett ügyet. Észre sem vette, hogy a színészek külön hajolnak meg előtte,
mint a királyi páholy előtt szokták. Mikor fehér márványszobrát megkoszorúzták, bosszus
harag látszott az arcán.

Beugnot: De mikor Villette márkiné fejére tette a babérkoszorút, olyan galans mozdulattal
csókolt neki kezét, hogy Versailles legkitünőbb gavallérja is megirigyelhette volna.

Villette: A színház előcsarnokában határozottan mérges lett, de igaz, hogy a tolongás már
szinte veszedelmes kezdett lenni. Mindenki látni, hallani akarta a testet öltött lángészt: a
Géniuszt.

Beugnot: Richelieu herceg megkérdezte tőle: Nos, Monsieur Voltaire, meg volt elégedve a
mai estéllyel? Tudják, mit felelt a hercegnek?

Rochefoucauld hercegnő: Nos?

Beugnot: Azt mondta, - de nagyon mérges volt ám a hangja, - „Majdnem meggyilkoltak az
ostobaságaikkal.”

Villette: A hercegnő még ma óhajt vele beszélni?

Rochefoucauld hercegnő: Legfelsőbb parancsra.

Beugnot: Az udvarnak most nincs más gondja?! A főnemesség egy része duzzog és vissza-
vonul birtokára, a másik rész Orleáns herceggel barátkozik. Az udvari nép mulat és kegy-
díjakat udvarol vagy zsarol ki a maga számára. A gazdag polgárság erős kézzel döngeti az
előtte lezárt ajtókat. A tőke megtorpant, minden vállalkozástól visszariad s a csatornán túlra,
Londonba dirigálja a pénzét, mert itt debacleot sejt. A nép a fekete földet rágja az éhség
kínjában. És most itt ebben a felfordult országban -

Liancourt: És ha kinevetnek, ha mulatnak is rajtam, meg kell mondanom, hogy minden bajnak
csakis a nép vallástalansága az oka. Azt hiszem, a főrangú nemesség az utóbbi időben
elfelejtkezett kötelességéről. Bármint gondolkozunk az egyházzól és a papságról, bármilyen
viszonyban legyünk a jó Istennel, el kell ismerni, hogy mint szervezet, kitűnően megfelel
rendeltetésének. Rendet, fegyelmet tart a világban, kielégíti az egyszerűbb lelkeket. Mi a mi
kétségeinket, lelki szakadásainkat mind átvittük oda, hol annak csak romboló, pusztító hatása
lehet. Pedig volt előttünk példa, kitűnő. A renaissance idejében talán még távolabb álltak az
istenség eszméjétől, mint mi, de az uralkodó osztályok tudták, mi a kötelességük és telje-
sítették azt, komolyan, rendíthetetlenül.

Villette: Azok olaszok voltak, mi nem vagyunk olyan kitűnő színészek.

Liancourt: Vallás kell a népnek! Nem lett volna szabad megfosztani hitétől!

Villette: Ugyan kedves herceg, hát talán filozófiai vitatkozást rendezünk mi a jobbágyainkkal? Az ilyen eszmék úgy terjednek el, mint az országos járványok. Emberi erő tehetetlen velük szemben. Egyébként én a népnél sokkal veszedelmesebbnek tartom a meggazdagodott polgárságot. Ezeket pedig igazán nem lehet szentelt vízzel meg ostyával gyógyítani? Vagyonuk nem kisebb a mienknél, műveltségük pedig gyakran nagyobb. És ha diplomáciai, katonai, udvari, vagy valami más úri pályára akarják adni fiaikat, minden ajtó be van zárva előttük. Most még a nemes leveleket is nagyon szigorúan vizsgálják.

Beugnot: Hallottam. A katonai iskolában legujabban négy őst okvetlenül ki kell mutatni a fölvetél előtt. Egy korzikai fiskális járt mostanában folytonosan a nyakunkra ilyenféle dologban. Ajaccióban van ügyvédi irodája és folyton itt ténfereg Párisban. A fiát akarja a brienni katonai iskolába beadni, de a nemességét bizonyító okmányai nincsenek rendben. Most már Marbeuff gróf, a sziget kormányzója is írt az érdekükben. Azt mondják, ennek a tekerdő korzikai fiskálisnak, ennek a Carló Bonapartenak, igen szép felesége van. *(Mély harangkongáshoz hasonló csengettyűszó, amilyennel csak az udvar, vagy a legelőkelőbb vendégek érkezését jelzik.)*

Villette (feláll): Monsieur Voltaire megérkezett. *(Mindenkivel felemelkedik, várakozó, tiszteletteljes póz.)*

TIZEDIK JELENET.

Előbbiek, Voltaire.

(Fenekajtó egész szélességében kinyílik. Voltaire lassan belép. Voltaire egy meghajlással külön köszön a hercegnőnek és egy igen rövid, alig észrevehető fejbiccentéssel fogadja a mélyen meghajló férfiak üdvözlését, majd a gobelinnel leterített karosszékre ül. Egy kis szünet.)

Villette (mélyen meghajlik, előlép): Kimondhatatlan boldog vagyok, Monsieur Voltaire, hogy a mai izgalmas este nem ártott meg az egészségének és ha megengedi, bátor leszek néhány kérést előterjeszteni.

Voltaire: Most?

Villette: Ha megengedi? *(Voltaire bólint.)* Rochefoucauld hercegnő önmagáért fog szólni. Nekem azonban alázatosan esedeznem kell egy kis kihallgatásért a Franklin Benjamin nevében...

Voltaire: Franklin?

Villette: Igen. Az amerikai köztársaság követe. Boldog volna, ha pár pillanatra maga elé engedné.

Voltaire: Mit akar az az ember tőlem?

Villette: Istenem, Monsieur Voltaire...

Voltaire (kezével legyint): Bolondság ez mind, édes márki. Ezek az emberek mind a bolondját járják. Én egy szegény, fáradt, öreg ember vagyok s pihenni jöttem haza. De ha nem lehet, nem lehet... Eressze be hát azt a Franklint - holnap.

Villette: Itt lesz Gluck is.

Voltaire: Gluck?

Villette: A zeneszerző, Bécsbe utazik és boldog volna, ha egy kézszorításra maga elé engedné.

Voltaire: Hát jöjjön.

Villette: Goldoni Olaszországból jött, hogy tiszteletét tegye önnél.

Voltaire: Ha már itt van, hiába magyaráznám neki, hogy sokkal jobban tisztelném és becsülném, ha odahaza marad.

Liancourt: Bocsásson meg Monsieur Voltaire, ha bátorkodom... de ez a hódolat, ez a rajongás, ez az imádásig emelkedő szeretet mind terhére van Önnek?

Voltaire: Hagyja el kedves herceg. Én fáradt, öreg ember vagyok, s pihenni szeretnék. Félek, nem is lesz időm kipihenni magamat s így fáradtan kell majd elindulnom a hosszú nagy útra. Azonfölül mit akarnak tőlem ezek az emberek? Ami bennem ért valamit, azt már odaadtam nekik. Az ő szavaik? Ugyan édes herceg, hát mondhatnak nekem valamit ezek az emberek, amin én rég túl nem mentem volna? Zavarjuk, bosszantjuk, untatjuk egymást. De voltaképpen minek ellenkezni? Hiszen ez az élet.

Villette: Az emberek oly boldogok, ha az ön közelébe juthatnak...

Voltaire: Az emberek mit sem tudnak kevésbé és homályosabban, mint azt, hogy mi teszi őket boldoggá, vagy szerencsétlenné? Minden ok, cél nélkül idegyülekeznek az előszobámba, itt lebzselnek napokon át. Maga, márki megmagyarázhatná nekik... (*Fáradt kézmozdulattal.*)

Villette: Nekem nincs jogom eltiltani innen senkit. A napnak és a lángésznek türnie kell, hogy imádják. Ha terhére van az imádat, az mindenesetre nagyon sajnálatraméltó, de az embereket azért mégsem lehet tiltani a napfényes oldalról és nem lehet elkergetni, ha lelküket fel akarják emelni a testet öltött Nagysághoz, Szellemhez, Dicsőséghez: a Géniuszhoz.

Voltaire: Köszönöm kedves márki. Ön nagyon intelligens, kiváló elméjű és jó izlésű ember és tudom, nagyon sok fáradtságába és megerőltetésébe kerülhetett mindezt most nekem elmondani. Köszönöm.

Villette (félénken): És a mai előadás? Az Iréne diadala?

Voltaire (boszusan): Hagyjon békét ezzel az utálatos estével, ezzel az izléstelen vásári komédiával...

Villette (mély meghajlással): Monsieur Voltaire sajnálattal látom, hogy terhére vagyok s ha kegyesen elbocsájt, hát távozni fogok.

Voltaire (mosolyogva kissé előrehajol, most egyszerre nagyon barátságosan): Márki, ha igazán távozni akar, én nem segíthetek rajta. Tudja, hogy elvből nem tartóztatom a vendégeimet. A kellemetlen, ostoba és unalmas emberek csak kotródjanak gyorsan. De hadd menjen a kellemes, az okos, az elmés is, mielőtt még ostobává, izetlenné és unalmassá válnék. Adieu kedves barátom!

Villette: Viszontlátásra Monsieur Voltaire. (*Folyvást hátrálva megy az ajtó felé, ahogy az udvari etikett az uralkodóktól való távozást parancsolja.*)

Beugnot: Csak egy pillanatra, Monsieur Voltaire. Két könyvet bátorkodom átnyújtani önnek.

Voltaire: Miről szólnak?

Beugnot: Az egyik névtelen, de nagyon ügyes támadás az egyház ellen.

Voltaire: Köszönöm, nem érdekel. Ezek a harcok ma már céltalanoknak és hiábavalóknak tűnnek fel előttem.

Beugnot: De Monsieur Voltaire...

Voltaire: Úgy van. Tulajdonképpen mit akarunk mi? A katolikus egyházat még a tulajdon papjai sem tudták tönkretenni.

Beugnot: Bocsánat, de nem értem egészen.

Voltaire: Ön nem ismeri Boccaccio mondását? „Küldjétek el a legmegátalkodottabb, gaz zsidót Rómába, egy félesztendő múlva okvetlenül be fog hódolni annak a vallásnak, mely oly sok mocskos, szennyes botrány közepette is élni tud és bír.” Egyebekben mi van a másik könyvben? Miről szól?

Beugnot: A halálbüntetés eltörléséről.

Voltaire: Ki írta?

Beugnot: Valami Maximilian Robespierre nevű fiatal író. Érdeklődtem iránta, Arrasban lakik, ügyvéd. Igen jólelkű és gyöngédérsű fiatalember.

Voltaire: Lehet. Ám tudja barátom, mit mond a legenda Sodoma elpusztításának okáról? Hogy a jólelkű, gyöngédérsű emberek felfüggesztették a halálbüntetést. Aztán - aztán egyszerre körülnéztek, de akkor-akkor már nem segíthetett semmi, csak a kénköves láng, meg a tüzes szikraeső. Egyebekben köszönöm a figyelmét kedves gróf.

Beugnot: Kegyes jóindulatu gráciájába ajánlom magamat Monsieur Voltaire. (*Ő is hátrálva megy a jobboldali ajtó felé, Villettel együtt el.*)

TIZENEGYEDIK JELENET.

Voltaire, Rochefoucauld hercegnő.

Rochefoucauld hercegnő (az inasokra néz, azok mély meghajlás után a baloldali ajtón távoznak. A hercegnő megáll a karosszék előtt és csöndesen, alázatos hangon mondja): Monsieur Voltaire, ha volna egypár perce a számomra?

Voltaire (nagyon udvariasan, de végtelenül fáradt kézmozdulattal helyet mutat a hercegnőnek, aztán lehajtja fejét és a szőnyeg mintáit nézi).

Rochefoucauld hercegnő: Monsieur Voltaire ma nálam volt Lamballe hercegnő. (*Megáll, pár percnyi szünet után.*) Monsieur Voltaire bizonyára ismeri a királyné legjobb barátnéját. Mindennap itt kocsizik el a Villette-palota előtt, mert a hercegnő, mióta ön Monsieur Voltaire hazajött, itt él Párisban.

Voltaire (elgondolkozva, lassan): Van önnek valami parancsolni valója a számomra Madame?

Rochefoucauld hercegnő: Én tulajdonképpen Lamballe hercegnő megbízásából jövök. Ő már nagyon régen érdeklődik ön iránt, Monsieur Voltaire.

Voltaire (kissé felemeli fejét): Madame, nekem azt mondták, hogy Lamballe hercegnő Franciaország legszebb asszonya volna, ha véletlenül az a szerencsétlenség nem történik velem, hogy egyidőben él önnel. A francia főrangú ifjúság még sokkal kevesebbet ér, mint hittem, ha egy ilyen asszonynak nincs más mulatsága, mint szegény, öreg és pihenni vágyó emberekkel foglalkozni.

Rochefoucauld hercegnő: Monsieur Voltaire, bocsásson meg, ha zavarom, de ez most kötelességem. Lamballe hercegnő tulajdonképpen nem is saját érdeklődéséről beszélt. Egy sokkal magasabb állású hölgyről van szó... (*Kérdésre vár, de mert Voltaire hallgat, hát folytatja.*) A királynő öfélése kegyeskedett ön felől tudakozódni Monsieur Voltaire. Szeretné Önt látni, óhajtana önnel kissé beszélgetni. Az írásait már olvasta és...

Voltaire: Szegény fiatal asszony. A versaillesi élet olyan unalmas mostanában?

Rochefoucauld hercegnő: Különösen a porosz király ellen írt művei érdekelték öféléseit. Éppen erről szeretne önnel beszélni.

Voltaire (mosolyogva): Minek? Megírtam a porosz királyról, hogy a világ legalávalóbb zsarnoka és legzsugoribb gazembere. Ez nagyon tetszett a királynénak. De vajjon tetszenék-e, ha elmondanám, hogy ehhez a Frigyeshez hasonló merész, szárnyaló és színes lélek nem fogantatott sem itt, a liliumcimeres ágyakban, sem ott, a kétfejű sas védnöksége alatt.

Rochefoucauld hercegnő: Monsieur Voltaire ma nincs kegyes hangulatban. De mit mondjak Lamballe hercegnőnek?

Voltaire: Csupa szépet, jót és alattvalói hűségtől áradozót, de az okvetlenül benne legyen, hogy nem megyek Versaillesbe.

Rochefoucauld hercegnő: Gyermekkorom óta az udvarnál élek Monsieur Voltaire s így tudom, hogy fejedelmekkel nem szokás vitatkozni. Az Isten kegyelméből való Géniusz szólt és én szomorúan, de engedelmesen lehajtom fejemet.

Voltaire: Hálás vagyok, hogy nem él hatalmával és irgalmas velem szemben. Hiszen jól tudja, hogy Önnek nem lehet ellentállni, ehhez mi férfiak 84 éves korunkban sem vagyunk elég erősek.

Rochefoucauld hercegnő: Monsieur Voltaire szabad remélnem, hogy reám tovább is kegyes jószívvel gondol?

Voltaire: Alázatos szegény szolgája vagyok, Madame.

Rochefoucauld hercegnő (hirtelen lehajol és megcsókolja Voltaire kezét).

Voltaire: Ah, Madame, ez nem volt nobilis! Én nem vagyok keresztény és minden bosszút helyesnek, jogosnak tartok. No de ilyen kemény, ilyen kegyetlen bosszu... Jó éjszakát asszonyom!

TIZENKETTEDIK JELENET.

Voltaire, Jean.

Voltaire (egy pár pillanatig nagyon szomorúan maga elé néz, aztán a csengőre teszi a kezét).

Jean (azonnal megjelenik és két lépésnyire megáll a karosszéktől. Voltaire nem veszi észre, hogy bent van): Parancsol uram.

Voltaire: Igen, te vagy az, Jean fiam?

Jean: Ha teáját parancsolja uram...

Voltaire: Igen... igen... talán majd később... most...

Jean: Az audienciát váró hölgyek és urak itt vannak, uram.

Voltaire (bosszusan): Nem fogadok senkit.

Jean (bátortalanul, de olyan ember hangján, ki sok nehéz dolgot elvégzett már az öreg úrnál): Orleáns herceg öfensége titkára...

Voltaire: Mit akar?

Jean: A fenséges úr szerencsekívánatait hozza a mai örvendetes este alkalmából.

Voltaire: Köszönöm. Mondd meg neki, hogy köszönöm.

Jean (felveszi a kis ezüstsobrot): És ezt a kis sobrot... a herceg öfensége küldi.

Voltaire (csak egy futó, szórakozott pillantást vet a szoborra): Igen... Benvenuto Cellinié. (Ránéz Jeanra és elmosolyik.) Tudod fiam, kit ábrázol ez a szobor?

Jean: Nem tudom uram.

Voltaire: A szerelem istenét, amint nyilat belelövi a halandók szívébe. Felette stilszerű ajándék és becses holmi egy nyolcvannégyéves ember szobájában. A herceg nagyon ötletes ember. Köszönd meg ezt külön annak a titkár úrnak Jean fiam és tedd le azt az ostoba figurát. Aztán mondtam neked, ma nem fogadok senkit.

Jean: Igenis uram.

Caterine (egy pillanatra megjelenik a függöny mögött. Int Jeannak, hogy szóljon. Jean vissza-int, hogy most nem lehet, a pillanat nem alkalmas s Caterine visszavonul).

Voltaire (elgondolkozva nézegeti a kandalló tüzét, már nem is tudja, hogy valaki van a szobában).

Jean (egy kis szünet után): Ha szabad megjegyezni uram, nem méltóztatik kényelmesen ülni. Ez a gobelin nem simul jól a székhez.

Voltaire (Jeanra néz): Mirevaló volt ez a komédia, Jean fiam?

Jean: Egy kis párnát, ha kegyeskedik elfogadni, ide a feje alá, a lábhoz meg egy alacsony széket. (*Voltaire körül foglalatostkodik, boszorkányos ügyességgel dolgozik és anélkül, hogy Voltaire terhére volna, öreg embernek való kényelmes pözba helyezi.*)

Voltaire: Köszönöm fiam. (*Kis szünet után.*) Hány esztendeje vagy már a márki házánál?

Jean: Hat esztendeje, uram.

Voltaire: És itt is akarsz maradni?

Jean: Oh dehogy, uram.

Voltaire: Hogyan?

Jean (ijedten): Félre ne értsen uram. Villette márkiéknál nincs külön hely egész Franciaországban. S ha a királyi udvarhoz hívnának, nem én, oda sem mennék tőlük.

Voltaire: Hát látod, ez szép tőled, Jean fiam.

Jean: Ők megbecsülik az embert és rendes fizetésen kívül úgy bánnak velem, ahogy illik, csakhogy nem akarok tovább szolgálatot vállalni, legfeljebb egy félévig...

Voltaire (jóságosan biztatja): Nos, fiam, miért nem folytatod?

Jean (megijedt saját vakmerőségétől): Engedelmet kérek, uram, az én apró kis ügyeim...

Voltaire (melegen): Emberi dolgok, édes fiam, hogyan érdekelnének egy másik embert. Mihez fogsz, ha kilépsz a márki házából?

Jean (kissé akadozva, félénken, mint, aki érzi, mennyire vakmerőség tőle Európa legnagyobb emberét személyes ügyeivel terhelni): Engedelmeivel uram... Hátha olyan kegyes... ha megengedi... ha szabad róla beszélnem... egy fél év múlva feleségül veszem Caterinet.

Voltaire: Caterine? Falubeli leány, úgy-e?

Jean: Igen. Ő is feljött Párisba. Caterine Rochefoucauld hercegnőnél komorna és egyetmást szintén félre tudott tenni.

Voltaire (bólint): No, ezt elhiszem. Caterine persze ügyes, csinos leány.

Jean: Okos, szép, ügyes. El sem képzelheti uram, hogy milyen kiváló teremtés.

Voltaire: 84 éves vagyok fiam, amit más, tökéletlenebb fantáziájú ember nem tud felfogni, én már jól megértem és elképzelem. Tökéletesen tisztában vagyok, Jean fiam, Caterine kiválóságával.

Jean (nekibátorodva): Caterine olyan leány, amilyen nincs több Párisban. Ezt én mondom Önnek, uram.

Voltaire (nagyon komoly, meleg meggyőződéssel): Ha te mondd, fiam, akkor nem kételkedhetem benne. Hát te egy fél év múlva feleségül veszed Caterinet?

Jean: Igen, uram.

Voltaire: Nagyon okos, helyes, bölcs terv. És mit fogtok csinálni a pénzetekkel?

Jean: Vendéglőt nyitunk Meudonban, uram. Caterine tanácsolta. Én pedig vakon bizom a szavában, mert eddig is úgy volt jól mindig, ahogy ő mondotta.

Voltaire: És gondolod fiam, hogy az a vendéglő?...

Jean: A vendéglő uram Meudonban lesz. Oda szeretnek a párisi jobb népek kijárni, még az igazi urak is kijönnek néha. Szép, kis kert van mellette, ahol fehér báránycákát tartunk. Az urihölgyek felveszik pásztorjelmezeiket és legeltetik az állatokat. Ma ez a bolondság divat Párisban.

Voltaire (mosolyogva): Ne mondd...

Jean: De igen, uram. Furcsa világ van most itt. De hát nekem, meg Caterinének mi közünk hozzá? Caterine okos leány és ráveszi majd úrnőjét, hogy jöjjön ki megnézni a kertünket. Kék meg rózsaszín szalagokat kötünk majd a báránycák nyakába és naponként megfürösztjük őket, mert az úri népek nagyon szeretik mostanában az állatokat, meg a természetet, - de azt mondják, szaga van. Caterine mondta, hogy csinálunk a kertben mohapadokat és finom parfümmel leöntjük.

Voltaire (nevetve): A fűvet leönteni parfümmel? Kitűnő gondolat! És ezt mind Caterine találta ki?

Jean (egyre jobban belemélyedve): Oh, ez még semmi! El sem képzelheti, uram, hogy milyen okosokat mond néha ez a leány.

Voltaire (érdeklődve): Igazán! No, hát halljuk.

Jean (egyre tüzesebben): Caterine azt mondja, uram, hogy az élet nagyon ostoba és rossz, de csak azért, mert lusta és gonosz emberek rendezték be. Mindenki csinálja a maga dolgát, akkor hamar rendbe jön minden. Ha az embernek megvan a kis háza, hol a vendéglőt berendezzi, a fű, amelyből a mohapadokat ügyesen megcsinálja, akkor nem kell az utcán az öklét rázni és rekedtre kiabálni magát. Caterine azt mondja, hogy a világot úgy kellene berendezni -

TIZENHARMADIK JELENET.

Előbbiek, Caterine.

Caterine (újra megjelenik a függőnyénél, integet Jeannak, hogy beszéljen Rolandnéért).

Jean (visszaint, hogy bajos itt valamit csinálni, aztán mégis vakmerően nekivág): Uram...

Voltaire (fölnéz): Nos, fiam, miért nem folytatod?

Jean: Engedelmevel, uram... Egy küldöttség van itt... *(Mint aki betanult leckét mond.)* Lyon város szabadelvű polgársága -

Voltaire (kezével int): Elég. Mondottam, hogy ma nem fogadok senkit.

Jean (hátraint Caterinenak, hogy hiába minden, nem megy).

Caterine (visszaint Jeannak, hogy muszáj s egy lépést előbbre jön).

Voltaire (most oda néz, meglátja a fiatal szobaleányt): No, mi az?

Jean (halálisan megrettenve dadog): Caterine...

Voltaire (mosolyog. A mosolya csupa elmésség, báj és grácia): A menyasszonyod?... *(Caterinehoz)* Jöjjön csak közelebb szép kis gyermekem.

Caterine (szobaleányos bókot csinál. Most ő is elfogult és reszket): Bocsánat, uram, hogy olyan vakmerő voltam...

Voltaire: A férfiak az ilyen vakmerő betörést mindig megbocsátják, még az öreg férfiak is - bár ők már hasznát venni, sajnos, nem igen tudják.

Caterine: Uram, ha kegyesen megmúltóztatik nekem bocsátani...

Voltaire: Sőt ki is megyek majd a maguk kis meudoni korcsmájába, ha ugyan... *(ránéz Caterinera, látja, hogy a leány elszomorodott)* Különben okvetlenül *(mosolyogva)* okvetlenül ki fogok menni majd Meudonba.

Caterine: Uram...

Voltaire: És mindjárt adok is magának egy jó tanácsot, édes, szép gyermekem. A öregek, tudja, szeretnek jótanácsokat osztogatni, ez megvigasztalja őket azért, hogy már nem tudnak rossz példát mutatni.

Caterine: Parancsoljon, Uram.

Voltaire: Ne tartson tulontul tüzes borokat a korcsmában. Egy ilyen szempár mellett, mint a magáé, nem szabad. Az embereket bolondítani kell, de nem föltétlenül szükséges őket megbolondítani. Aztán meg itt van a jó Jean...

Caterine: Jean bizik bennem, uram. Ő tudja, hogy én ki vagyok.

Voltaire: Nagyon helyes. És ha nem veszi rossznéven, szeretnék valami... Valami emléket... ha esetleg mégis valami súlyos és leküzdhetetlen akadály nem engedné, hogy szavamat beváltsam és meglátogassam önöket a meudoni kis korcsmában... *(zsebéből előhuzza himzett erszényét, de aztán mást gondol, nem akar pénzt adni. Körülnéz a szobában, gondolkodik, most szeme megakad a kis ezüst Cupidon. Rámutat a szoborra.)* Ez jó... Vigye gyermekem. A maga hálósobájában sokkal stilszerűbb helyen lesz, mint itt nálam.

Caterine (örömmel magához szorítja a szobrot, halkán sugja Jeannak): Megmérjük, hogy mennyit nyomhat az ezüst... Még ma este...

Jean (int neki, hogy elég volt a vakmerőségből és most már gyorsan menjen).

Caterine (egyre bátrabb lesz, valami végtelen bájos vakmerőséggel): Kegyeskedjék megengedni uram... Én olyan végtelenül boldog vagyok most és úgy szeretnék másoknak is örömet szerezni. Ott künt vár egy küldöttség.

Voltaire (kissé összehuzza szemöldökét és hangja is hidegebb): Fáradt vagyok, gyermekem.

Jean (kétségbeesett rémülettel int Caterinének, hogy távozzék).

Caterine (mindenre elszántan): Uram... Lyonból jöttek...

Voltaire: Csak menjenek vissza Lyonba.

Caterine: Egy hölgy is van velük. Fáradt szegény a hosszú úttól és reggel vissza kell indulnia...

Voltaire: Asszony?

Caterine: Egy csodaszép fiatal asszony... Azért jött el Lyonból, hogy Voltaire úr színe elé kerülhessen... Ha csak egy pillanatra...

Voltaire: Ki az az asszony?

Jean (olvassa egy listáról, hol az audienciát kérők nevei fel vannak jegyezve): Roland de la Platière lyoni iparfelügyelő felesége.

Voltaire: A küldöttséggel jött?

Caterine: Igen, két férfivel.

Voltaire (Jeanhoz fordulva): A férfiak menjenek haza Lyonba vagy menjenek, ahová akarnak, az asszonyt, azt bocsásd be. De Jean, várjál csak egy kicsit. Te okos és jó ember vagy. Te tapintatosan és gyöngéden meg fogod az asszonnyal értetni, - tudod, mielőtt ide belépne, - hogy én nagyon fáradt, szegény, öreg ember vagyok és olyan nagy szükségem volna nyugalomra és pihenésre.

Jean: Meg fogom vele értetni, uram.

Voltaire: De tapintatosan és gyöngéden, Jean fiam. Értesz engem, úgy-e? Hiszen mind a ketten francia férfiak vagyunk. *(Jean Caterinevel együtt kimegy a szobából, Voltaire egypár pillanatig egyedül van a színen.)*

TIZENNEGYEDIK JELENET.

Voltaire, Rolandné.

Jean (most kinyitja a fenékajtót és bevezeti Rolandnét. Rolandné mély udvari ceremóniás meghajlással köszön, éppen olyan finom, előkelő és hódolatteljes, mint az imént Rochefoucauld hercegasszony).

Voltaire: Nagyon szép és kedves egy ilyen szép és fiatal asszonytól, hogy engem szegény öreg embert látogatásával megtisztel és kitüntet. Különben, várjon csak gyermekem. Az ön neve olyan ismerős előttem... Igen, tudom már... Ön írta nekem azt az intelligens hangu, szép és lelkes levelet.

Rolandné: Ha az a szerény pár sor, mit Önhöz intéztem, megnyerte tetszését, úgy boldog és büszke vagyok, uram. Mert én nemcsak a magam nevében írtam és kértem kihallgatást.

Lyonhan nagy pártunk van. Az értelmes, művelt polgárság velünk van és tőlünk várja irányítását. És ha levelem olyan szerencsés volt, hogy megnyerte tetszését, akkor remélni merem...

Voltaire: Nem, kedves asszonyom, az Ön levele nem nyerte meg tetszésemet. Tulságosan szépen és lelkesen volt megfogalmazva. És nagyon sok új eszmét, vagyis Ön szerint igazságot tartalmazott. Ez baj... Ez nagy baj... Én 84 éves vagyok és immár csak az olyan igazságokban hiszek, melyeknek jóságát és megbízhatóságát többek között az is bizonyítja, hogy sok-sok ezer esztendő óta forgalomban vannak. Aztán meg Ön tulontul jól ismeri és szereti az irodalmat, én pedig a tintát pocskoló emberek alakjai közül egyedül csakis a derék Sanchó Panzát kedvelem, ki eszméit és gondolatait csakis régi közmondásokban és még avultabb példabeszédekben fejezi ki.

Rolandné: M. Voltaire, bocsásson meg, ha vakmerő vagyok. De én nagyon kérem... könyörgök, esedezem Önnek... Vegyen engem komoly emberszámba, mintha férfi volnék és felejtse el teljesen, hogy asszony áll önnel szemben.

Voltaire: Madame, sértegetni nem szabad engem. Ezt nem tűröm. Ön vendég, ám a vendégjoggal nem illik visszaélni. Vagy csakugyan olyan öregnek tart már, hogy képes vagyok meg nem látni, észre nem venni az Ön tündöklő, ragyogó asszonyi szépségét? Hát ezt nem szabad kérnie. Lehetetlenséget senkitől sem szabad követelni.

Rolandné: M. Voltaire én azt hittem... azt reméltem...

Voltaire: Tudom édes gyermekem. Ön azt hitte, hogy majd megvitatom Önnel eszméit, ábrándképeit. Komolyan ragaszkodik ehhez a kívánságához?

Rolandné: Én azt reméltem, amit Önnek is bátor voltam levelemben megírni, hogy a jövődő a művelt és értelmes francia polgárságé lesz. Említettem, hogy nagy pártunk van Lyonban, mely az Ön nevét írta lobogójára. Azonfelül a Gironde vidékéről való művelt polgárság ifjai is itt vannak most Párisban. Tanulmányaikat végzik és a jövődőre készülnek elő. A jövődőre, mely a mienk, uram.

Voltaire: Ebben igaza van, kedves gyermekem. A jövődő mindig az Önöké: az ifjuságé.

Rolandné: Ezek az ifjak mind politikai pályára készülnek és az Ön hódoló tanítványainak vallják magukat. És ha kegyeskedik figyelemre méltatni, Ön elé terjesztik programjukat.

Voltaire: Programjukat? Hát már programjuk is van e derék, Gironde vidékéről idekerült fiatal embereknek?

Rolandné: Igen. S ennek a programnak első helyén áll, hogy a művelt, értelmes francia polgárságnak kell Franciaország vezetését és irányítását átvennie.

Voltaire: E derék girondista ifjak még bizonyára nem tudják, hogy a művelt és vagyonos polgárság nem önálló társadalmi rend, nem tudatos osztály, hanem egy átmeneti közlépény, mint amilyen teszem a béka életének első felében, mikor még farka van és kopoltyuval lélegzik. De türelmetlenül és nehezen várja, hogy megszabaduljon az átalakulás stádiumától és igazi életét elkezdhesse. Ha az adóbérlő meggazdagszik, nemességet vásárol. Ha a vámbiztos eleget rabolt, ha a sörgyáros vagy pálinkafőző alkoholjával elég embert juttatott a fegyházba, az öngyilkosságba, vagy a Bicètrebe, akkor az udvari, vagy legalább is a parlamenti nemességbe akarja beházasítani gyermekét.

Rolandné: Kétségbe volnék esve, M. Voltaire, ha rendíthetetlenül nem hinném, hogy egyszer mégis csak el kell jönni a megváltásnak s az előítéletek helyett az igazságnak kell majd kormányozni ezt a szerencsétlen országot.

Voltaire: Az igazságnak előbb előítéletté kell válnia, csak akkor veheti át a kormányzói szerepet, Madame.

Rolandné: A népet mégis csak el kell indítani előre! S ezt mindenkor és minden időben Önök, a filozófusok, a költők, a szónokok tudták megcsinálni.

Voltaire: Az elindítást? Lehet... Lehet, hogy néha csakugyan az írók és bölcsészek gondolatai indítják el a népet, de megállítani mindig csak a katonák szuronyai tudják.

Rolandné: A katonák szuronyai? Az erőszak?!... Az mindig förtelmes, gaz és erkölcstelen. Ha a mi pártunk valaha uralomra jut, mert - ismétlem - én nem egyedül állok a véleményemmel, M. Voltaire.

Voltaire: Igazán?

Rolandné: Sokkal nagyobb, igazabb, erősebb lelkek vannak a táborunkban, mint én. De ha a véletlen szerencse engem vezetett Ön elé, nekem kell megmondanom, mi csak a zsarnokság, a tudatlanság, a kegyetlenség ellen harcolunk! S ha harc nem lehet áldozat nélkül, mi mindnyájan felajánljuk magunkat! S ha eljön az óra, hogy választanunk kell majd az áldozat és a bakó szerepe között, mi nyugodtan és fölemelt fejjel adjuk át magunkat a halálnak.

Voltaire (egy pillanatig mereven szembe néz Rolandnéval, most először őszinte melegség, sőt érzékenyülés van a hangjában): Én ezt elhiszem önnek, szegény... szegény... kis eltévedt gyermekem.

Rolandné: A mi programmunk a gondolatot, a lelkeket felszabadítani, Monsieur Voltaire! Hogy mindnyájan tisztelettel hajoljunk meg egymás hite, meggyőződése előtt. S ne egymás ellen vivjük tusánkat, hanem egymás mellett, az igazságért és szabadságért. Hiszen a polgári osztály ideálja...

Voltaire: A polgári osztálynak nincs is ideálja. Programja tisztán az arisztokrácia ellen való gyűlölködésből és a nép iránt való bizalmatlanságból fakad. Ha valaha csakugyan uralomra jut, ez végzetes szerencsétlensége lesz Franciaországnak. Mert a polgárságból hiányzik az arisztokrácia magasabb politikai áttekintése és belátása és hiányzik a nép erőt adó szenvedélyes fanatizmusa. Gyakorlatlan és erőtlen kezéből hamarabb kisiklik a hatalom, hogy átmenjen a tömeg, a canaille kezébe, melynek uralma véresebb, mocskosabb és zsarnokibb lesz a leg-hirhedtebb tirannusénál.

Rolandné: Monsieur Voltaire, ezt nem bírom - bocsásson meg, de én ezt nem tudom elhinni. Alázatos tisztelettel hajtom meg fejemet és arra gondolok...

Voltaire: Én most nem a politikára gondolok, hanem... Hogy is hívják az Ön férjét, édes gyermekem?

Rolandné: Roland de la Platière.

Voltaire (egy kicsit hangsúlyozva a de szócskát): De la Platière... És mondja csak, nagyon gyűlöli az arisztokratákat?

Rolandné (arca merev, majdnem hideg lesz): Igen.

Voltaire (most már komolyan érdekli a társalgás, melyet eddig csak udvariasságból folytatott): De hát miért? (Egy kissé előrehajolva.) Látta, ez mindennél jobban érdekelné.

Rolandné (egy pillanatnyi csend után): Akkor még fiatal leány voltam. Egy nemesi társaságba hívtak nagyanyámmal, ki a legúrabb modoru és legműveltebb hölgyek egyike volt. Nagyanyámat egy kis alacsony zsámolyra ültették, míg az ifju nemes hölgyek nagy támlásszékeken foglaltak helyet. Kifordultam a szobából és azóta soha ki nem engesztelhető halálos gyűlö-

séggel nézem őket. Ez a gyűlölség természetesen teljesen személytelen és nem egyes embereknek, hanem az ő osztályuknak szól.

Voltaire (elmosolyodik): Gondoltam, hiszen Ön nemes emberhez ment feleségül.

Rolandné (arca kipirul): Igen, hozzámentem. Nem azért, mert nemes, hanem mert ember, mert férfi. Mert ő volt, ki megértette velem titkos vívódásaimat, tudatossá tette törekvéseimet, egy nagy cél szolgálatába hajtotta akaratomat.

Voltaire (kutatólag, mereven nézi az asszony arcát): A férje természetesen éppen olyan ifju, szárnyas és lobogó lélek, mint Ön.

Rolandné (fölemelt fejjel, hangja most öntudatos, majdnem gőgös): Nem uram, sokkal különb, mint én. Hiszen azért lettem a felesége.

Voltaire (mosolyog, úgy gyönyörködik az asszony szépségében, ifjúságában, ragyogásában és gőgjében, mint egy szép, művészi képben): Bravó kedvesem...

Rolandné (ujra a régi tiszteletteljes, majdnem alázatos hangon): A férjem alapította meg Lyonban az első klubot. A klub tagjai mind az ön tanítványai, MonsieurVoltaire és mi arra gondoltunk, hogy ha ön vezérünk, a mesterünk, megengedi, hogy a nevével induljunk a harcba, akkor biztos volna a győzelmünk, mert úgy gondoljuk...

Voltaire (egyszerre megint kedvetlen, szórakozott lesz, fáradtan int a kezével): Én az Ön szépségét, ifjúságát nézem, asszonyom és úgy gondolom, hogy ilyen arccal, ilyen alakkal kár politikai kimerák után futkosni, meg kell hagyni ezt a mulatságot a vén, kopasz férfiaknak, meg esetleg az öreg asszonyoknak, kik ha már a templombajárást is megunták, a politikának dobják oda aszott testüket. De Ön?... Egy ilyen asszonynak önmagában kell életének súlypontját megkeresni és ha ott nem találja meg, akkor, akkor hiába minden. De azért köszönöm, hogy levelével fölkeresett és látogatásával megtisztelt. És ha egyszer megint mondanivalója lesz, szívesen látom. *(Bólint a fejével és a bólintása olyan, mint a királyoké, itt nem lehet tovább beszélni. Rolandné mélyen meghajlik és kimegy.)*

TIZENÖTÖDIK JELENET.

Voltaire, Jean, később Doktor, Villette.

Voltaire (egypár pillanatig egyedül van, nagyon szomorú és fáradt, az asztalon álló csengőre teszi kezét).

Jean (azonnal megjelenik, két lépésnyire megáll a karosszéktől).

Voltaire (fölnéz az inasra, elmosolyodik): Jean fiam... meg akarom tőled kérdezni...

Doktor, Villette márki belépnek.

Voltaire (most nagyon kedvetlen és bosszus): Minek köszönhetem ezt a késői látogatást?

Doktor: A márkinő aggódik Ön miatt, M. Voltaire és ha kegyes volna megengedni, hogy megvizsgáljam kissé... és ha elég erősnek érzi magát...

Voltaire (bosszus, ideges hangon): Köszönöm a márkiné asszony szíves érdeklődését. Nincs semmi bajom, csak fáradt vagyok és szeretném, ha végre pihenni hagynának.

Doktor (meghajlik és kimegy).

Villette: Ne nehezteljen a szegény doktorra M. Voltaire. Mi kértük meg, hogy beszéljen Önnel. Most érkezett meg a palotába Franklin Benjámín, az amerikai köztársaság üdvözlését hozva.

Voltaire: Majd holnap átveszem.

Villette: M. Franklin szeretné az amerikai köztársaság alkotmányának újabb módosításait bemutatni. Boldog volna, ha hallaná az ön észrevételeit, tanácsait.

Voltaire: Ma nem érdekel senki és semmi és nem vagyok kíváncsi semmire. Ha M. Franklin nem sajnálja a fáradságot, hát nem bánom holnap - igen - hát holnap eljöhét.

Villette: Hálás vagyok kegyes jóindulatáért, M. Voltaire.

Voltaire: Jó éjszakát barátom *(a márki távozik. Egy pillanatig csönd. Voltaire elgondolkozva néz maga elé. Homloka borús, szeme bágyadt, arca kedvetlen. Egyszerre meglátja Jeant és lassanként megint földerül az arca.)* Jean...

Jean (félénken): Bocsásson meg nekem uram, hogy Catherine az imént olyan vakmerően...

Voltaire (gyöngéd nyájassággal): Jean fiam... gyere közelebb...

Jean: Uram...

Voltaire (szeretetteljes, lágy hangon): Még közelebb fiam... Ide ni...

Jean: Parancsoljon Uram...

Voltaire (előrehajol, szemében érdeklődő kíváncsiság látszik): Jean, édes fiam, mondjad csak, mit is mondott neked Catherine? Hogy kellene hát ezt a világot berendezni?

Jean: Catherine azt mondja Uram, hogy a világ...

Függöny.

MÁSODIK FELVONÁS.

(A belügyminisztérium palotájában Rolandné tágas fogadóterme. Nagyon választékos, igen finom, de nem fényűző berendezés. Szobrokon, képeken, műtárgyakon mindenütt az antik világ keresett, kissé modoros szeretetének aláhúzott kifejezése. Ez ami Rolandné egyéni ízlése. A butorok nagyrészen azonban látszik, hogy miniszter elődeiktől maradt itt a palotában mintegy örökségképen. A szobában két nagy ablak. Mély és széles balkon nyilik ki az utcára. Jobbra-balra ajtó.)

ELSŐ JELENET.

Caterine, Adolphe.

Caterine (a szobában foglalatoskodik, de nem takarít, csak artisztikus rendezést csinál a műtárgyak és szőnyegek között. Adolphe segédkezik, nem a cselédtárs, hanem inkább az udvarló férfiember módjára).

Adolphe (az órára néz): Félhárom van és még mindig nincs itthon.

Caterine: Madame Roland három órára mondta, hogy hazajön. Sok a dolga, különösen most, hogy Roland úr nincs itthon. Jó, hogy már haza jön Roland úr is. Minden pillanatban várjuk.

Adolphe: Ugyan kedves Caterine, úgysis az asszony csinál itt mindent. Ő a miniszter, nem az ura.

Caterine: Hallgasson Adolphe!

Adolphe: Caterine asszony, maga nagyon szereti Rolandnét, de...

Caterine (elgondolkozva): Én mindig jó viszonyban voltam az asszonyaimmal.

Adolphe: Maga Caterine asszony mindig szerette a pompát, a fényt *(nagyképűen, mint aki egy betanult frázist szaval)*. Azt a bűnös hivalgást, amely...

Caterine (oda sem hallgat, még mindig elgondolkozva néz maga elé): Szegény Rochefoucauld hercegnő...

Adolphe (még mindig szaval): Caterine asszony, maga bűnös és hazafiatlan részvétet érez egy arisztokrata iránt?!... Különben nincs mit sajnálkozni *(gunyos hangsúllyal)* a maga herceg-asszonyán. A férjét a nép igazságos ítélete Versaillesben kivégezte, de ő ügyesen Londonba szökött. Biztosan nagyon is jól érzi ott magát a szeretőivel.

Caterine: Hallgasson, Adolphe. A hercegasszony nagyon jó volt hozzám. Én meg mindig azt mondtam magamban, hogy ha már egy házban kell élnem az asszonyommal, ne kinozzuk egymást. De szeretni csak egy asszonyomat szerettem, ezt a mostanit... Játzópajtása voltam.

Adolphe: Mondja csak Caterine... Mondja csak... maguk nem beszélgetnek néha Madameval arról, hogy...

Caterine: Maga bolond, Adolphe. Még sohasem nézett a Madame szemébe. Lehet-e ezzel az asszonnyal bizalmaskodni, fecsegni? Lehet-e vele másról beszélni, mint amiről ő hallani akar?

Adolphe: Roland polgártárs felesége néha gőgösebb, mint az átkos osztrák bestia volt. De tudjuk, hogy a vastagajku, vöröshaju osztrák furiának is sok olyan órája akadt, mikor nem volt

ám olyan tulontul büszke. Lehet, hogy mikor Barbaroux képviselő polgártárs itt van... Pedig sokat van ám itt...

Caterine: Adolphe!...

Adolphe: Csak nem haragszik komolyan, Catherine asszony? Hiszen nem olyan nagy eset... Én legalább nem veszem rossz néven... Tudja mit beszélnek az emberek? Hogy Brissot is... De ezt nem hiszem... Becsületesemre mondom magának, nem hiszem... Madame nem olyan asszony... Hanem Barbaroux?!... Barbaroux ma a legszebb, legdélcegebb fiatalember Párisban. Roland meg öreg és mindig úton van...

Caterine: Nekem ezekhez a dolgokhoz semmi közöm sincs, Adolphe. Mikor még a magam asszonya voltam, szegény jó Jeanommal abban a kis meudoni korcsmában, sohasem gondoltam arra, hogy még valaha szolgálnom kell... De hogyha már özvegyen maradtam, örülök, hogy idekerültem Madame mellé és...

MÁSODIK JELENET.

Előbbiek, Szolga, majd később Pierre Rigaud.

Szolga (bejön): Catherine asszony, a községházáról van itt valaki. A belügyminiszter úrral akar sürgősen beszélni.

Caterine: Nem mondta neki, hogy Roland úr nincs Párisban? Minden percben várjuk, de...

Szolga: Mondtam, de nem tágít.

Caterine: Dobja ki.

Szolga: Nem lehet. Először, mert erősebb, mint én, másodszor, mert azt mondja, hogy ő a felügyelő-bizottság elnöke és a dolog nagyon sürgős.

Caterine: Hát aztán? Én úgy sem intézhetem el.

Szolga: Mindegy. Azért mégis csak be akar jönni.

Caterine: Hát csak tessék.

Szolga (megáll az ajtóban és jelenti): A felügyelő-bizottság elnöke.

Pierre Rigaud (belép).

Caterine, Adolf (álmétkodva): Pierre!...

Szolga (vigyorogva kimegy).

Caterine: No, Pierre, ezt sem hittem volna, hogy magából még valaha ilyen nagy úr lesz?!... És ezért akar olyan sürgősen beszélni a belügyminiszterrel?

Pierre (hihetetlenül gögös): Ezért is, meg másért is. Rolandéknak ma meleg napjuk lesz. Én a községtanács küldöttségével jöttem ide.

Caterine (végigméri): Ne mondja.

Pierre: A küldöttség itt vár a minisztérium előtt.

Caterine (vállat von): Hát csak várjon.

Pierre: És maga, polgártársnő, mondja, nem szégyenli néha magát?

Caterine: De igen, most is. Hogy magával szóba állok, kedves Pierre uram.

Adolphe (elneveti magát).

Pierre (folytatja): Nem szégyenli, hogy összeszűri a levelet Rolandékkal. Az áruló girondistákkal. *(A folyton vigyorgó Adolffhoz.)* Te meg, meg mersz itt előttem állni? Te, aki itt élsz a nép árulói között. *(Adolf elkomolyodik.)* Csak megfogadtuk volna Marat tanácsát. Páris szívében negyven láb magas akasztófa és tetejébe felhuzni az arisztokraták mellé a diszhelyre a girondistákat. Igen... ez kellett volna... ez...

Caterine: Hallja Pierre, nekem hiába szaval, mi jól ismerjük egymást. Különb is undorodom ezektől a dolgoktól és undorodom a maga Maratjától. Ha szegény jó Jeanomat az az undok Marat el nem bolondítja, a jó fiu ma is élne s nekem nem kellene szolgálnom. Szegény jó uram, az utóbbi időben annyira bolondja lett annak a förtelmes Maratnak, hogy már nem is féltett tőle. S ha megcsalom azzal a szörnyeteggel, megtiszteltetésnek vette volna.

Pierre (ünnepélyesen): A maga férje, Caterine asszony, szent vértanu volt. A zsarnokot döntöttük le a trónjáról, mikor ott, a Tuleriák udvarán hősi halált halt. S maga nem büszke és nem boldog ebben a gondolatban?

Caterine: Hagyjon nekem békét ezzel a számársággal. A zsarnok, meg a trónja? Bánom is én. Mi bajom volt nekem a királyokkal? A hősi halál?!... Be sokat érek vele. Engem aztán fölkeresett egy küldöttség, hogy így meg úgy, legyek boldog, mert férjem a zsarnokság ellen vívott küzdelemben esett el. De én csak annyit értek az egészből, hogy a férjemet lelőtték a Tuleriák udvarán, XVI. Lajos pedig fogoly a Templeben. De az emberek ma sem élnek jobban, mint mikor a szegény jó Jeannak Meudonban korcsmája volt és XVI. Lajos meg Versaillesben székelt. Mert ma sincs liszt, nincs zsír, nincs tojás, nincs szappan. Az asszonyok ma sem tudnak rendesen főzni, meg mosni. Hát akkor mire való volt ez a sok bolondság? Miért kellett az egész világot felfordítani. Mi?

Pierre: Micsoda? Hát így vagyunk?!

Caterine: Mindenki a világot akarja boldogítani, megváltani s közbe legyilkolják az uramat s koldusbotra juttatnak engem. Pedig a világot úgy kellene berendezni...

Pierre (közbevág): Micsoda? Hát így vagyunk?! Hiszen maga semmivel sem különb az áruló arisztokratáknál. De vigyázzanak! Mindent tudunk! Mindent! Maguk ledöntötték ugyan a királyságot...

Caterine: Én? Ledöntöttem?

Pierre (folytatva): De most meg összejátszanak az arisztokratákkal meg a papokkal és Capet fiát akarják a nyakunkba ültetni. A katonaságot ellenünk úszítják. A népszabadság hősei félnek a néptől. Dumouriez csapatai itt vesztegelnek Párisban. Azt kérdelem magától, miért?

Caterine: Tudom is én. Bánom is én.

Pierre: A katonaság nagy része még mindig a zsarnok pártján van. Csakhogy mi, a nagy Marat tanítványai résen állunk és tudjuk, hogy Dumouriez tábornok, aki állítólag a határainkat védi, tulajdonképpen a Capet fattyáért vagy a fiatal Orleánsért harcol. Dumouriez futárjai itt járnak ki-be Rolandékhoz. Most is van itt egy futár titkos üzenetekkel. Egy Fenigan nevű százados. Nemes ember. Arisztokrata.

Caterine: De jól tudja.

Pierre: Egyelőre még nincs felhatalmazásom arra, hogy felkutassam a belügyminisztérium házát. De majd arra is rákerül a sor. Mindenkire rákerül. Ötszázezer fejnek kell a fűrészporos kosárba hullni, míg...

Caterine: Kit akar kérem legyilkolni? A többi Paskill író? Őket nem nagyon sajnálom. Maga meg biztosan abban reménykedik, hogyha a többi pamflet író leöleti, akkor a maga mocskos írásait, verseit még is csak megveszik az emberek. Egyebekben remélem, az én fejem csak biztosságban van?

Pierre: Mindenesetre jó lesz rá vigyázni, polgártársné. A viszontlátásra! Még ma! *(El.)*

HARMADIK JELENET.

Caterine, Adolphe.

Caterine: Hát ez a fertelmes gazfickó...

Adolphe (halkan, félénken): Hát tudja, *Caterine* asszony... Egyben-másban igaza is volt... Aztán meg ez a Fenigan nevű százados csakugyan itt van a palotában... S lehet, hogy csakugyan nemes ember, az sem lehetetlen, hogy titkos üzenetek vannak nála és azért...

Caterine: Maga gyáva, hitvány ember, Adolf! Hát csak szaladjon *Pierre Rigaud* után és jelentsen fel mindnyájunkat, *(Egyszerre elhagyja az ereje és kínos, ideges zokogásba tör ki.)*

Adolphe (teljesen ellágyulva, nagyon gyöngéden): De édes *Caterine* asszony, hogy gondol ilyet, hogy én?!... *(közelebb lép.)* Drága kis *Caterine*... Ne sírjon kérem... Hiszen én... *(át akarja ölelni.)* Tudja, hogy szeretem és ha maga is úgy akarná...

Caterine (megtörli a szemét, nyugodtan, de határozottan kibontakozik Adolf karjából): Nem Adolf, erről beszélni sem lehet. *Jean* józan, rendes, értelmes ember volt és látja mi lett belőle és hová juttatott engem? Maga meg születésétől kezdve kótyagosan jár a világban, hagyjuk ezt, Adolf.

Adolphe: Higyje el, mégis jó volna, hogy mi ketten ebben a felfordult világban...

Caterine (dühösen): Minek forgatták fel? Most senki sem hallja, hát megmondhatom, hogy az asszonyom, meg a jóbarátai kezdték a fölforgatást, ezek az utonállók meg szépen folytatják. Ha mindenki rendbe tartja a dolgát, rendbe jön akkor az egész világ is, de hát...

Adolphe (megint közeledik): Éppen azért, édes kis *Caterine*...

Caterine (csak a kezével legyint): Nem Adolf. Mondottam már.

Adolphe (felszegi a fejét): Hát akkor holnap elhagyom a *Rolandék* házát és szakítok a *girondeval*.

Caterine: Amint tetszik, Adolf. De ma még rendesen takarítson.

Adolphe (kimegy).

NEGYEDIK JELENET.

Caterine, később Rochefoucauld hercegnő.

Caterine (rendezget, majd kilép az erkélyre, kihajolva, kíváncsian nézi az utcát és egy pillanat mulva rémülten visszarohan a szobába): Lehetetlen! Lehetetlen! Tévedtem!... Ez lehetetlen... De hát akkor mi volt ez? Istenem!...

Rochefoucauld heregnő (berohan a baloldali ajtón, nagyon egyszerű, polgáris fekete ruha és főkötő van rajta. Dús szőke haja azonban kicsillog a sötét főkötő alól. Ennek a dús, aranyos hajnak minden szálából ragyog az előkelőség, az ápoltság, a kiváltságosság, beszéde egyre növekvő, szinte őrzöngő izgalom): Catherine... a könyörülő Úr Isten nevében!...

Catherine: Az Istenért, Madame, mit akar itt? Hogy került ide? Hát nem szökött Londonba?

Rochefoucauld hercegnő: Elfogtak az úton. Börtönbe cipeltek. Most szöktem meg az Abbayból... Nyomomban vannak... Üldöznek! Irgalmazz Catherine, rejts el. Ne hagyj, hogy darabokra tépjenek, izekre szaggassanak!... Hogy kitépjék a szívemet és még halálom percében is bemocskoljanak... Catherine, én nem voltam rossz hozzád... Catherine emlékezzél vissza... Catherine én nem birok, én nem tudok meghalni!...

Catherine: Ha a farkasverembe ugrik, jobb helyre jut, mint hogy ide futott. Tudja kinél van itt?...

Rochefoucauld hercegnő: Nálad vagyok. Megláttalak az erkélyen és hozzád futottam.

Catherine (kétségbeesetten): Átkozott legyen a pillanat is, melyben kinéztem. Minek jött ide? Azt sem tudja hol jár, kinél van?

Rochefoucauld hercegnő: Nem tudok, nem értek, nem látok semmit! Téged megláttalak, beléd kapaszkodom. Ne lökj el magadtól, Catherine. Ne hagyj, hogy azok az emberek hozzám nyúljanak... Catherine inkább ölj meg! Gyorsan, hamar... Én nem tudom magam megtenni... Én nem tudok meghalni!...

Catherine (egyre ridegebb lesz): Ön örült, Madame. Mit tehetek én önért? Szegény cseléd vagyok a házban, a Rolandék házában.

Rochefoucauld hercegnő (kezd magához térni): Te a Rolandné komornája vagy?

Catherine: Az vagyok. S így beláthatja...

Rochefoucauld hercegnő (mintha most nyerné vissza öntudatát, kábultan néz körül): Ez a Roland háza?

Catherine: Hát nem ismeri a belügyminiszter palotáját?

Rochefoucauld hercegnő (körülnéz, végighuzza homlokán kezeit, mintha a szörnyű feszültség most lassan fölengedne): De igen... ismerem... Én most Rolandnénál vagyok?

Catherine: Ott. És beláthatja, hogy innét távoznia kell. A legszerencsétlenebb helyre menekült: a gironde vezérének házába.

Rochefoucauld hercegnő: Idejöttem... Én idejöttem...

Catherine: Távozzék kérem. Rolandné asszony mindjárt itthon lesz.

Rochefoucauld hercegnő: Hát most megint ki kell mennem? Ki az utcára?

Catherine: Sajnálom önt, asszonyom, de nem tehetek semmit. Madame minden pillanatban hazajöhet. Meneküljön.

Rochefoucauld hercegnő: Lehetetlen Catherine. Minden sarok el van már állva. Nyomomat vesztették, de ha kilépek a házból, rögtön rá mugranak.

Catherine: Én nagyon sajnálom önt, asszonyom.

Rochefoucauld hercegnő: De azért kiküldesz, Catherine! Kiküldesz oda hozzájuk?...

Caterine: Nem tehetek róla! Távozzék kérem! Engem is veszélybe dönt, az egész házat!

Rochefoucauld hercegnő: Hát jól van, *Caterine*, már megyek. Odakünt várnak, lesnek rám. Remélem, hamar el fogom veszíteni az eszméletemet és mikor darabokra tépnek, már nem érzem (*mereven néz maga elé*). Istenem, *Lamballe* hercegnőnek már nem volt sem keze, sem lába, sem szeme és még kért, beszélt, könyörgött, mikor a mellét levágták...

Caterine (felsikolt): A könyörülő Úr Jézus nevében!... Hallgasson, ne folytassa, mert én... Jöjjön! Én megpróbálkozom a lehetetlenséggel... Jöjjön! A szobámba vezetem... És most már meglehet az az öröme, hogy engem is darabokra fognak tépni, magával együtt.

Rochefoucauld hercegnő (meg akarja ragadni a kezét): *Caterine*, édes jó leányom...

Caterine (durván): Kérem, hagyjon el. Megátkozom a percet is, melyben idefutott hozzánk (*a baloldali ajtón elmegy a hercegnővel, pár pillanat múlva visszajön és kimerülten lerogy egy székre*). Most, most mi lesz velem? (*Alulról csengetés.*) *Madame* megérkezett. Most már mindegy... Talán még sikerülhet, ha a cselédség el nem árul... Ha *Madame* megtudja, akkor a mai éjszakát már az *Abbayban* vagy a *Force-börtönben* töltöm. És holnap... már (*megrázkódik*).

ÖTÖDIK JELENET.

Caterine, Rolandné.

Rolandné: *Caterine*, keresett valaki?

Caterine: Igen, *Madame*. Az igazságügyminiszter, *Danton* úr már kétszer volt itt.

Rolandné (kezével int): Tovább.

Caterine: *Vergniaud* és *Barbaroux* képviselő urak is itt jártak.

Rolandné: Nem mondta nekik, hogy három óra után itthon leszek?

Caterine: Mondottam *Madame*. Egy küldöttség is volt itt.

Rolandné: Küldöttség?

Caterine: Igen. *Pierre Rigaud* vezette ide.

Rolandné: Megmondta neki, hogy *Roland* úr úton van?

Caterine: Igen, *Madame*. Azt felelte, hogy neki sürgősen kell a miniszter úrral beszélnie. Még ma visszajön.

Rolandné: *Fenigan* százados úr itt van a palotában?

Caterine: Igen, asszonyom.

Rolandné: Nincs egyéb jelenteni valója?

Caterine: Nincs, asszonyom.

Rolandné: Akkor hát rendben van, *Caterine*, köszönöm. (*Caterine indulni akar.*) Várjon csak, *Caterine*, azt hallottam, hogy vendége érkezett és itt van a házámban.

Caterine (halálos rémületben térdre esik): Irgalom, *Madame*, nem tehettem másként!

Rolandné (nagyon hideg, parancsoló, szigorú hangon): Keljen fel *Caterine*, azonnal!

Caterine (felkel): A szobámban van. Ha parancsolja Madame, azonnal kiutasítom. És bocsásson meg nekem.

Rolandné (még hidegebb és merevebb): Nem szeretem, ha szavamba vágnak. Ezt már tudhatná Caterine. Remélem, a maga vidéki rokona derék, becsületes, tisztességes személy. Ez esetben addig, míg el nem utazhatik, a házamban maradhat. De mivel a maga szobája kicsi, nem férnek ott el, hát vezesse fel az emeletre, az irattár mögött van egy üres szoba. Itt a kulcsa. Figyelmeztetem azonban, hogy most Párisban nem szeretik az idegen embereket.

Caterine (remegve): Útlevél nélkül nem mehet ki a sorompókon.

Rolandné: Ezt majd én állítom ki a számára. Nyissa ki az íróasztal fiókját, ott van a blanketta. *(Nyul a blankettáért.)* Rajta van a belügyminisztérium pecsétje? Rendben van. Egy ilyen egyszerű vidéki asszony nem jól érezheti magát Párisban. Én sem szeretem, ha házamban idegen személyek vannak. *(Leül, maga elé veszi a blankettát, tollat vesz kezébe.)* Neve?

Caterine (kábultan): Neve?

Rolandné: Hogy hívják a rokonát? Ezt csak tudja?

Caterine (nagyon gyorsan): Remeau Teréz.

Rolandné: Kora?

Caterine (egy pillanatnyi gondolkodás után): Harmincötéves.

Rolandné: Termete?

Caterine: Magas, karcsu.

Rolandné: Haja?

Caterine: Szőke.

Rolandné: Nem téved Caterine? Én egy futó pillanatra láttam azt a nőt a lépcsőn. A haja azonban fekete volt.

Caterine (lázasan, remegve): Igen, persze, fekete a haja, mint a korom. Milyen szórakozott vagyok!

Rolandné (újra a blanketta fölé hajol): Szeme?

Caterine: Kék.

Rolandné: Arca?

Caterine: Hosszúkás, fehér.

Rolandné: Csakugyan, nagyon fehér, finom bőre volna, de feltűnt, hogy milyen sok szeplő van az arcán. Különben ez természetes, falun nem vigyáznak az ilyesmire.

Caterine: Az ám! Olyan az arca, mint a pulykatojás.

Rolandné: Keze, lába rendes, ugyebár? Itt van az útlevél. Ezzel majd elindulhat a rokona. Addig is gondoskodják róla. *(Caterine indul, megint visszafordul, szeme elfojtott könnyektől ragyog, de Rolandné hideg, parancsoló pillantására néma marad.)* Elmehet, Caterine! *(Caterine egy-két lépést tesz, Rolandné utána szól.)* Ha Danton úr keresne, nem vagyok itthon. *(Caterine a baloldali ajtón elmegy.)*

HATODIK JELENET.

Rolandné, később Adolphe, majd Fenigan.

Rolandné (elgondolkozva jár fel-alá a teremben. Az íróasztalhoz lép. Pár sort vet egy papírra. Látszik, hogy sok töprenkedés után fejez be egy már majdnem kész levelet. Csönget).

Adolphe (a baloldali ajtón bejön): Parancsol, asszonyom?

Rolandné: A Dumouriez tábornok futárját, Paul Fenigan kapitányt kérem.

Adolphe (kimegy s pár pillanat múlva a jobboldali ajtón beereszti a fiatal tisztet, aztán behúzza maga mögött az ajtót).

Rolandné (társalgása audienciaszerű kihallgatás): Fenigan úr, itt van a levél a tábornok úr számára. Szükséges volna, hogy ön még ma útnak induljon.

Fenigan (hangja, még ha ellentmond is, mindig a legmélyebb tisztelet és hódolat kifejezése): Egy óra múlva indulok, asszonyom.

Rolandné: Ha a levéllel valami történik, ön szóbeli jelentést fog tenni a tábornok úrnak.

Fenigan: Igenis, asszonyom.

Rolandné: Jelentse a tábornok úrnak, hogy mi kerülünk mindenféle erőszakos megoldást. Csak semmi erőszak... Semmi erőszak!

Fenigan: Bocsánat, Madame, de sok mindent jelentenem kell még a tábornok úrnak. Jelentem kell, hogy a helyzet itt, Párisban, egyre komolyabb. Jelentem kell, hogy a nép izgatottsága örvényessé és eszeveszettségé fokozódik. Jelentem kell, hogy Marat lapja, „A nép barátja”, egyre jobban tüzezi a csöcseléket... Jelentem kell...

Rolandné: Hogy már is sok vér folyt. Túlontúl sok. És én nem akarom, hogy... *(Egy pillanattig maga elé néz.)* Egy weimari poétának, egy Goethe nevű költőnek könyvében olvastam, *(erősen hangsúlyozva)* az emberi vér nagyon különös folyadék.

Fenigan: Bocsánat, asszonyom, a tábornok úrnak az a véleménye, hogy ezzel a bandával végezni kell, ha a katasztrófának elejét akarjuk venni.

Rolandné: Mi nem onthatunk vért. Értse meg, százados úr, az reánk nézve erkölcsi lehetetlenség. De nem is kell... Nem is szükséges... Kezünkben van a hatalom. A konvent kétharmada a mienk!

Fenigan: Asszonyom, a párisi községtanácsban már Marat emberei ülnek. Az elnök egy Pierre Rigaud nevű bandita.

Rolandné: De hát mit akar a tábornok?

Fenigan: Még van egy békés megoldás. Az utolsó.

Rolandné: S az?

Fenigan: Béküljenek ki Dantonnal.

Rolandné: A szeptemberi vérfürdő után? Ezzel a gyilkossal?!... Azt nem lehet!

Fenigan: A szeptemberi katasztrófa már megtörtént. Az jóvá többé nem tehető. Ám Danton nagy, hatalmas, titáni ereje...

Rolandné: A tábornok lehetetlenséget kíván tőlünk. Mi gyilkosoknak nem adhatunk bajtársi kezet. Különben is... A morális akadályokon kívül az az ember egészen más úton jár, mint mi... Önök ott a táborban sok mindent nem láthatnak.

Fenigan: Engedelmeivel, asszonyom, talán éppen azért, mert távol élünk, mert a gironde és a hegypárt véres, szennyes tusáiban részt nem vettünk.

Rolandné (föláll).

Fenigan: Ez Dumouriez tábornok véleménye, asszonyom. Ha túlon túl vakmerő voltam, csak katonai kötelességemet teljesítettem.

Rolandné: Helyesen tette. De mondja meg a tábornoknak, hogy nekünk mindenekelőtt és mindenekfölött fényes és nagy győzelmekre van szükségünk. A francia földet meg kell tisztítani az ellenségtől, a határokat biztossá kell tenni, akkor aztán a mi helyzetünk is egészen más lesz. A Dumouriez fegyvereinek diadala adja meg nekünk itt Párisban a biztonságot és az erőt.

Fenigan: Mi megtesszük a kötelességünket asszonyom, de ami katonai erőnket megbénítja, az az önök politikája.

Rolandné: Uram...

Fenigan: Mi győztünk asszonyom, mikor a tábornok futárja Párisba érkezett dicsőséges győzedelmünk hírével, meg kellett tudnia, hogy - idehaza elvesztettük a csatát. Míg mi Valmynál letepertük az ellenséget, önök Párisban eltörölték az ezeréves francia királyságot és felállították a konventet. A tábornokot és a tisztikart lesújtotta ez a végzetes lépés. Mi nemesi és polgári származású katonák mind-mind felajánlottuk vérünket és helyünkön álltunk a harcmezőn... Önök pedig belegázoltak legszentebb érzéseinkbe.

Rolandné (fölháborodva): Százados úr!... Mi ez?...

Fenigan (egyre emeltebb hangon. Most már nem a kapitány beszél Rolandnéval, hanem az egész hadsereg vágja keserű, izzó vadját a gironde arcába): Mit csináltak önök? Fellázították a francia népet a régi tekintélyek ellen. Az önök által fellázított nép elűzte régi gazdáit, urait, kik századok óta ontották érte vérüket és megszerezték és mégtartották neki Franciaországot. Most azután?!... Nézzenek körül, mint támad ember ember ellen, zürzavar, kétségbeesés és éhség között ölve, pusztítva, gyilkolva egymást. És ha tovább így tart - mert önök nem akarnak vért ontani, - elkergetik önöket is és Franciaország sorsát egy kalandorcsapat veszi majd kezébe. Szájjas ügyvédek, megvásárolt ujságírók, mocsos pamfletszerkesztők serege. És ott látjuk ezeket a félbolondokat s egész bünösöket, ezeket a kloakaszagú, testben, lélekben aljas kalandorokat Szent Lajos trónjának romjain tombolva, amint szennyes mosdótáluk minden förtelmes mocskát belé loccsantják az ezeréves francia királyság arcába... *(Már nem törődik semmivel, csak a született nemes úr és katona dühös elkeseredése és fájdalmas haragja tombol benne.)*

Rolandné (sápadt a felindulástól): Ön megőrült!... Irgalomból nem hallottam, amit mondott, mert különben... *(Most egészen a százados elé lép.)* De hát ha így gondolkozik, mit csinál ön a mi hadseregünkben? A köztársaság hadseregében?

Fenigan (jóval nyugodtabban): Azt teszem, ami ma minden becsületes francia férfinak kötelessége: védem a hazámat a betörő ellenségtől. Franciaország sorsát ma önök tartják kezükben, az önök politikája irányítja a hadsereg cselekedeteit.

Rolandné: De hát akkor meg kell érteni... meg kell értenie minket... Igaz ugyan, hogy mi ígéretet tettünk Dumouriez tábornoknak.

Fenigan: Hogy ragaszkodnak az ősi királysághoz. De hát akkor miért?!...

Rolandné: Miért?!... Azt kérdi?! Mikor az egész feudális Európa reánk rohant. Hadsereget szerzett, ligát kötött ellenünk. Halálra ítélt bennünket! És a király, ki Franciaország fojtogató ellenségeit repeső szívvel várta és hívta... És ön meg azt kérdi, miért?!... Hát nem érti, hogy Európa hadüzenete után már mindegy volt, hogy mi történik az emigránsokkal, az alkotmányra esküdni nem akaró papokkal, mindegy volt már, hogy meghagyjuk-e a királynak vétőjogát, vagy elveszük tőle? Most már nem az a kérdés, hogy mint élünk, hanem, hogy élünk-e egyáltalában? Királyság? Köztársaság? Most ezek mind kicsinyes dolgok. Most annak kell eldőlni, hogy Franciaország a franciáké marad-e, vagy sem? S ezt most már az önök fegyverei döntik el. Mi megtettük kötelességünket s ezért nem szemrehányást érdemlünk a hadseregtől.

Fenigan (most már teljes nyugalommal): Bocsásson meg asszonyom. A hadsereg nem vádolja, a hadsereg védi önöket. A tábornok úr rendelete úgy szól, hogy a legutóbb Párisba rendelt csapatok itt maradjanak az önök védelmére a piszkos canaille, az őrző csőcselék ellen.

Rolandné: A csapatok nem maradnak itt! Holnap induljanak a harctérre. Ön helyesen mondotta az imént kapitány úr, francia férfi ma csak egy célért vehet kezébe fegyvert: hazáját védeni.

Fenigan (sokáig nézi az asszony arcát): És önöket itt hagyjuk, asszonyom, ezzel a szennyes kloakával?

Rolandné: Nép is van itt, kapitány úr, nemcsak csőcselék. Önnek meg kell szabadulni arisztokrata előítéleteitől.

Fenigan: Önök is arisztokraták asszonyom. A tehetség és a karakter arisztokratái. S önöket éppen olyan halálosan gyűlöli a canaille, mint ama másikat, melyet már legyilkolt. Különböztetném megjegyezni, hogy ön Madame, ki naponkint fogadja Robespierret, nagy szíveséget tehetne a tábornoknak, ha egyszer egy szorításra elfogadná Danton békére nyújtott kezét. Ismétlem, Danton boldog volna, ha a Gironda pártja szövetségre lépne vele. S a tábornok...

Rolandné (bólint, mintegy véget akarva vetni a társalgásnak, mely alatt mint egy audienciát adó királyné viselte magát): Adja át üdvözlétemet a tábornoknak s mondja meg, hogy mi rendíthetetlen hittel várjuk a jövőt, bízva saját lelkierőnkben és az önök fegyvereiben. Szerencsés útat, kapitány úr!

Fenigan (mélyen meghajlik és elmegy).

HETEDIK JELENET.

Rolandné, Adolf, majd Brissot.

Adolf (bejelenti): Brissot képviselő polgártárs. (Kinyitja az ajtót, beereszti Brissot-t és kimegy a szobából.)

Rolandné (Brissot elébe lép): A férjem még nem érkezett meg.

Brissot: Nem baj, ön itthon van.

Rolandné: Jobb szeretném, ha Roland megérkeznék. Minden percben várom. Ő jobban tud uralkodni az ellenszenvén. (Csönd.) Danton ma kétszer keresett.

Brissot: Fogadta?

Rolandné: Nem.

Brissot (elgondolkozva): Danton nagyon alázatos. Többször közeledni próbált és mi folyton visszadobjuk a kezét.

Rolandné (kedvetlenül): Ön azt írta, hogy fontos megbeszélni valója van velem. Remélem nem Danton urról akar beszélni?

Brissot: Nem, valami egyébről, mi éppen olyan sürgős és halaszthatatlan.

Rolandné: Mi az?

Brissot: Az európai közvélemény egyre jobban ellenünk fordul. Ember kell, ki a külföldet tájékoztassa. Közülünk valakinek okvetlenül utaznia kell, sürgősen - azonnal.

Rolandné: Igen... Igaza van. Olyan embert kell kiküldeni, akinek összeköttetései vannak, ki idegen nyelveket beszél s kiben megvan az emberekkel való bánni tudás művészete.

Brissot (figyelmesen nézi Rolandnét): Igen, természetesen... Akiben megvan.

Rolandné (melegen, barátságosan): Igazán nagy szerencse, hogy a mai nehéz helyzetünkben van ilyen kitűnő emberünk.

Brissot: Hogyne. Ez nagy szerencse. Én már meg is találtam.

Rolandné (mosolyogva): Nem volt nehéz munka. Mert csak egy van ilyen.

Brissot: Ugy van. Csak egy.

Rolandné: És az ön, Brissot.

Brissot: Én?

Rolandné: Csakis ön. Ki is lehetne más?

Brissot: Én nem magamra gondoltam.

Rolandné: Nem igen tudom, ki mást küldhetnének ki! Talentum, képesség és tudás dolgában csak Vergniaud mérkőzhetne önnel. De hiszen tudja, hogy milyen Vergniaud, milyen habozó, szemlélődő, akcióra mennyire képtelen. Így azt hiszem...

Brissot: Köszönöm bizalmát, asszonyom. Ám itt nemcsak szellemi képességekről van szó, hanem testi megjelenésről, szimpatikus, vagy éppen elragadó külsőről, elbűvölő modorról, hódító szeretetreméltóságról. És ilyen ember csak egy van közöttünk. *(Le nem veszi szemét Rolandnééről.)*

Rolandné (összerezzen): Kire gondol?

Brissot: Asszonyom, én nem gondolhatok másra.

Rolandné (most már teljesen nyugodt, hideg és felsőbbbbséges): Azt akarja, hogy Barbaroux külföldre menjen?

Brissot: Mikor rólam volt szó, ön helyeselte a tervet... Most pedig... De milyen halovány ön, asszonyom... Hiszen csak arról van szó, hogy Barbaroux...

Rolandné (ridegen): Ne legyen itt Párisban.

Brissot: De asszonyom, ha ön nem helyesli a tervet, én már el is ejtettem.

Rolandné: Én? Etienne Barbaroux ura a sorsának.

Brissot (most már keményen, áthatóan nézi Rolandnét): Téved, asszonyom, Barbaroux sorsának ön az ura.

Rolandné (feláll): Uram...

Brissot (most nagyon csöndesen, szelíden): Asszonyom, a sors megalázhat, megcsufolhat, meggyötörhet bennünket, de nekünk nem szabad egymást bántani, csufolni, vagy megszegyeníteni. Önnek tudnia kell, hogy ha én innét Barbaroux-t elküldöm...

Rolandné (kezét nyújtja Brissotnak): Tudom uram, az imént...

Brissot: Nagyon rosszul bánt velem.

Rolandné: Nem én bántam magával rosszul, hanem az elgyötört, a leszerelt, a megromlott idegeim. Hiszen tudom...

Brissot: Hogy imádom magát.

Rolandné: Miért beszél most nekem erről, barátom.

Brissot: Mert láttam, hogy maga is boldogtalan. Eddig azt hittem, hogy kielégíti a siker, elveinek, eszményeinek diadalra jutása. De már hetek óta látom, hogy vergődik és szenved. Lehet, hogy csalódott abban, ami álmaiból valóra vált, lehet, hogy csak azért, mert a természetet félrevezetni nem lehet, még önnek sem, aki pedig a legegészebb és legszabadabb ember mindazok között, kikkel valaha a sors összehozott. És mikor gyanakodni kezdtem, hogy maga ezt az embert, ezt a Barbaroux-t szereti...

Rolandné: Elhatározta, hogy eltávolítja mellőlem.

Brissot: Nem. Hanem megtudom a valóságot.

Rolandné: És megtudta?

Brissot (bólint).

Rolandné: Lehet, hogy igaza van, lehet, hogy nincs. De azt hiszi, hogy akár érdekeim, akár érzéseim befolyásolják cselekedeteimet? Brissot, maga nem ismer engem. Én nem vagyok vezércikkíró, mint maga és nem vagyok poéta, mint Barbaroux. Én...

Brissot (kissé hideg gunnyal): Tudom... Maga egy erényes asszony.

Rolandné: Még ez sem volna olyan nagy szégyen, mint ahogy ön gondolja. De én több vagyok annál. Én egy becsületes, elveimhez, meggyőződéseimhez ragaszkodó ember vagyok. S ha maga azt hiszi, hogy Barbaroux külföldi utazása használ a közügynek és Franciaországnak, hát akkor Barbaroux utazni fog.

Brissot (nagyon szomoruan): Nem Manon, én fogok utazni.

Rolandné: Maga?

Brissot (szomorú gúnyos mosollyal): A külsőm nem olyan megnyerő, az eleganciám nem olyan kábító, a hangom nem olyan meleg, mint a fiatal Barbarouxé, de politikai informálásom talán fog annyit használni Franciaországnak, mint az övé. És most még egyet utoljára, Manon. Hetek óta tudom, hogy maga szeret és hogy szenved... Tudtam, de csak az eszem, a judiciummom tudta, most már a szívem is meggyőződött. Az imént egy kis kelepécét készítettem a maga számára. Nem szabad lett volna tennem. De ne haragudjék reám, csak én estem bele a kelepécébe. Én el fogok menni, de mielőtt elutaznék, azt mondom magának, Manon, hogy csak egy bűn van a világon, amit saját ifjúságunk ellen követünk el. Az a lopás, amikor szívünket fosztjuk ki s az a gyilkosság, mikor forró, lihegő vágyainkat megfojtjuk. Ezt én mondom önnek, kinek minden csepp vére örjögve lázad fel a gondolatnál, hogy maga Manon, valaha azé a másiké lesz, ki a pokol kapuit betörném, a gyalázat fertőjébe, a becstelenség posványába lemerülnék, ha maga egyszer... egyetlen egyszer... csak egyszer...

Rolandné: Elég volt...

Brissot (hangosan kacag): És milyen ostoba, milyen ízléstelen volt. Mondja, Manon, miért olyan ostoba minden férfi az ilyen helyzetben? Miért nem tud egyebet mondani ordító ízléstelenségnél, ócska, ezerszer ledarált frázisnál, otromba, puffogó, elnyütt szavaknál. Maga nem nevet rajtam, Manon? Miért nem nevet?

Rolandné (Brissot vállára teszi a kezét): Mert ezek a szavak csak magának voltak ostobák, ízléstelenek és elnyüttek. Nekem nem voltak azok, édes jó barátom. Én nem is hallottam szavait, csak a szegény elkinzott szívének lüktetését és amit mondott, az gyönyörű, az nemes, az tiszta, soha nem hallott új költemény volt. Én nem hallottam a maga szavait, Brissot, csak a szívének dobogását...

Brissot: Hát akkor, Manon... akkor... *(Remegve, kutatva néz az asszony szemébe.)*

Rolandné: A maga szívének dobogása, Brissot, gyönyörűen beszélt. Hozzám szólt. Köszönöm. *(Leveszi a férfi válláról a kezét.)* De az én szívem, Brissot, az enyém, az néma maradt.

NYOLCADIK JELENET.

Előbbieket, Adolphe majd Barbaroux és Vergniaud.

Adolphe (jelenti): Vergniaud és Barbaroux képviselő polgártársak. *(Beereszti a képviselőket és kimegy.)*

Rolandné: Már vártuk önöket, uraim.

Vergniaud: Danton megfogott bennünket az úton.

Rolandné: Mit akar?

Vergniaud: Pimaszkodott, hogy Ön, asszonyom, nem fogadta, hogy a gironde nem akar vele szóba állni. Pedig az ő barátsága...

Rolandné (megvetően): A Danton barátsága!...

Vergniaud: Még ma ideküldi Pethiont és Pethion elhozza nekünk azt az írásbeli formulát, melynek alapján szívesen szövetségre lépne velünk.

Rolandné: És Önök még szóba állnak vele!!

Brissot: Igen, mert egészen bizonyosan több hasznát vennék és igazabb barát volna, mint az Ön hódoló tisztelője, Madame, az az ünnepélyes, fontoskodó, saját szavait oly nagy mértékben megbecsülő Maximilian Robespierre.

Barbaroux: Robespierrenek nem gőzölög vértől a keze és nem lehet elveit, meggyőződéseit sem az udvar, sem tőzsdetrükkök számára megvenni. Azonfelül...

Brissot (ideges, kedvetlen hangon): Azonfelül szeretném, ha ebbe az ügybe nem avatkoznál, Barbaroux. Az ellenszenved és haragod vakká és igazságtalanná tesz. Tudod, mit mondott rólad Danton? „Barbarouxval nem kívánok tárgyalni, mert Barbaroux sokkal jobban gyűlöl engem, mint ahogy hazáját szereti.”

Barbaroux: Ez nem igaz. Mindössze is azt mondtam, hogy Danton úr a községtanács ülései után rendszeren a börzeügynökeivel és hadiszállítókkal szokott ölelkezni. Robespierre legalább tisztességes ember és távol tartotta magát a szeptemberi förtelmektől. Legfeljebb erényes közhelyekkel untatja az embert, de ezt még ki lehet birni.

Vergniaud (egy lapot vesz a kezébe): Itt van Camille Desmoulinsnek egy cikke. Mindenem, amit ez a futóbolond leír, ott van az örök szépség, a hervadhatatlan báj nyoma és - -

Barbaroux (leüti az asztalra): Hát ez az... ez az, ami így nem mehet tovább. Mindenben a szép formák, az esztétikai hatás keresése... Andalgás az emberiség szép jövőjén, az újra feltámadó, antik köztársaságon, a népek testvéri ölekezésén... És ezalatt jött Danton és kezébe vette Páris sorsát. Itt van a vérdühtől beteg Marat. Az ujságjában, „A nép barátja”-ban állandóan és nyíltan sürgeti a megtisztító vérfürdőt. Ti finnyások vagytok és nem nyultok hozzá. Piszkos és csipás, nem is kell észrevenni. És ez a bomlott agyvelejű ember most már nemcsak az arisztokrácia kiirtását követeli, hanem mindnyájunkét, kik mosdunk, fürdünk és tiszta ruhát váltunk.

Brissot: Barbaroux, már megint tulzol, mint augusztus 10-ikén.

Barbaroux: Augusztus 10-én azt mondtam, hogy ne engedjük magunkat a canailletól terrorizálni és a Luxemburg-palotába kell a hozzánk menekült királyi családot szállítani. A csőcselék azonban üvöltött és Vergniaud, ki tiszteletreméltó polgártársainak nevezte a pálinkaszagú csatornatisztítókat, a Templeba küldte a királyt és családját.

Vergniaud: Igazságtalan vagy, Barbaroux. Megtettem értük, amit lehetett.

Barbaroux: És most mi lesz velük?

Vergniaud: Kivel?

Barbaroux: A királlyal, a családjával. A te tiszteletreméltó, derék polgártársaid napról-napra hangosabban követelik a fejüket.

Vergniaud: Nem komoly dolog az.

Rolandné: Üres fecsegés.

Vergniaud: És ha nem igaz? Csak nem hiszed rólam, hogy kezemet annak a boldogtalan embernek vérebe fogom mártani.

Barbaroux: Megteszed. Kényszeríteni fognak rá. Nagyon szomorú leszel és igen szép beszédet fogsz mondani, de megteszed.

Rolandné: Hogy mi halálba küldjük egy ártatlan embert?! Barbaroux, miket beszél maga? Mi becsületünket adtuk zálogul a király életéért.

Barbaroux: Ugy van. Odadoztuk. De vajjon, ki tudjuk-e váltani? A párisi községtanács szabadon rendelkezik a párisi canaillal, akkor uszítja reánk, amikor neki tetszik.

Vergniaud: Az értelmes és vagyonos párisi polgárság végre is velünk van.

Barbaroux: Az értelmes és vagyonos párisi polgárság? Förtelmes nép, mondhatom. A canaille talán becsületesebb nála, mert nyíltan megmutatja, amit akar. De ezek?!... Egy részük olyan gyáva, hogy ki sem mer mozdulni a vackából, a másik haragszik, mert most nem kereshet és nem tömheti tele a zsebét, a harmadik csoport titkos royalista és dühöng augusztus 10-ikért. Az értelmes és vagyonos párisi polgárság nagyon fog örülni, ha mi a jakobinusokkal kölcsönösen felfaljuk egymást. Páris legförtelmesebb városa Franciaországnak, mert -

KILENCEDIK JELENET.

Előbbiek, Adolf.

Adolphe (belép, jelenti): Pethion képviselő polgártárs a gyűlésteremben várja Vergniaud és Brissot képviselőtársakat.

Brissot (föláll): Nos, Vergniaud, ugyebár át kell vennünk Danton írásbeli üzenetét.

Vergniaud: Mindenesetre *(felemelkedik)*.

Rolandné: Ön, Barbaroux, nem megy velük?

Brissot (energikusan): Nem. Csak újabb összetűzés lenne belőle. Ha nem birunk megegyezni, parazsat nem kell hordani a tűzre.

TIZEDIK JELENET.

Rolandné, Barbaroux.

Barbaroux: Fáradtnak látszik, Manon.

Rolandné (az íróasztalhoz lép): Pedig most nem szabad elfáradnunk. Még nem szabad. Sok a dolgunk. *(Leül az íróasztal mellé, okmányokat szed elő. Int Barbarouxnak, ki vele szemben foglal helyet. Rolandné most a kezében lévő okmányokból olvas.)* Itt van Marat fölirata. Köveleli a maximum-rendelet végrehajtását.

Barbaroux: Nem ér az semmit. Roland egypár közszükségleti cikknél megpróbálta. A maximum-rendelet után a kereskedők azonnal eldugták áruikat. Most már csak kéz alatt, képtelen árakon lehet valamihez jutni. A párisi nép örjög s most az egyszer joggal. A maximum csak az osztályok között duló halálos gyűlölséget fokozta. Nem beszélve arról, hogy ellenkezik a liberálizmussal. Hol van a szabadkereskedelem védelme?

Rolandné: A liberálizmus? A szabadkereskedelem? Ki bánja már azt?!... A népnek enni kell adnunk. És gyorsan és olcsón! *(Másik iratot vesz fel.)* A párisi községtanács felirata: Maillard Szaniszló számára kitüntetést és jutalmat kér, amiért szeptember 2-án a Force-börtön udvarán olyan jeles munkát végzett *(eldobja az írást)*. Nem bírom már ezt a sok förtelmet... Ezek a szerencsétlen szeptemberi áldozatok nem bírnak meghalni... Folyton itt kísértenek köztünk...

Barbaroux: Ön nagyon izgatott, Manon.

Rolandné: Szégyellem magamat, barátom *(behunyja szemét, pár pillanatnyi szünet után folytatja)*. Ostoba dolgok jutnak eszembe és bolondos álmok kísértenek... Látom nagy fehér házunkat, a vadszöllős verandát és apám büszkeségét: a kertet, hol annyit olvastam, tanultam, hol néha úgy rámszakadt az ifjú életöröm és boldogság, hogy sírva kellett fakadnom. Most már nem sírok, Barbaroux. Sohasem sírok. Tudja, mit jelent ez? Hogy megöregedtem. Az ember csak addig röpül álmában és csak addig sír ok nélkül, míg fiatal. Mi öregek vagyunk, Barbaroux. A világ megfiatalodott. De ez nem ment ám ingyen. Ezért az ujjászületésért, ezért az ifjúságért mi feláldoztuk fiatalságunkat.

Barbaroux: Sajnálja, Manon?

Rolandné (határozottan): Nem. *(Ránéz Barbarouxra, nagyon gyöngéden, halkán mondja)* A magamért nem. *(Hangosabban)* Ne beszéljünk erről többet.

Barbaroux: De igen, igen, el kell mondanom, s maga nem fog megvetni érte. Mostanában sokszor megkérdem magamtól, hogy is kerülhettem én ide, ahol vagyok? Vidám, jókedvű, mulatósi fiú voltam s ha magát meg nem látom, talán nem is lesz egyéb belőlem.

Rolandné: Maga rágalmazza magát, barátom. Ki szedte össze a marsaili csapatot?

Barbaroux: A maga szemébe néztem, Manon, megértettem, mit akar és hater derék fiúval jöttem vissza Párisba.

Rolandné (kezét nyújtja): Ugy veszem, mintha egy szál virágot nyújtott volna át nekem. Egy szó sem igaz a beszédből, mellyel kicsinyítette magát, de kedves volt, finom és gyöngéd. És én hálás vagyok a fáradtságáért magának, barátom.

Barbaroux: Én nem tudok hazudni, Manon. És ezért kell folyton hallgatnom, míg csak maga meg nem engedi, hogy szóljak.

Rolandné lehajtott fejjel ül helyén, Barbaroux megfogja kezét és az ajkához szorítja.

Rolandné (mozdulatlan marad és halkan mondja): Nem, barátom csak hallgasson tovább. Hozzon nekem néha egy szál virágot, vagy gyűjtsön össze megint pár ezer erős férfit, kik Rouget de Lisle dalával indulnak Franciaország határait megvédeni. Most nagyon nagy szükségünk lenne rájuk.

Barbaroux: Csak egy szót, Manon... aztán soha többé, ha maga is úgy akarja. Tudja, mostanában folyton arra gondolok és úgy gyötör a kérdés, ha engem visz a sors abba a fehér házba, mikor magát még Manon Philiponnak hívták?!... Manon, ha én megyek oda?!

Rolandné: Az apám házába Roland jött el értem, Barbaroux *(csöndesen visszahúzza kezét Barbaroux kezéből)*.

Barbaroux: Tudom, hogy ön inkább meghalna, semhogy Rolandot megbántsa és tudja úgy-e, hogy nekem Roland több, mint az édesapám... És éppen ezért engedje elmondanom...

Rolandné: Tulontul sokat mondott már, barátom. Hagyjuk ezt, Barbaroux. Azért, hogy eddig hallgatni tudott, megbocsátom magának, hogy most beszélt. És meg kell engem értenie, mert nem akarom, hogy másnak ismerjen, mint aki vagyok. Nekem Roland a legjobb barátom - de csak saját magam után. S ha az vagyok, akinek Ön ismer, az nem Rolandért van, hanem sajátmagamért. Az én tetteim felett senki sem lehet bíró, még az uram sem. Csak én egyedül, csak enmagam. Mi az ő véleménye, érzése, gondolata, nagyon érdekel s nagyon is megbecsülöm mindazt, amit mond, de én mindig csak azt teszem, amit én látok helyesnek, igaznak, s mi szemembe legfontosabb - önmagamhoz méltónak. És ezért most - *(egy pillanatnyi csönd)* magának külföldre kell mennie.

Barbaroux (ridegen, keményen): Elküld magától?!

Rolandné (elkinzottan): Talán Londonba...

Barbaroux (gunyosan): Vigyázzon kérem. London nagyon közel van.

Rolandné: Meg kell értenie... A politikai ügyek...

Barbaroux: Megértettem. Maga elküld magától.

Rolandné (mintha egy jajkiáltás törne fel szívéből): Én?!...

Barbaroux (most nagyon halkán, majdnem suttogva): Hát azért?...

Rolandné (bólint).

Barbaroux: Mert imádom magát...

Rolandné: Ez még nem volna baj. *(Szomorú mosollyal.)* Ilyesmi gyakran megtörtént már magával. A nagy baj az, hogy én... hogy én szeretem magát.

Barbaroux: Manon...

Rolandné: Maradjon helyén, barátom. Egy asszony csak akkor beszél ilyen nyugodtan, ilyen elszántan, felemelt fejjel a szerelméről, ha már ugyanis tudja, hogy reménytelen és hiábavaló.

Barbaroux: Manon, imádom... És ha maga is igazán szeret, nem fog kételkedni bennem. Maga tudni fogja, magának tudnia kell, hogy imádom és...

Rolandné: Nem a maga érzelmén fordul meg a dolog, még csak nem is az enyémen. Hanem az időben, melyben fogantatott. Akik új megváltást ígértek a világnak, azoknak nem szabad az uton megállni, hogy rózsát tépegessenek, ötszázezer fiatal francia férfi ontja ott künt a határon a mi eszméinkért véréért... Európát lángbaborítottuk ideáljainkért. Királyokat földönfutókká, népeket hontalanokká tettünk és nem állított meg utunkban sem könny, sem vér, sem átok! És most meg fogunk állni, idilleket, pásztorjeleneteket rögtönözni... Ej... hagyjuk ezt, uram... Nem, Barbaroux, ha kegyetlenek tudtunk lenni az egész régi világgal szemben, akkor nem szabad elérzékenyedni saját sorsunkon. Mert ha van mentségünk arra, amit elpusztítottunk, tönkretettünk, csak az lehet, hogy saját magunk iránt még sokkal kegyetlenebbek voltunk, mint a régi, ledöntött világgal szemben.

Barbaroux: Hát a mi életünk?... A mi boldogságunk?... Manon édes, az örökre elveszett?...

Rolandné: Ha csak az veszett volna el, barátom... Ha csak az veszett volna el?!... Az nagyon csekély váltságdíj lenne... De vannak pillanatok, mikor azt hiszem... Maga sohasem kételkedik, Barbaroux?...

Barbaroux: Magába Manon soha és engedje meg -.

Rolandné: Engedelemmel, vagy anélkül, mi együtt fogunk elpusztulni. És ezt tudtam, mikor közös utunkon elindultunk. Mikor elindultunk?... Akkor maga Barbaroux fiatal, jókedvű, vidám nótás legény volt. Tüzes és forró szerelmesverseket írt egy szép szőke hercegasszonyhoz. Ma már nagyon sajnálom, hogy maga az utamba került, Barbaroux... Hogy akkor ott a Villette-palotában én magát megszólítottam. Miért hallgatott a szavamra? Maga hitt nekem. És én? Én nem tudok már magamnak hinni, Barbaroux. Legalább is nem tudom, hogy igazat mondtam-e magának ott a Voltaire dolgozószobájában.

Barbaroux: Igazság vagy nem? De sokat törődöm én vele. Megláttam magát és...

Rolandné: Elfelejtette a mosolygást, a versírást, a szerelmet, örökre elfelejtette Barbaroux.

Barbaroux: A szerelmet akkor tanultam meg, mikor a maga szemébe néztem. *(Mefogja az asszony kezét és erőszakosan gyöngéd mozdulattal magához öleli.)*

Rolandné (feje egy pillanattig a férfi vállán nyugszik. Ebben a pillanatban erős kiáltás, zaj, majd dühös ordítás hallatszik fel az utcáról, Rolandné egyetlen erős mozdulattal kiszabadítja magát): Hallja, barátom?... A nép üvölt ott künt... Hallja?... Ez a mi nászénekünk.

Barbaroux: Ej, a canaille, a piszkos, becstelen canaille... Manon, ki törődik velük?

Rolandné: Nekünk kell velük törődni, Barbaroux. Nekünk, kik felköltöttük őket buta álmukból, kik életre ébresztettük állati, aljas, elkínzott letargiájukból. Nekünk kell a napfényre, a világosságra vinni őket, vagy...

Barbaroux (undorral): Ezeket? Komolyan hiszi még ezt Manon?

Rolandné: Hinnem kell, mert ha nem bírjuk őket kivezetni a világosságra, ha mi gyöngék, gyávák és kishitűek vagyunk a megváltás nagy munkájára, akkor...

Barbaroux: Akkor?...

Rolandné: Akkor ők rántanak le magukkal bennünket az örök sötétségbe. Ha nem bírjuk őket kivezetni a diadalmas életbe, nekünk kell a gyalázatos halálba lebukni. Nekünk mindnyájunknak...

Barbaroux: Manon... édes Manon...

Rolandné: Itt a halál pitvarában akar nekem szerelemről beszélni, Barbaroux? *(Megint erősebben hallatszik az utcai zaj: Guillotinra velük!... A belüket taposom ki!... Izekre tépni őket!...)* Uj szeptemberi éjszakák készülnek... Pedig a régieket sem bírom. Belerokkant a lelkem. És most... most erőseknek kell lennünk. *(Az utcára mutat.)* Azokért, akiket a homályból előhívtunk... Nekünk nem szabad magunkra gondolnunk, Barbaroux. Nem szabad. Elajándékoztuk az életünket s azt immár visszavenni nem lehet. Nem is akarom... Ugy-e maga sem akarja?

Barbaroux: Én csak azt akarom, amit maga akar. Azt teszem, amit maga parancsol. Oda megyek, ahova küld. Élek, míg szüksége van rám és meghalok abban a percben...

Rolandné (gyöngéden Barbaroux ajkára teszi ujjait): Ezt nem... Erről nem... Barbaroux erről nem szabad beszélnie. Maga még olyan fiatal és ha az én utamba nem kerül!... Milyen vidám, lármás, nótázó legény volt, mikor ide került... És most?!... Szokott még verseket írni, Barbaroux? Ugy-e nem? Ennek is én vagyok az oka. Valaha azt mondtam magának: nem az a fontos, hogy az ember szépeket álmodik, szépeket kell cselekednie. Ma már nem tudom, hogy igazat mondtam-e? Lehet, hogy csak az álmok szépek és igazak. A valóság, az mindig förtelmes, gaz, hitvány és alávaló. Mindig az, Barbaroux... És lehet, hogy mi már nem is fogunk többé álmodni. Soha többé... Soha... *(Csönd. Ránéz Barbarouxra.)* Nem lehetetlen, hogy Brissot-nak van igaza és magának mégis külföldre kellene utazni Barbaroux.

Barbaroux: Ha elküld magától Manon...

Rolandné (szomorúan mosolyog): Akkor meghal, ugy-e? Ezt már mondotta egyszer. Istenem, milyen nagyon fiatal még maga Barbaroux. Egyebekben tudtam, hogy így lesz. Engem nem szoktak elhagyni a férfiak... De őket hagyja el sok minden, ha velem összekerülnek. Elég volt. És ne nézzen így reám. Ne nézzen ilyen szomorúan. Nekem szükségem van az ifjúságra, a jókedvre, a bátorságra. A magamét már odaadtam. De a magáét, Barbaroux, a magáét, - ha lehet - őrizni fogom.

TIZENEGYEDIK JELENET.

Előbbiek, Brissot, Vergniaud.

Rolandné: Nos, ugyebár lehetetlen? *(A hangjából látszik, hogy nem akarja a Dantonnal való megegyezést.)*

Brissot (kitérően): Talán Roland elé terjesztenénk Danton ajánlatát.

Rolandné: Roland gyakran említette nekem, hogy Danton terrorizálja minisztertársait s türehtetlen hangon beszél velük.

Brissot (csillapítóan): Nagyon nagy szükségünk volna reá, mert ha nem, akkor el kell szánunk magunkat a legvégsőre.

Rolandné: És az?

Brissot (halk, lenyomott hangon, mint, aki tudja, milyen nehéz, milyen rettenetes, milyen félelmetes dolgot mond ki): El kell vinni a konventet Párisból.

Rolandné (sápadtan visszahőköl, egész megmerevedik a rémülettől): Brissot!...

Barbaroux (kipirult arccal, lelkesen): Éljen!... Ugy van!... Éljen Brissot!... El fogjuk vinni a konventet Párisból.

Brissot (tetőlől talpig végignézi. Kissé gunyos, kissé sajnálkozó a hangja): És hogyan gondold fiatal barátom?... Selyempapirosba, vagy vattába csomagolva?... A konventet ma elvinni Párisból?!... Tudod, mi ez?... Valamivel komplikáltabb és kockázatosabb ügy, mint a selyemnyakkendőidet és himzett mellényeidet a kofferba berakni.

Barbaroux: Ej mit?... Egyikünk se gyáva, azt tudom...

Rolandné: Hallgasson Barbaroux... Olyan mint a gyermek... Nem tudja mit beszél... Irtózatos dolog ez... A konventet ma elvinni Párisból...

Barbaroux: De hát miért?! Miért ne szabadítanánk meg magunkat ettől a gaz jakobinus bandától?! Még ma! Most! Mindjárt! Rögtön!

Rolandné (ingerülten rászól): Ön ostobaságokat beszél, Barbaroux. A konventet elvinni?! Ettől vérbe borulhat egész Franciaország...

Brissot (most nagyon komolyan): Nem asszonyom. Most Barbarouxnak van igaza. Ha nem békülünk ki Dantonnal, akkor el kell vinnünk a konventet Párisból. Még ma! Ma még talán lehet.

Barbaroux: Miért ne ülésezhetne a konvent Marseilleban, Lyonban, vagy Bordeauxban? Hiszen itt most nagyobb zsarnokság alatt élünk, mint az emigráció előtt. Kiváltságos rendekről hallani sem akartunk, most eltűnjük egy kiváltságos várost? Azt nem volt szabad megengedni, hogy 30 millió francia embert kétszázezer nemes és pap kormányozza, most bele kell nyugodnunk, hogy ugyanezt a francia népet húszezer jakobinus gazember terrorizálja.

TIZENKETTEDIK JELENET.

Előbbiek, Adolphe.

Adolphe (jelenti): Pierre Rigaud a községtanácsból vezet egy küldöttséget.

Vergniaud: A belügyminiszter nincs itthon.

Rolandné: Talán fogadjuk őket és válaszolunk nekik a Roland intencióinak értelmében.

Vergniaud: Jobb, ha elmennek.

Rolandné: Ha ma elküldjük őket, holnap megint visszajönnek.

Barbaroux: Végezzünk velük.

Brissot (Vergniaud felé): Nos?

Vergniaud (vállat von, nagyon kedvetlen): Ha azt hiszitek, hogy ez használ valamit...

Barbaroux: Holnap használna?

Rolandné: Jőjjenek be!

TIZENHARMADIK JELENET.

Előbbiek, Pierre Rigaud a küldöttséggel.

Adolphe (az ajtót kinyitja, beereszti a küldöttséget. Kivülről tompa, fenyegető zaj hallatszik. Ez a moraj folyton erősödik. Éreztetni kell, hogy Pierre mögött nagy, dühös néptömeg várakozik künt. A fenyegető moraj ne zavarja a beszédet, de folyton, hol erősebben, hol gyöngébben hallatszóló legyen).

Pierre: Roland polgártársat keressük.

Brissot: A belügyminiszter ur nincs itthon. A haza gondja, baja nehéz, fárasztó utakra küldi. De mi rendelkezésekre állunk.

Pierre: Mi, a párisi községitanács hivatalnokai eljöttünk hozzátok, képviselő polgártársak, hogy számom kérjük tőletek, mi lesz az áruló Lajos és osztrák asszony sorsa? S mi lesz a farkaskölykökkel, kik a szennyes, bűnös, liliomos ágyban születtek?

Brissot: Polgártársak! Lajos a börtönben várja büntetését, melyet a nemzet igazságos ítélete mér majd reá. Várjátok be az ítéletet türelemmel.

Pierre: Türelem? Századok óta élünk már ebből az ételből. Elfogyasztottuk. Nincs több belőle. Mi lesz a zsarnokkal? A király felelőtlenségéről szóló ostobaság már nincs bent a törvényben. Capet Lajos éppen olyan polgár, mint mi.

Vergniaud: Ugy van. És éppen úgy megkövetelheti a törvény oltalmát mint te, vagy én. Francia polgárt csak hazája törvényei szerint lehet elítélni.

Pierre: Ez mind szóbeszéd. Mi lesz a zsarnokkal?

Brissot: Megmondtam. A konvent ítéletét épen olyan kevéssé tudom előre, mint ti. De veletek együtt megnyugszom az ítélet igazságában és megdönthetetlenségében.

Pierre: Ki mondta, hogy mi megnyugszunk benne?

Brissot: Ez a kötelességetek. Mint ahogy kötelességünk nekünk is.

Pierre: Neked? Lehet. Te ugynevezett törvényhozó vagy és becsülnöd kell a saját szavadat. De mi, kik látjuk, hogy mit csináltatok Franciaországgal, mi nem tudunk tovább várni, tünni. Ha akkor augusztus tizedikén kiadjátok nekünk a zsarnokot és családját, akkor már nem emészténé az ország testét ez a gyilkos rákseb. Ti azt mondjátok, polgártársak, hogy a konventre kell bízni a zsarnok sorsát. De hogyan bízunk reá, mikor ti is ott ültök a törvényhozók között. Ti, akik legutóbb is egy fél milliót szavaztatok meg a zsarnok eltartására s a farkaskölykök mellé tanítót, meg nevelőt rendeltetek. Mi ez?! A Temple-börtön lassanként átalakul versallesi udvartartássá?! Komédiát űztök velünk, vagy magatokat is ámítjátok. Mi a köztársaság szabadságáért és becsületéért harcolunk -

Barbaroux: Mi is. És akik ideküldtek bennünket -

Pierre (közbevág): Titeket Marseille, Lyon, Nantes, Grenoble képviselői a hájas, gazdag, szűkkeblű polgárság küldött a konventbe. Ti épen olyan kevéssé képviselitek a francia népet, mint az elkergetett papság és nemesség.

Barbaroux: Talán ti képviselitek, akik nem tudjátok a köztársaságot másképp elképzelni, mint állandó elfogatásokkal, a gyanusok bebörtönözésével, a középkor legsötétebb napjait megszügyenítő vérengzésekkel? A ti megbizottatok Jourdan és bandája Avignonban olyan vérfagyasztó, becstelen alávalóságokat követett el, hogy a konvent elnöke ájultan esett le a székéről, mikor az avignoni jelentést felolvasta.

Vergniaud: Pedig az az elnök a ti emberetek volt. Jakobinus.

Pierre: Ha a konvent elnökének beteg az idegzete, menjen a helyéről és gyógyíttassa magát, mi tudjuk, mi a kötelességünk és teljesítjük azt rendíthetetlenül. Tovább haladunk az utunkon. Ugy látszik, még nem ismertek bennünket. Még mindig nem tudjátok, hogy mi mire vagyunk képesek. Ti nem tudjátok, hogy mi, jakobinusok, kik vagyunk.

Barbaroux (nagyon finom, udvarias hangon): De tudjuk uram, önök banditák.

Pierre: Banditáknak nevezed azokat, kik a haza iránt való szent kötelességüket tántoríthatatlanul teljesítik?

Vergniaud: Mi is azt tesszük. De nem a szeptemberi vérfürdők rendezésével, bebörtönzött védtelen foglyok lemészárolásával.

Pierre: Hát ez az! Ez hát legnagyobb fájdalom szíveteknek! Az a pár ezer arisztokrata, ki végre elvette méltó büntetését. És a nép százezrei? Szeptemberben néhány ezer ember szenvedett pár napon át és ezt nem bírjátok elviselni? És a nép, mely tiz század óta vonaglik, szenved és pusztul? Most is!... Értetek is!... Bevette nektek a Bastillet, kiállotta értetek a Mars-mezei vérengzést. Mindenütt a nép! A nép, mely patakokban ontja véré, de vigyáz, hogy a vér tiszta oltáron áldoztassék. A ti hadvezéretetek, Dumouriez áruló.

Barbaroux: Ostoba gazság. Dumouriez tábornok védi meg a határokat. Az ő fegyvereinek köszönheted, hogy szabadon és pimaszul szájaskodhatsz velünk.

Brissot (halkan): Csöndesen, Barbaroux. Kérlek, csöndesen...

Barbaroux (szinte magánkívül): Nem tűröm, nem tűrhetem, hogy nagy katonák hősi nevét mocsokkal dobálják ezek itt, kik, ha fegyvert vesznek a kezükbe, csak azért teszik, hogy öreg papokat, viselősasszonyokat, meg szopósgyermeket gyilkoljanak. Aki a hadsereget bántani meri...

Pierre (közbevág): A hadsereg...

Barbaroux: A hadsereg rohan a felfegyverkezett ellenségre, ti idehaza békés embereket öldösköztök, ha azok másképpen mernek gondolkozni, mint ahogy ti ordítottok. Ők pusztítják Franciaország árulóit, ti hóhérekre adtok mindenkit, aki utatokban áll. A régi gazdáitokat, ha már előbb a szemevilágát is kiloptátok, a kereskedőket, ha nem adnak ingyen pálinkát nektek, s a nőket, ha nem akarnak veletek ölelkezni.

Brissot (erőszakkal visszarántja Barbarouxot).

Pierre: Minket rágalmazol s a te nagy katonád, a te hős Dumouriezed nem a népért harcol, hanem a Capet fiáért, vagy a fiatal Orleans hercegért. A csizmáknak, miket a katonái között szétosztattok, papirosból volt a talpuk s a katonáknak lefagyott a lábuk. Ezért is jöttünk Rolandhoz. Számoljon velünk. Ezért számolnia kell.

Brissot: A csizmákat nem Roland talpalta és nem Dumouriez szegezte. Ennyit ti is tudhatnátok.

Pierre: Mi számolni s ha kell, büntetni jöttünk! Mi, az elkinzott, meggyalázott szabadságért életre-halálra harcoló francia nép nevében állunk itt!... A nép nevében!... *(egy széles, nagy gesztussal kinyitja az ajtót, a kint zugó tömeg egyszerre betódul, lehetetlenül rongyos, piszkos férfiak és még rongyosabb, züllöttebb nők)*. És most legyen vége! Halljátok meg, amit gyáván hazudoznak és gazul fecsegnek azok, kiktől bátor cselekedetet és becsületes igazságot vártatok.

Egy asszony: Mi van az osztrák bestiával?

Rolandné (előre lép, az asszonyhoz fordul): Polgártársnő!...

Egy asszony: Ki ez az úri dáma? Nézzétek csak, hogy ki van öltözve, fésülve, pingálva. Szép, fehér, finom, illatos. Míg mirőlünk lesorvad a hús és lerothad a rongy. Láttam a minapában csukott hintóban kocsikázott a kölykével, míg én a pék előtt álltam és hajnaltól-estig fél font kenyérrre vártam. A kenyérrre, mit ennek a dámának a barátai osztottak ki. A kenyérrre, melytől a gyermekeimnek sebes lett a szája és felpuffadt a bele. Sebaj - mondják a szép dáma meg a barátai, ha kisebesedik a gyermekek szája meg felpuffad a hasuk, legalább nem lesznek éhesek és nem sírnak tovább kenyérért.

Rolandné (közelebb lép, kezeit összeteszi, halk, megindult hangon): Testvérem... szegény jó testvérem...

Egy asszony: Kinek vagy te a testvére? Azoknak, kik az osztrák rongy helyett téged tettek urrá? Akikkel együtt eszel-iszol, dorbézolsz, akikkel a fiainkat a Dumouriez táborába küldöd, hol az osztrákok, az angolok, a poroszok gyilkolják őket. Őket nem sajnálsz? A sok ezer fiatal francia katonát? De mikor a zsarnokot, meg az osztrák szajhát követeljük tőled, akkor megindul a szived, mert te is közéjük tartozol!

Rolandné: Én...

Egy másik asszony (szavába vág): Oda tartozol! Bestia, rima... cafat.

Egy harmadik asszony: Mit csinált Brissot? Hol hált az éjjel Barbaroux?

Barbaroux (felordít): Elég volt!

Egyik asszony: Talán nem tetszik ennek a cifra urfinak, ahogy a dámájával beszélgetünk? Ők nem így szokták, az úriemberek nem így szokták... (*hangos kacagás*).

Barbaroux (Pierrehez): Ha ki nem kergeted őket innét azonnal, akkor én...

Pierre (elmosolyodik): Barbaroux polgártárs, vigyázzál a nyelvedre. Vannak szavak, melyeket csak akkor mond ki az ember, ha a háta mögött egy ezred felfegyverkezett katonaság áll. Csak akkor mondja ki...

TIZENNEGYEDIK JELENET.

Előbbiek, Roland.

Roland (a jobboldali ajtón belép. Egy pillanatnyi csönd. Minden szem rászégeződik.)

Rolandné (felsikolt): Roland!

A tömegben halk megdöbbsent suttogás: A miniszter!... A belügyminiszter!...

Roland (egyenesen a tömeg felé fordul): Mit akartok itt? (*a tömeg meg van döbbenve és hallgat*).

Pierre: Igazságot! (*a tömeg, mintha ezzel a szóval felszabadult volna az igézet alól, zúgva előre tolong*): Igazságot akarunk! Igazságot!...

Roland: Kinek?

Pierre: A megbántott népnek.

Roland: Ki bántotta a népet?

Pierre: Akik nem adják ki nekünk azonnal a zsarnokot, hogy most végezzünk vele. Ezt követeltük a képviselőktől. Nem kaptunk feleletet. Gyáván, hitványan bujkáltak és hazudoztak. Most a te választodat várjuk, miniszter polgártárs. De mielőtt felelnél, figyelmeztetni akarunk arra, hogy a nép a konvent padjain is megtalálja és a törvényhozó gyűlésből is kiragadja az árulókat.

Roland (egy pillanatig mereven farkasszemét néz Pierrel, majd a tömeget vizsgálja. Aztán emelt, erős hangon, mely egyre erősödik és keményedik): Hát jól van! Én majd felelek nektek. Nektek, meg azoknak, kik reánk küldtek benneteket. Ti mertetek bennünket megfenyegetni? Minket? Franciaország törvényhozóit? Most hát idehallgassatok! A konvent, mely az emberi jogokat, törvénybe iktatta, sohasem fogja eltérni sem azt, hogy az ártatlan szenvedjen, sem azt, hogy a bűnös meneküljön megérdemelt sorsa elől. Franciaország Párist tisztelte meg azzal, hogy a nemzetgyűlés székhelyévé tette s Párisnak méltóvá kell válni ehhez a tisztes-séghez. Ha azonban ti valaha a szabad francia nemzet választott képviselőit arra próbáljátok kényszeríteni, hogy meggyőződésük, vagy lelkiismeretük ellen cselekedjenek, akkor az egész francia nemzet nevében jelentem ki nektek...

Pierre (közbekiált): Nincs jogod Franciaország nevében beszélni!

Roland (még emeltebb hangon): Akkor egész Franciaország nevében jelentem ki nektek, hogy a törvényhozói ellen fellázadt várost a kérlelhetetlen halálos ítélet várja. Végzete beteljesül s a Szajna partján majd hiába keresitek azt a helyet, hol valaha Páris állt. A törvény szelleme irgalommal teljes, de a törvény kardja könyörtelenül sújt le mindenkire, ki a konvent hatalma ellen fel meri emelni a fejét. És most távozzatok!

Pierre: Miniszter polgártárs, erre a beszédre Páris városának községtanácsa felel majd neked.

Roland: A konventnek nem lehet felelni. A konvent dolga a parancsolás, a ti kötelességetek a néma, tiszteletteljes, alázatos engedelmesség. Távozzatok...

Pierre: Miniszter polgártárs!...

Egyik asszony (ki az ablaknál állt, felkiált): Katonák!... Dumouriez csapatai!... Körülvették a minisztériumot!...

Tömeg (rémülten, izgatottan): Katonák! Dumouriez csapatai!... Körülzártak bennünket!

Roland: A katonák még most senkit sem bántanak. Most még békében távozhattok! Még most lehet!

Pierre: Miniszter polgártárs, a Dumouriez áruló csapatai neked engedelmeskednek, titeket védelmeznek, de a felfegyverkezett szekciók a mieink... Mi majd visszajövünk. *(Int a tömegnek, az nem mozdul, Pierre dühösen rájuk kiált)* Csak nem akarjátok magatokat a Dumouriez pribékjeivel legyilkoltatni?... Mondottam! Visszajövünk! *(A tömeg zúgva, morogva, szitkozódva kitakarodik.)*

TIZENÖTÖDIK JELENET.

Előbbiek, a küldöttség és tömeg nélkül.

Rolandné (férje kezére borul): Roland!

Roland (gyöngéden megsimogatja az asszony fejét, nagyon udvariasan, gyöngéden egy karosszékhez vezet): Üljön le, kedvesem. Kimerítette ez a sok fürtelem. *(Mikor az asszony leült, ő is széket húz magának és szinte leroskad bele. Olyan, mint a testet öltött kimerültség.)*

Brissot (halkan, félénken, mint aki reszket a rossz választól): Künn a vidéken...

Roland (kezével int, felkönyököl az asztalra, olyan, mint maga a reménytelenség).

Brissot (még halkabban, még aggodalmasabb hangon): Baj van! Páris megőrült. Tudjuk... De itt az egész, az ép, a becsületes Franciaország...

Roland: Franciaország mind a négy sarkán ég!

Barbaroux: A vidék? Ott a vidéken a mi elveinket követik, a mi nevünkre esküsznek. A vidék...

Roland: A vidéken, a falun a mi elveink nevében nyuzzák meg elevenen a földesurakat és a mi nevünket éltetik, mikor betörnek a nemes asszonyok és leányok szobájába és sorra megbecstelenítik őket.

Rolandné: Irtózatós!...

Roland: Fáradt vagyok...

Vergniaud: Pihened kellene.

Brissot: Pihenni?... Nekünk?... Hol?...

Barbaroux (fölemeli a fejét): Ej, nincs még veszve semmi... Vidéki körútra megyünk és...

Vergniaud (kezével legyint): Minek? Roland most jött haza...

Roland: Szomjas vagyok.

Rolandné (csönget. Adolphe bejön. Mikor az inas belép, mindenki igyekszik elfogulatlan arcot ölteni. Rolandné pár szót szól Adolphenak. Az nagy tálcán bort és poharakat hoz be. Tölteni akar. Rolandné int, hogy mehet. Most maga akarja az urát kiszolgálni, de Barbaroux kiveszi kezéből a tálcát. Tölt és a bort odaviszi Rolandnak).

Roland (fölnéz reá, halványan elmosolyodik. Az arca csupa szeretet és jóság. Látszik, hogy még ebben a szörnyű pillanatban is szívesen pihen meg szeme a szép, lelkes, ifju arcon): Te vagy az, Barbaroux? Köszönöm. Bort hoztál nekem? Köszönöm. *(A többiekre néz)* És ti? Nem isztok?

Barbaroux (most mindenkinek tölt és felemeli poharát): A tiszta, megváltó szabadságért és a boldog jövődjéért!

Roland (ránéz): A tiszta megváltó szabadság, mely a legfajtalánabb és legmocskosabb erőszakban fogantatott?! A boldog jövődjé, melyért a legboldogtalanabb jelent, ezt a miénket megbecstelenítik és legyilkolják. Barbaroux, szegény fiam, mikor ezekre üríted poharadat, talán a saját halálodra iszol.

Barbaroux (leteszi poharát, mereven nézi Roland arcát, a többiek arca is fakó, egészen eltorzult).

Rolandné (halkan, maga elé nézve): Tűzcsóvát gyújtottunk, ki oltja el?!...

Roland (ugy nézi felesége arcát, mint aki egy édes, imádott arctól vesz immár végbúcsút): Ki oltja el?!...

Függöny.

HARMADIK FELVONÁS.

ELSŐ JELENET.

(Szín: a Conciergerie egyik széles, tágas folyosója. A folyosón két ajtó. Egyik a börtön belső udvarába, másik a külső kapuhoz vezető folyosóra nyílik. Különböző csoportok. Az egyik asztalnál de Brèze márki, Liancourt herceg sakkoznak. Noiroi úr, a hajdani sörgyáros ott áll hátuk mögött és toladó figyelmességgel nézi játékukat. Jean Offarel egyenesen a jakobinus klubból idecipelt fogoly, a társadalmi szerződést olvassa. Beugnot grófnál egy Horácius van, abban lapozgat. Villette márki leánya, Marie, elvonulva a többiektől, levelet ír. Egyik sarokban székekből, lócákból guillotinet utánzó emelvényt rögtönöztek, urak és hölgyek próbát rendeznek rajta. Személyek: Liancourt herceg, de Brèze márki, Noiroi, Offarel, Villette Marie, Beugnot gróf, D'Alcantara herceg, Rochefoucauld hercegnő és több arisztokrata hölgy és férfi, később Rolandné, majd Adolphe.)

D'Alcantara herceg (a guillotinet utánzó emelvény előtt áll s Rochefoucauld hercegnőhöz fordul): Önön a sor, asszonyom!

Rochefoucauld hercegnő (ki eddig barátságosan beszélgetett a mellette álló férfival, egyszerre büszke, hideg, megvető arckifejezést ölt és méltóságteljesen felsétál a guillotinet utánzó emelvényre).

D'Alcantara: Pompás! De lehetőleg ne méltóztassék oldalt nézni. Ott áll a tömeg. Nem szabad észrevenni őket. Csak előre! Csak keresztül nézni rajtuk!... Mintha nem is élnének, nem is ordítanának s pardon, nem is büzlenének!

Rochefoucauld hercegnő: Ha egy rózsát szerezhetnék, mikor a kordén kivisznek.

D'Alcantara: Minek?

Rochefoucauld hercegnő: A rózsát az arcomhoz szorítanám és nem érezném a canaille izzadságát és foghagymaszagát.

D'Alcantara: Meg fogjuk próbálni.

Rochefoucauld hercegnő: Kedves herceg, elfelejtkeztünk valamiről.

D'Alcantara: Miről?

Rochefoucauld hercegnő: Még nem gyakoroltuk, hogy hogyan kell a fejet ügyes és graciózus mozdulattal a bárd alá hajtani.

D'Alcantara: Az majd külön próba, Madame. Most egyelőre a guillotintre való fellépést tanuljuk meg. *(Kezét nyújtja a hercegasszonynak és lesegíti.)* Ki van soron?

Egyik fiatal arisztokrata hölgy: Én.

D'Alcantara: Parancsoljon, kisasszony... *(A fiatal hölgy elindul az emelvényen, tovább próbálnak.)*

Rolandné (az egyik kis ajtón cellájából lép elő. Adolphe, a fogházfelügyelő útját állja).

Adolphe (halkan): Polgártársnő?... Megkapta a csomagot?

Rolandné: Meg. De nem értem...

Adolphe: Mindegy az. Csöndesen, polgártársnő.

Rolandné (az Adolphe kezében levő írásra mutat): Nekem hozta?

Adolphe: Nem. Liancourt polgártársnak szól.

Rolandné: A herceget a forradalmi törvényszék elé szólítják?

Adolphe: Liancourt polgártársat még ma kihallgatják és holnap számolni fog a szabadság ellen elkövetett bűneiről. *(Tovább megy, a sakkasztal mellett megáll, átnyújtja az írást Liancourt hercegnek. Csönd lesz, most mindenki odafigyel.)*

Liancourt (gyorsan átfutja az írást, feláll s udvariasan meghajlik de Brèze márké előtt): Sajnálom uram, de tovább nem állhatok rendelkezésére. Ön olyan kitűnően játszik, biztosan megnyerte volna a partit. Talán majd ott fent, vagy lent, valahol majd még folytathatjuk. Adieu! *(Hirtelen megfordul és észreveszi Noirot sörgyárost.)* Önnek is köszönöm, uram, hogy szíves figyelmével oly állhatatosan kitüntette játékomat. *(Az egész társaság előtt meghajlik, azután Rolandné felé lép.)* Alázatos, hálás szolgája vagyok, asszonyom.

Rolandné (halk, megindult hangon): A viszontlátásra, barátom! Azt hiszem, talán pár nap múlva követni fogom.

Liancourt: Sokat vitakoztunk elméleteinken, meggyőződéseinken, melyek olyan különbözők voltak, melyek íme, olyan egyformává tették sorsunkat. Kár, hogy nem birtuk megérteni egymás igazságát.

Rolandné: Nem fontos ez ma már uram. Megértettük egymást. Két igaz, becsületos, egymást tisztelő és szerető lélek mond istenhozzádot a másiknak.

Liancourt: Köszönöm asszonyom. *(Mélyen meghajlik Rolandné előtt és távozik. Dermedt, síri csönd.)*

Beugnot: Liancourt hát elment... Holnap talán még bejön bucsuzni egy percre, mielőtt a kordén kiviszik. De nézze, asszonyom, hogy ül ott az a szerencsétlen Brèze márké, mozdulatlanul, mereven, mintha visszavárná partnerét. Szólni kellene hozzá.

Rolandné: Ne most... Rettenetes volna... Most magára kell hagyni.

Noirot (Brèze márkéhez): Higyje meg polgártárs, én nagyon sajnálom, én igazán, őszintén szívből sajnálom az ön barátját. S ha tehetnék érte valamit, bár jelenleg magam sem vagyok valami vigasztaló körülmények között...

De Brèze (csöndesen elfordítja fejét, hideg, kelletlen hangon): Kérem uram...

Noirot: Ne higgye kérem, hogy én gyűlölöm az arisztokratákat. Először is, elég most mindenkinek a maga baja, minek törődünk a másokéval? Aztán én mindig igazságos ember voltam. Senki nem tehet róla, ha grófnak, vagy hercegnek születik. Ez csupa véletlenség és ártatlanul is belecsöppenhet az ember a bajba, éppen úgy, mint ahogy véletlenül megpofozhatják, ha gyanútlanul sétál az utcán. Az is csak szomorú véletlenség volt, hogy én ide kerültem, mert talán felesleges mondanom, hogy mindig jó és buzgó hazafi voltam és ha az assignatákat nem is kedveltem annyira, mint a tiszta aranypénzt, azért...

De Brèze (feláll): Kérem uram, fáradt vagyok... *(Az ablakhoz lép.)*

Noirot (most már a társadalmi szerződést olvasó Offarel jakobinushoz lép): Igen polgártárs, nem tagadom, egyszer azt mondtam, de csak egy kisebb, szűkebb körű, teljesen bizalmas társaságnak, hogy tulontul sok az assignata. Nem mintha nem bíztam volna a papirospénz értékében. Jó hazafi vagyok és tudom, mi a kötelességem. De az arany, polgártárs, mégis csak

arany. Ennyit végre is csak szabad mondanom. És erre *(sírásba csuklik a hangja)* elfognak, becsuknak, elszakítanak a feleségetől, a gyermekeimtől és most...

Offarel: Jól tették. Helyesen, bátran és hazafiasan cselekedtek! Minden kételkedőt, minden gyávát, minden habozót el kell tenni az útból!... Gyorsan! Kiméletlenül! A fecsegőket elnémítani, a sóhajt kiszorítani belőlük. Ez most a kötelesség! Ki mer most a maga ostoba bajáról beszélni, mikor az új Franciaország születik.

Noirot: Hát csak rajta! Szülessék. Ki akadályozza meg benne? Talán én?!...

Offerel: Igen maga, meg a gyáva banda, mely az assignaták értékéről vitatkozik. Mit ér az a papiros, melyért a francia nemzet becsületével áll jót?! Az egész végtelenséget minden naprendszerével együtt nem kell-e minden habozás nélkül odadobni azért a kis papirosrongyért, mely alá a francia nép jegyezte a nevét!

Noirot: Igen, a végtelenséget, a napokkal, a csillagokkal, meg a bolygókkal együtt. Igen, polgártárs, én olyan szívesen oda is adom. De a házam, a villám, a nyaralóm, a szőlőm... Mindezt akkor vettem, mikor a sörgyárat szerencsésen eladtam. Nekem három leányom van, polgártárs, a leányoknak pedig, forradalom ide vagy oda, minden időben hozomány kell. Az egész világ felfordulhat, s a trónok rombadőlnek s a zsarnokokat elkergetjük, de a közjegyzőhöz mégis el kell menni a házasságkötés előtt. És mivel menjek el, ha...

Offarel: Ostobaság. *(Elfordul és tovább olvassa a könyvet.)*

Noirot: És polgártárs, miért van itt, ha szabad kérdezzem?

Offarel (teljesen hátat fordít neki, úgy szól vissza): Nem szabad.

Noirot: Kár! *(A guillotinet utánzó emelvényhez lép az egyik fiatal arisztokrata hölgyhöz:)* Polgártársnő! Ne tessék ezt a rettenetes játékot folytatni, a szívem összeszorul, ha nézem.

D'Alcantara herceg: Hát ne nézze, kedves polgártárs. Ott künt rügyeznek a fák, vagy hullanak a sárga levelek. Ébred, vagy haldoklik a természet, jönnek, vagy mennek a kedves költöző madarak. Tudja, ahogy a maguk költői éneklik. Nézzen ki kérem az ablakon. Becsületszavamra mondom önnek, hogy a természet nagyon csinos. *(Halk nevetgélés, a próba tovább folyik.)*

Beugnot gróf (Rolandnéhoz): Tudja, mire gondolok most, asszonyom? Amit ön egyszer, régen Lyonban beszélt el nekem, hogy az ön nagyanyját egy vidéki, nemesi hölgyekből álló társaság a kis zsámolyra ültette, míg ön, mint fiatal leány, sírva futott haza a megszégyenítés elől. Oh, ez az ostoba kis zsámoly!... Ha akkor azok a nemes hölgyek egy rendes székkal kínálják meg az ön tiszteletreméltó nagyanyját, talán én most nem volnék itt, a halál eme homályos előpitvarában.

Rolandné: Ön tréfál és tuloz. De annyi bizonyos, hogy én akkor gyűlöltem meg az arisztokratákat.

Beugnot: Ugy van és én idekerültem. Ez hát rendben van. Az, hogy én itt vagyok, az rendben van. De az ostoba, kis zsámoly nélkül talán ön sem került volna ide a Conciergeriebe. Mosolyog? Elhiszi a szavamat? Vagy csak udvarias és gyöngéd, mint mindig és honorál minden ötletet, még a leggyöngébbeket is - még az enyémet is?

Rolandné: Nézze csak a kis Villette Mariet, milyen szorgalommal ír! Mindennap ír a szülőinek és még egyetlen levelet sem birt elküldeni. *(Hangosan.)* Marie!

Marie (örömmel Rolandnéhoz fut): Asszonyom!

Rolandné: Mit csinál, kis leány?

Marie: Az édesanyámnak írok. Szegény, mit szenvedhet most miattam?

Rolandné: Londonban?

Marie: Igen, ők ki tudtak menekülni az apámmal. De képzelem, kevés nyugodt percük lehetett, mert már azt tudják, hogy itt vagyok a Conciergerieben.

Rolandné: De hogy is került ide maga, Marie?

Marie: Levelet írtam Londonba a szülőimnek. És aki emigránsokkal levelezik... *(A guillotint utánczó emelvényre néz.)* Azt hiszem, asszonyom, nekem is meg kellene kezdeni a próbákat. Nagyon csunya az, mikor valaki elbotlik, vagy ügyetlenül és grácia nélkül hajtja le fejét a bárd alá.

Rolandné: Ugyan gyermekem!... De hogy is hagyhatták magát itt?!

Marie: Az apám mindjárt akkor kezdett készülődni, mikor a csöcselék olyan gyalázatos módon Versaillesból Párisba hurcolta a királyt. Apámnak az volt a nézete, hogy meg kell büntetni Franciaországot, hogy ilyen gyalázatosságok történhetnek. S mivel lehetne jobban büntetni, mintha született urai és parancsolói itt hagyják, gyalázatára és örületére bízva. Fájdalom, édesanyám pár hónapig fogyókúrát tartott s az utikészületeket el kellett halasztani. Később az anyám megrendelte az uti toiletteket és az emigrációhoz szükséges stilszerű ruhákat és kalapokat. Ebbe is sok idő telt el. Én akkor Clermontban voltam keresztanyámnál, szülőim pedig pakolták a régi családi emlékeket. Különösen a nagy gobelint kellett biztonságba helyezni. Irtak értem, hogy azonnal jöjjenek Párisba, de a clermonti birtokon hirtelen kitört a lázadás s nekem keresztanyámmal éjnek idején kellett menekülnöm. Szülőim Londonba mentek a gobelinnal, arra számítva, hogy pár nap múlva én is kint leszek keresztanyámmal. Ő nekik sietni kellett a gobelin miatt.

Rolandné: A gobelin miatt?

Marie (az arca egyszerre nagyon ünnepélyes és komoly lesz): Hát ön nem is tudja, asszonyom, hogy a mi családunk birtokában van Franciaország egyik legrágább ereklyéje. A gobelin azt ábrázolja, hogy Apolló üldözi Daphnét s egyik ősanyám kapta a napkirálytól, mikor őfelsége másfél esztendeig megtisztelte barátságával, bizalmával és szerelmével, őfelsége később a clermonti uradalmat ajándékozta a márkiné fiának, ki iránt állandóan kegyeskedett legmagasabb királyi érdeklődését kimutatni.

Rolandné (mosolyogva rázza a fejét): No de kisleányom...

Marie (változtatlanul ünnepélyes és komoly mig a gobelinről beszél): Beláthatja, asszonyom, hogy ha még apám nem kívánta volna is Franciaországot távozásával megbüntetni, a gobelint el kellett vinni ebből az országból, mely mind a négy sarkán égett.

Rolandné: Ugy van. A nagy gobelin kimenekült és a kis Marie itt maradt.

Marie: Senki sem sejtette, hogy idefordulnak a dolgok. Én levélben tudattam velük, hogy mikor indulok. A levelet elfogták és aki emigránsokkal levelezik... *(egy kicsit elakad a hangja, de aztán bátran és nyíltan néz Rolandné szemébe).*

Rolandné: Nem kisleányom, ilyesmire nem szabad gondolnia. Maga még olyan fiatal. Ilyen kisleányok még a Conciergerieben is biztonságban élnek.

Marie: Én már 17 éves vagyok asszonyom és a múlt héten 15-16 éves lányokat vittek ki a kordén a vérpadra.

Rolandné (hátrál egy lépést): Hallgasson, Marie!

Marie: Hát Ön nem is tudja, asszonyom? A fiatal lányokat mind kivégezték, mert tavaly a porosz király öfelségének Verdunban fehér, liliomcsokrot nyujtottak át.

Rolandné: Ne beszéljen erről, Marie; Magának nem lesz semmi baja. Ne féljen, kisleányom.

Marie: Én nem félek, asszonyom. A mi családunkban senki nem félt soha. Sem férfi, sem asszony. Kis gyermek koromban egyszer egy hernyó esett a kezemre. Akkoriban nagyon irtóztam a férgektől és felsikoltottam. A nagyanyám, Polignac hercegnő odaintett magához, vállig feltúrta a ruhámat és a hernyót a karomra tette. S nekem szó nélkül mozdulatlanul kellett tünnöm, hogy a hideg, nyálkás állat végig csusszon a testemen, fel a vállamig, a nyakamon át a másik karomra. Azóta nem irtózom, nem félek semmitől.

Noirot (a beszéd végén már ott áll Rolandné háta mögött): A haláltól sem, kisasszony?

Beugnot gróf (haragosan rákiált): Hallgasson és menjen a dolgára!

Noirot (zavarodottan elmegy).

Marie: Miért szolt úgy rá? Én nem félek a haláltól sem. Nem is tudom, hogy mi az. De az élet, az nagyon szép lehet, úgy-e, asszonyom? Engem 9 éves koromban zárdába vittek és ott voltam 7 évig. Aztán mikor 16 éves koromban kijöttem... Voltam egyszer az operában is, asszonyom. *(Behunyja a szemét, mintha nem birná el a fényt, a ragyogást.)* Olyan gyönyörű volt ott minden. Az a nő, aki énekelt... Ott ültem a páholyban, anyám mellett. Nincs olyan szép asszony több a világon, egy sincs olyan szép, mint az én anyám. *(Félénken, kedvesen felnéz Rolandnéra.)* Haragszik, asszonyom?

Rolandné (gyöngéden megsimogatja fejét): Édes, kisleányom...

Marie: Ott ültem anyám mellett a páholyban. Rózsaszínű gázruha volt rajtam. De a frizurám az nagyon magas, nagyon nehéz volt. Mielőtt elindultunk, egy gyöngysort tett a nyakamba az anyám. Olyan hideg volt... Olyan különösen rémesen hideg... Itt ni a nyakamon *(hirtelen)* nagyon fáj az, mikor az éles bárd leesik a fejre?

Rolandné: Marie...

Marie: Igaza van. Izléstelenség ilyesmiről beszélni. Ugy volt, hogy a leverre is elmegyek az anyámmal és végig nézhetem, míg a királyné öltözködik. De aztán egyszer csak...

Rolandné: Nem volt több lever...

Marie: Igen... És én többé nem láthatom a királynét. Nem állhatok széke mellett, míg a haját felrakják. Az anyám beszélte, hogy az egyik arany fésűt mindig ő adta át a komornának *(fontoskodva)*, mert ilyenkor a komorna fésűlte a királynét, a fodrászmester csak az ebédre jött el a nagy frizurát megcsinálni.

Rolandné: Igazán?

Marie: A királyné nagyon sokáig öltözködött és igen kegyes volt a levernél megjelent hölgyekhez. Az édes anyámhoz mindig szolt egypár szót és egyszer kegyeskedett irántam is érdeklődni. És én sohasem láttam a királynét. Szép volt?

Rolandné: Valaha nagyon szép lehetett. Mikor én láttam, már bánatos arcú, öszülő hajú, szomorú szemű asszony volt. Ne beszéljünk többet a maga királynéjáról, kedvesem.

Marie: Nem szereti, ha róla szólok, asszonyom? *(Rolandné fejét rázza.)* Hallotta asszonyom, mi történt a múlt héten, mikor Madame Elisabetet fejezték le 24 udvarhölgyével együtt. A vérpad alján a fiatal hölgyek szertartásos udvari bókkal búcsúztak a hercegnőtől. Madame Elisabet kegyesen mindegyiknek csókra nyujtotta a kezét, mikor pedig az unokanővéremre,

Polignac hercegnőre került a sor, oh, asszonyom, milyen megindító volt a fenséges asszony kegyes leereszkedése...

Rolandné: Nos, mi történt?

Marie: Madame Elisabeth megölelte és szívéhez szorította unokanővéremet... Istenem, ha én így halhatnék meg!

Rolandné: Nem, édes gyermekem. Nem gondolja, hogy sokkal jobb volna rózsaszínű gázruhában, magasra feltűzött konttyal, egy sor fehér gyönggyel nyakában ott ülni még egyszer a kivilágított fényes páholyban az édes anyja mellett?

Marie (halkan): Az édes anyám...

MÁSODIK JELENET.

Előbbiek, Adolf.

Adolphe: Polgártársak, polgártársnők, egy fél órára mindenki kimehet friss levegőre az udvarra. *(A hölgyek és urak távoznak.)*

Noirot (leghátul marad, Adolphehoz): Kérem, felügyelő polgártárs, nekem szédüléseim vannak itt a zárt helyen. Nem maradhatnék tovább kint a levegőn?

Adolphe: Sok a vére, polgártárs. De ezen én nem tudok segíteni, talán majd Sámson mester. *(Noirot lassan a többiekkel kimegy.)*

HARMADIK JELENET.

Adolphe, Caterine.

Caterine (a folyosóról belép): Adolphe, itt van már a csomag?

Adolphe: A Rolandné szobájában van.

Caterine: Szólt neki valamit?

Adolphe: Nem szólhattam, nem is értem... amit maga akar...

Caterine: A csomagban egy levél is volt. Rolandnének küldték vidékről.

Adolphe: Az is ott van felbontatlanul. Én nem figyelmeztettem rá és úgy látszik, nem vette észre. De ismétlem, amit maga akar, Caterine, az lehetetlen.

Caterine: Adolphe...

Adolphe: Mindent megteszek, amit kíván. A fejemmel játszom magáért, de lássa...

Caterine: Rolandné felveszi azt a péklegényi öltönyt, amit beküldtem neki. Ilyenkor sokan jönnek-mennek a Conciergerie kapuján.

Adolphe: Igen, akiknek igazolványuk van. Ha e nélkül kieresztek valakit, holnap halott vagyok. Ezt csak nem kívánhatja tőlem? Magának, mint mosónőnek, megszerezhettem az igazolványt, a csomagot behoztam, de amit kíván, az...

Caterine: Meg lesz, Adolphe. Itt van az igazolvány nálam.

Adolphe: Kitől kapta?

Caterine: Pierre Rigaudtól. Fouquier Tinvillen kívül senkisem kívánja komolyan Rolandné halálát, legfeljebb még az utca, a felizgatott tömeg, akik izgatták, azok már nem bánják, ha az asszony menekül.

Adolphe: Ezt Pierre Rigaud mondja?

Caterine: Semmit sem mond és mivel okos ember, semmire sem kíváncsi. Adott egy igazolványt egy péklegény számára. Amit az irodájában megtudtam, csak annyi, hogy Danton tombolt a dühtől, mikor meghallotta, hogy a községtanács Rolandnét elfogatta.

Adolphe: Jó, jó. De Robespierre?

Caterine: Robespierre a vállát vonogatta... De szívében nem bánja, ha az asszony menekülni tud. Különbö van itt egy üres kenyeres kosár, amit Rolandné a hátára vehet, mikor maga mellett a Conciergerie kapuján kisétál.

Adolphe: Nem vagyok egyedül, ott áll a másik felügyelő is.

Caterine: Azzal maga majd valami beszélgetést kezd és Rolandné jól arcába húzza a sapkáját.

Adolphe: De ha én Rolandné arcába nézek?!...

Caterine: Nem fog oda nézni. Nem szabad rá néznie. Amilyen ügyetlen, elárulja magát.

Adolphe: És aztán hogy én elpusztuljak?...

Caterine: Nem fog elpusztulni. Egy péklegény kiment a Conciergerie kapuján... Később kisül, hogy Rolandné volt. Maga nem tehet róla, igazolvánnyal ment ki. De sietnünk kell, Adolphe. Az egyik hivatalnoktól hallottam, hogy Rolandné idézése már ki van állítva s holnap, de lehet, hogy még ma meg fogja kapni. Rolandnénak már ma este nem szabad a Conciergerieben háltni.

Adolphe: És én?

Caterine: Maga egy darabig még itt marad. Nem sokáig... Terhes, nehéz állás ez... Tudja, hol voltam ma, Adolphe?

Adolphe: Hol?

Caterine: Meudonban. A korcsma, mit szegény Jeanom bérelt, újra kiadó. Nekem van egy kis pénzem és remélem, Adolphe, maga sem áll teljesen csupaszon.

Adolphe: Nem, édes Caterine és...

Caterine: A korcsmát kibéreljük. Az emberek újra járnak ki a zöldbe. A jakobinus férfiaknak is van szívük s a polgártársnők, mikor nem ülnek a guillotine körül kötéssel kezükben, szeretnek kertben sétálni és mezei virágot szedni. Akarja, hogy kivegyük a korcsmát?

Adolphe: Caterine, ha maga komolyan gondolja?...

Caterine: Nem szoktam ilyesmivel tréfálkozni. Végre is elég volt a magányos életből, mások házánál sem fogok kinlódni többet. Maga szorgalmas, derék, igyekvő ember, érti a bort, meg a kiszolgálást, a főzés, a tálalás, a vendégekkel való beszélgetés az én dolgom. De azt kikötöm Adolphe, hogy semmi politika többet. Ami esze, igyekezete, ereje, pénze van, azt az üzletre fordítsa, különben...

Adolphe (átöleli): Édes jó Caterine, drága kis feleségem.

Caterine (némán, engedelmesen türi az ölelést, mint akinek ez már kötelessége): Egyelőre ez már elég volt Adolphe, most már hívja be Rolandnét.

NEGYEDIK JELENET.

Caterine, Rolandné.

Caterine (egyedül marad, nagyot sóhaj): Istenem, csak most segíts meg, mert...

Rolandné (a folyosó ajtaján bejön): Caterine, édes fiam, már megint itt vagy?

Caterine: Átnézte Madame a csomagot, amit hoztam?

Rolandné: Mit akarsz fiam?

Caterine: Minden készen van. Ön most visszavonul a cellájába és felpróbálja a ruhát, nincs-e valami igazítani való rajta? Este pedig, majd mint péklegény, szépen kísétál a Conciergerie kapuján, Adolf áll a folyosó végén, a másik felügyelővel majd beszélni fog. Madame ne nézzen egyikre sem, csak nyugodtan sétáljon el mellettük a süteményes kosárral. Az utcán előre megy, a jobb sarkon ott áll Fenigan kapitány kocsisnak öltözködve, ő elvezeti madamot oda, hol újra átöltözködhetik...

Rolandné: Caterine!...

Caterine: Madame, nem szabad habozni egy pillanatig sem. Ön holnap, de lehet hogy még ma, okvetlen idézést kap a forradalmi törvényszéktől és akkor mindennek vége... Asszonyom, most gyorsan kell cselekedni, most minden elő van készítve... A kocsi és a váltott lovak várják, Fenigan lesz a kocsis, ő biztos helyre vezeti majd. Csak Páris sorompóin legyenek túl, akkor már...

Rolandné: Édes gyermekem...

Caterine: Menjen nézze meg, jó-e a ruha? Este gyorsan kell majd öltöznie. Reggelig nem keresi önt senki. Ha az idézést megkapta, senki meg nem menti többé Fouquier Tinville karmai közül. De ha kimenekül, a többiek nem fogják önt üldöztetni.

Rolandné: Caterine, hát lehetséges ez? Élni szabadon! És szembenézni az új eshetőségekkel, új lehetőségekkel?! Talán még új munkák, új feladatok is várnak reánk. Talán még lesz itt dolgunk az életben?!...

Caterine: Mindenesetre, Madame, de most siessen. A halál kaszája elől futunk. Egy levele is van a csomagban. Rouenből jött, talán jó hírrel...

Rolandné: Megyek. *(A kis ajtón cellájába távozik.)*

ÖTÖDIK JELENET.

Caterine, Offarel, később Rolandné.

Caterine (izgatottan fel és alá járkal, mikor Offarel benyit, hirtelen hátrafordul).

Offarel: Könyvemért jöttem polgártársnő. Itt hagytam valahol *(keresni kezd, Caterine segít neki a keresésben).*

Offarel: Itt van. *(Indulni akar.)*

Rolandné (ebben a pillanatban jön ki cellájából, kezében egy kibontott levél. Arca sápadt, végtelenül szomorú és végtelenül nyugodt. Offarel önkénytelenül is megáll, míg az asszony elmegy mellette).

Caterine: A tiszta ruhát hazahoztam polgártársnő, rendben van minden?

Rolandné: Igen, Caterine.

Caterine: Akkor hát... *(menni akar, Offarelre néz, ki szintén indul. Offarel már az ajtóban van, mikor Rolandné utána szól):* Polgártárs...

Offarel (komoran megáll): Mit akar polgártársnő?

Rolandné (a kezében tartott írásra mutat): Levelet kaptam, polgártárs. A sok szomorú hír között, mit olvasnom kellett, van egypár jó is. Talán önt is érdekelni fogja, hogy Louvet képviselő megmenekült és már Svájcban van.

Offarel: Ön tudja?

Rolandné: Tudom, hogy Ön miért van itt a Conciergerieben. Tudom, hogy egy barátunkért kockáztatta az életét. Ön egy girondista képviselőt rejtegetett a házában, mikor úgy vadásztak reánk, mint a veszett farkasokra.

Offarel: Polgártársnő, én most is elítélem a gironde gyáva, habozó és kétszínű politikáját.

Rolandné: De nem tagadta meg segítségét, mikor egy ember a halálos veszedelemben ön felé nyújtotta kezét. Talán most nem esik rosszul, ha meghallja, hogy Louvet úr szabad és...

Offarel: Reméljük, polgártársnő, hogy Louvet megbánja életének nagy tévedését és iparkodik majd jóvá tenni. Nekem semmi közöm sincs hozzá. *(Egy lépést tesz, aztán hirtelen megfordul és mintegy hatalmas, belső erőnek engedelmességgel, Rolandné felé nyújtja a kezét.)* Polgártársnő, Ön barátaival együtt sokat ártott a hazának, de ön még fiatal, jó útra térhet és sokat dolgozhat a mi szegény, ezer sebből vérző Franciaországunkért. Szívből kívánom Önnek, polgártársnő, hogy erre még módja és alkalma legyen. *(Gyorsan távozik.)*

HATODIK JELENET.

Rolandné, Caterine.

Caterine: Felpróbálta már, asszonyom?

Rolandné: Mit?

Caterine: De asszonyom, a ruhát... amiben ki kell szöknie...

Rolandné: Caterine, tudod mi van ebben a levélben?

Caterine: A levélben?

Rolandné (nagyon nyugodtan, minden felindulás nélkül beszél): Rouenből írják, a férjem, mikor meghallotta, hogy engem a Conciergeriebe hoztak, szíven lőtte magát.

Caterine (szörnyűködve, zokogó hangon): Oh, irgalmas Istenem!... Szegény jó Roland úr!... Nem volt nála finomabb, jobb, derekabb ember az egész világon... Soha én, míg a házában voltam, egy rossz szavát nem hallottam. Egy ilyen derék, jó finom ember!... Hiszen ott Rouenben biztonságban és bátorságban élhetett volna...

Rolandné: Itt van a búcsúlevele, melyet barátjának írt, mikor meghallotta, hogy engem elfogtak: „Nem akarok a földön tovább élni, melyet ilyen gyalázatossággal bemocskoltak!”

Caterine: Áldott, jó, nemeslelkű ember!... De hát mit tegyünk, Madame? A sors csapásai kegyetlenek, de ne tegyük még rettenetesebbé őket. Ott künn majd meggyásolja és megsiratja a jó Roland úr emlékét.

Rolandné (nagyon nyugodtan): És tudod, hogy Barbaroux-t elfogták?

Caterine: Megölték?

Rolandné: Szerencsés volt. Sikertült golyót röpíteni az agyába, a konventbiztos csak holttestét kaphatta meg.

Caterine: Barbaroux úr?... Lehetetlen!... Most is előttem áll!... Micsoda szép, deli, kedves, fiatal férfi!... És hogy mindig olyan jókedvű, olyan mosolygó, olyan tréfás volt!... *(Félénken.)* De, Madame, talán nem is igaz... Sok olyan rémes hír jár most szájról-szájra...

Rolandné: Igaz, Caterine. Louvet képviselő úr írja.

Caterine: Az Ur Isten irgalmazzon nekünk!... Rettenetes!...

Rolandné (inkább magának, mint Caterinának beszél): Roland meghalt és vele együtt halt meg, ami komolyság, munka, kötelesség, emelkedettség és érték volt az életemben. Borzalmas lehet munka, cél, ambíció nélkül itt az életben tengődni.

Caterine: Senki sem sajnálhatja nálam jobban Roland urat... Én mindent megtennék érte, ha segíteni tudnék... De ha már vége?... Hát mit tehetünk?... Önnek menekülnie kell, Madame...

Rolandné: És meghalt Barbaroux... És elvitte magával az ifjúságot, a derűt, a bájt, a napsugárt. Milyen borzalmas lehet dermedt sivárságban, komor sötétségben, örökös hidegben élni Caterine.

Caterine: Oh asszonyom!... Vigasztalni sem tudom, hiszen együtt szenvedek önnel!... De ha ők, a megboldogult szegény jó urak szólhatnának önnek...

Rolandné: Már szóltak, már üzentek Caterine...

Caterine: Asszonyom, ha ön ma innét ki nem megy, mindennek vége lesz.

Rolandné: Már vége is van Caterine. Ők ketten már elvittek életemből mindent, ami értékes és ami szép volt. Ami itt maradt!... Érdemes azzal kísétni a Conciergerie kapuján?

Caterine: El fog jönni asszonyom... El kell jönnie... Most nem is ön beszél, csak a bánata, csak a fájdalma, a kétségbeesése. Ott künt fogja látni, hogy az élet...

Rolandné: Az élet?!...

Caterine: Asszonyom legyen irgalmas!... Ha maga iránt nem bír *(letérdel Rolandné előtt)* szájon meg minket. Hat hete lótok-futok, minden percben kockára teszem a biztonságomat, az életemet, nemcsak a magamét, a másokét is... és most ez, mindez hiába!...

Rolandné (megsimogatja a fejét): Kelj fel leányom!...

Caterine: Nem, míg meg nem igéri nekem...

Rolandné (szigoruan): Kelj fel Caterine! Azonnal!

Caterine (felemelkedik): Hát jól van! De meg kell önnek mondanom, hogy ön szívtelen, gonosz, rossz asszony! Hogy elnézi, mint megyünk mi mindnyájan a falnak és hogy törjük össze magunkat rajta... A mi életünk is csak ér elvégre valamit! S mi ezt százszorosan kockára tettük ön miatt. Megszereztük a kocsit, a váltott lovakat, az igazolványt, az útlevelet, most ez mind hiába... hiába... hiába... *(az ajtó csöndesen kinyílik, Villette Marie lép be rajta.)*

Rolandné (meglátja, elmosolyodik): Kis Marie...

Marie: Bocsánat asszonyom, talán háborgatom?

Rolandné (figyelmesen, elgondolkozva nézegeti): Mindjárt kis leányom. Egypár percnyi türelmet kérek... *(Marie csöndesen visszavonul és behúzza az ajtót. Rolandné Catherinehez fordul.)* Igaza van leányom, ennyi önzetlen jóságnak és önfeláldozásnak nem szabad hiábavalónak maradnia.

Catherine (diadalmasan): Hát eljön... Tudtam én... tudtam jó szíve van...

Rolandné: Nem fogsz benne csalatkozni Catherine.

Catherine: Akkor hát... Én most elmegyek... Most már csak nyugalom... És mikor az örök mellett elmegy...

Rolandné: Tudom. Nem szabad reájuk néznem. De mondd meg nekik, hogy ők se nézzenek reám. Zavarba hoznak és bizonytalanná teszik a lépteimet.

Catherine: Legyen nyugodt asszonyom és húzza jól a szemére sipkáját. Már alkonyodik... még csak egy kis ideig kell várni... aztán minden jóra fordul...

Rolandné: Isten veled Catherine! És ígérd meg, hogy mindig szerető jó szíveddel gondolsz majd rám.

Catherine: Asszonyom, hiszen mi csak egy-két órára bucsúzunk.

Rolandné: Nagy lépés előtt állunk Catherine. Minden kockára van téve. Csókolj meg leányom.

Catherine (lehajol és megcsókolja Rolandné kezét).

Rolandné (gyorsan átöleli): Nem így. Úgy, mint valaha gyermekkorunkban, mikor ott a nagy kertben együtt játszottunk. *(Magához szorítja Caterinét és homlokon csókolja. Aztán rendes, nyugodt, parancsoló hangján.)* És most menj, Catherine! Isten veled! *(Catherine távozik.)*

HETEDIK JELENET.

Rolandné, Marie.

Rolandné (kinéz a folyosó ablakán): Hát elmentek... Mind a ketten... Minden elment... ami nagy s ami szép volt az életemben... Ami tartalmat s ami fényt adott neki... Ami az embert becsületessé, ami az asszonyt boldoggá tette... Ami megismertette velem a fenséget és megismertette a bájat... Merre mentek?... Hová tűntek... Hol fogom én még őket az örökkévalóságon át megtalálni. *(Az ajtóhoz lép, csöndesen kinyitja.)* Marie!...

Marie (rögtön bejön): Parancsol asszonyom?

Rolandné: Marie, miről is beszéltünk mi az imént?

Marie: Az életről...

Rolandné: Igen. Maga azt kérdezte tőlem, hogy szép-e az élet? Nem tudtam rá felelni. Most sem tudok. De adok egy jó tanácsot. Nézze meg, Marie.

Marie: Én?

Rolandné: Mert akár szép az, akár förtelmes, akár mámorosan édes, akár vérfagyasztóan borzalmas, mindig magunknak kell azt megnézni és átélni, kis leány.

Marie: De hát én...

Rolandné: Igen, maga. Magának el kell mennie erről a szomorú helyről. El kell indulni, hogy meglássa, mi él ott künt a maga számára és akár jó az, akár rossz, el kell azt fogadnia gyermekem, mert a magáé, mert magának rendeltetett és magára méretett.

Marie: Asszonyom...

Rolandné: Maga elhagy bennünket, gyermekem. Azonnal, amint alkonyodik. A cellámban van egy férfiruha, péklegény számára készült, azt magára veszi, hátára egy süteményes kosarat tesz és szép lassan kísétál az örök mellett a kapun. Ne féljen... ne reszkessen... Ahogy kiér ezen a szomorú kapun, egy nagyon derék, bátor, becsületes férfiember várja önt. Nyujtsa oda neki a kezét és - talán-talán ne is vegye azt többé tőle vissza. Ő elvezeti magát az édesanyjához és ott lassanként majd elfelejti azt a sok szomorúságot, amit itt elhagyott.

Marie: Én meneküljek, asszonyom? És Ön?

Rolandné: Engem már nem vár, nem hív, nem akar, nem kér senki. Magának indulnia kell, gyermekem.

Marie: De nem... Én nem hagyhatom Önt itt a veszedelemben. Ez gyávaság volna. És az én fajtámban...

Rolandné: Tudom. A maga családjában még nem volt gyáva ember, sem férfi, sem asszony. De lássa gyermekem, nekem sok jó barátom van, engem, nem hagynak itt... Ha ma nem távozik, hát holnap... És ha igazán szeret...

Marie: Teljes szívemből. (*Rolandné kezére borul, aztán félénken, kutatólag néz szemébe.*) De igaz ez, Ön nem marad itt? Elmehet, amikor akarja?

Rolandné: Minden pillanatban, ha kedvem lesz hozzá.

Marie: Akkor hát... akkor... Édes jó asszonyom!... Ha ez igaz... Ha én még élhetek!... Ha én még egyszer oda hajthatom anyám ölébe a fejemet!... Ha átölelhetem, úgy, mint most Önt!... Ha a fülébe súghatom, ne eressz el többet magadtól soha, soha. (*Hirtelen.*) De miért nem jön velem Ön is, asszonyom?

Rolandné: Ma nem lehet. Szót kell fogadni, kis Marie és!...

NYOLCADIK JELENET.

Előbbiek, majd a foglyok, legvégül Adolphe.

A foglyok (egymásután bejönnek, Adolphe leghátul marad).

Adolphe: Polgártársak, polgártársnők, a Conciergerie kapuját ma egy órával előbb zárják. Pár pillanat múlva be lesz zárva minden folyosó és kapu, azért, ha idegen volna itt... (*Egy pillantást vet Rolandnéra.*)

Rolandné (lehajtja fejét, mint aki megértette, Adolphe távozik. Rolandné halkán Mariehoz): Most bemegy a cellámba és gyorsan átöltözik, aztán nyugodtan, bátran kimegy a kapun és elsétál az örök között. Nem néz arcába egyiknek sem és nem reszket. Hiszen a maga családjában nem volt gyáva ember, sem férfi, sem asszony, úgye kisleány.

Marie (lehajol és megcsókolja Rolandné kezét).

Rolandné: Most menjen, kis leányom. (*Marie bemegy a cella ajtaján.*)

Beugnot gróf (Rolandnéhoz): Ma nagyon levertnek látszik, asszonyom.

Rolandné: Kedves gróf, ha önnek igaza van, akkor ma nagyon sajnálom, hogy akkor azok az ostoba vidéki hölgyek zsámolyra ültették szegény, jó nagyanyámat. Ma nagyon sajnálom... Ön miatt, aki állítólag azért került ide.

Beugnot: És saját maga miatt, Madame?

Rolandné: Magam miatt nem. Ma sokkal kevésbé, mint máskor. Mert sohasem láttam olyan világosan, mint ma, hogy ami miatt ide kerültem, az a legnagyobb, legszentebb, legdicsőbb a világon és halandó embert szebb sors nem érhet, mint ha vérét onthatja érte. Volt egy idő, mikor kételkedtem abban, ami utamon elindított és az akkor volt, mikor kezünkben volt a hatalom. Ma lebukva ide a sötét mélységbe, ma egészen világosan megértettem, hogy ha az ember kimond egy igazságot, a legnagyobb szerencse, ami vele történhetik, ha a kimondott igazság után pontnak meghal.

Beugnot gróf: És az én igazságom? Az én kiomló vérem, Madame? Bocsásson meg, ha erről beszélek. Az vagyok, akinek idehoztak és meghalok annak, akinek éltem, meg nem tántorodva keresztény katolikus hitemben, megdicsőült uram királyom iránt való hűségemben. Szemtől-szembe állva önnel, Madame, - a legigazibb, legkiválóbb, legerősebb lelkű emberrel, kivel valaha a sors összehozott, - nem tagadok meg, nem vonok vissza semmit. Ma is állítom, hogy a gironde balga, esztelen és kishitű politikája vészbe, gyalázatba és romlásba taszította Franciaországot.

Rolandné (fölemeli fejét): Uram...

Beugnot gróf: Úgy van. Madame. És ezzel szemben még az a mentsége sem volt, mint a vérdühtől beteg jakobinus bandának, mert ezek közt a vér mámorától megkábult agyak közt igen sok volt a jóhiszemű, a tisztességes, a gyilkosságig becsületes. Ezek a hegyhátról dirigált szerencsétlenek komolyan hitték, hogy a világ megváltozik, ha minden rendesen fürdő és tisztálkodó embert elpusztítanak. Ezeknek becsületes meggyőződésük volt, hogy éhes gyomruk azért korog, tüdővésztes feleségük azért köhög, gyermekeik azért idióták és nyomorékok, mert az osztrák asszony feje még nem hullt le a fűrészporos kosárba.

Rolandné: És Ön azt hiszi, hogy a Gironde?

Beugnot gróf: A Gironde? Vergniaud, Brissot, Barbaroux mind jól tudták, hogy a kenyér, a zsír, a szén nem lesz olcsóbb, ha a zsarnokot megölik is s ha a bikahangu Danton minden héten megismétli a szeptemberi mézszárlásokat. Őket izlésük, tudásuk, műveltségük éppen úgy elválasztotta a jakobinus csőcseléktől, mint minket és mégis egy Vergniaud nevezte tiszteletreméltó polgártársainak a Tuileriák ellen induló canaillet.

Rolandné (hidegen): Miért mondja el ezt most nekem. *(Egyre emelkedőbb hangon.)* Vergniaud huszonegy társával együtt csak pár napja lépett a vérpadra. Arról is hallott talán valamit, hogy az én szegény, drága jó barátaim közül tizenegy Lyonban talált menedéket. Ott még éltek derék, becsületes, bátor férfiak, kik befogadták a Gironde bujdosó képviselőit és védeni akarták őket. Aztán, mikor már hiábavaló volt a harc, a konventbiztos ott állt guillotinjával a város kapujában, Lyon kitüzte az angol lobogót. Az angol tábornok szívesen segít és megvédi a várost, az én üldözött, drága barátaimat, ha...

Beugnot: Lyon becsületesen viselkedett. Védte azokat, kik szerencsétlenségükben nagylelkűségéhez fordultak.

Rolandné: Már nem volt kit védeniök, a Gironde üldözött képviselői meglátták az angol lobogót és lehajtották a fejüket: Nem, ezen az áron nekünk nem kell az élet!... Isten veletek, ti derék, bátor, becsületes lyoni férfiak, mi megyünk a végzetünk elé!... Most már jöjjön a jakobinus banda reánk, jöjjön a fogság minden gyalázata, a guillotine minden borzalma. És

elindultak ők Buzot, Petion, Louvet, Barbaroux úttalan mezőkön, vad sötét rengetegeken át, hol vérebekkel kergetik és fogják el Guadetet és Salast, hol farkasok tépik szét Petiont és Buzot testét... Mit akar Ön tőlünk? Miért beszélt nekem most az én szegény, édes jó barátaimról?

Beugnot gróf: Hogy mélyen és alázatosan meghajtva fejemet, elmondhassam: Mióta itt vagyok Ön mellett, jobban megértettem a Gironde tragikumát, mintha köztük éltem volna s ma már nem tudok e szerencsétlen alakokra haragudni. És ezt a csodát Ön cselekedte meg velem. Ma is vagyok, aki voltam, mikor idehoztak, de ma már nem tudom gyűlölni azokat, kikért a vérpadra fogok kerülni.

Rolandné: Ha csak ezt akarta nekem elmondani...

Beugnot gróf: Ezt és még egyet. Itt, ahogy most végignézek a folyosón, eszembe jut, hogy az önök munkája nélkül talán egyikünk sem jutott volna ide, a halál eme hűvös előcsarnokába. De ha nem jutok ide (*Rolandné cellájának ajtaja kinyílik*).

Marie (péklegénynek öltözve kijön, hátán süteményes kosár, végigmegy a foglyok között. Senki sem törődik vele, csak Beugnot gróf nézi merően, Offarel, a jakobinus, leteszi könyvét, a „Társadalmi Szerződést” és feláll, Marie nyugodtan megy előre. Rolandné előtt mintha meg akarna állni, de annak hideg, parancsoló pillantására továbbmegy).

Noirot (utánafut, megfogja Marie karját): Hallja fiam, ha holnap kenyeret hoz... A mai nagyon savanyu volt.

Offarel (utánalép, ellódítja): Ej, mit ostobáskodik... Menjen dolgára...

Noirot: De kérem, ez mégsem járja. Ez a modor...

Offarel (rá sem hallgat, kinyitja Marie előtt a külső folyosóra vezető ajtót. A külső folyosón a fogházfelügyelőnek alakja látható. Marie kimegy. Offarel utána).

Rolandné (rémülten megfogja Beugnot gróf karját): Megismerte... Utánament... Most már mindennek vége...

Beugnot: Vigyázzon asszonyom... Idenéznek... És...

Offarel (visszajön): A kis haszontalan pékinas!... Megmondtam neki, hogy holnap korábban jöjjön. Reám sem hallgatott. Hogy futott, mikor a kapun kieresztették...

Rolandné (elereszti Beugnot gróf kezét): Istenem!

Beugnot: A kis Marie?

Rolandné: Hallgasson kérem.

Beugnot: Igaz. Miről is beszéltünk az imént asszonyom. Arról, hogy én most itt vagyok a Conciergerieben és ezen az áron önt megismerhettem. Mióta a hajam szürkülni kezd, tudom, hogy semmi sincs ingyen Madame. Számot vetek magammal és azt mondom itt a halál előszobájában: az ár nem volt drága. Megérte, amit fizetnem kell érte és ezt fogom mondani amaz utolsó hajnalon is, mikor leszálok a kordéról és a szemem mégegyszer utóljára megtelik fénnel, világossággal, melegséggel... Önre gondolok majd akkor asszonyom, ki megengedte nekem, hogy a lelkébe nézzek és a földi csodák legszebbikével bucsúzhassam el a világtól.

Rolandné: Kedves jó barátom, köszönöm... Én...

KILENCEDIK JELENET.

Előbbiek, Adolphe.

Adolphe (írással a kezében): Rolandné polgártársnőt keresem.

Rolandné (előrelép, Adolphe dermedt, rémült csodálkozással nézi, kezében remeg az írás): Itt vagyok felügyelő polgártárs.

Adolphe: Dehát mi ez?... Ez mi?...

Rolandné (halkan): Csöndesen polgártárs. *(Hangosabban.)* Mit hozott nekem?

Adolphe (egész testében remeg): Itt van az idézés. A forradalmi törvénytörés idézése.

Rolandné (átveszi): Hát itt van?

Adolphe: Itt. És most?

Rolandné: Most?!... Köszönöm polgártárs. *(Adolphe kétségbeesett fejcsóválgatással kimegy.)*

Rolandné (csöndesen olvassa az írást, a foglyok körülötte gyülekeznek, minden arcon mélységes bánat és levertség).

Rolandné (fölemeli fejét és végignézi a bús arcokon): Bocsássanak meg, elszomorítottam önöket. Hiszen tudtuk, hiszen vártuk... Megengedik, hogy visszavonuljak? Készülnöm kell. Az életem már az övék. De a becsületedet védeni fogom.

Rochefoucauld hercegnő: Öleljen meg, asszonyom.

Rolandné: Ezer örömmel, kedves hercegasszony. Remélem, önre még sok szép boldog esztendő vár.

Rochefoucauld hercegnő: Ó, asszonyom, ebben a világban, ahol önt... Igazán nem olyan nehéz ezt az életet itthagyni...

Rolandné: Isten vele! *(A foglyok most sorba jönnek, megölelik vagy kézcsókkal búcsúznak Rolandnétől.)*

Offarel (halk, rekedt hangon): Hátha igazán így van... Ha így van... Ön még nagyon fiatal polgártársnő. Sokat dolgozhatott volna még Franciaországért... Én szivemből sajnálom, hogy erre nem adtak önnek módot és alkalmat azok a... a... *(hirtelen kitörve)* azok a gyilkosok!...

Rolandné: De kedves polgártárs!...

Beugnot gróf (halkan eltávozott a társaságtól, az ablakhoz támaszkodik, elfödi arcát, halk, csöndes zokogás rázza egész testét).

Rolandné (odalép hozzá, vállára teszi kezét, nagyon gyöngéden): Nem uram, ezt nem szabad... Ezt ne... Most már nem szabad többé fájdalmat okoznunk egymásnak... Elég volt... Most már béküljünk ki. Akarja? Igen? *(Beugnot gróf Rolandné kezére borul.)* Nem szabad magát kínoznia többé!... Nyugalomra van szüksége... És nekem is... Miért néz így rám? Amit nekem az imént mondott, az olyan szép, olyan kedves útravaló volt... Nem szabad másként viselkednie, mint ahogy beszélt.

Beugnot gróf: Manon... Manon...

Rolandné: Látta, volt nekem egy okos, kedves, ügyes kis barátnőm, értelmes kis teremtés. Mikor ráértem, beszélgettem vele. Egyszer azt magyarázgatta, hogyan kellene hát ezt a világot berendezni? Nagyon szép és okos gondolatai voltak, csak nem igen tudta megszólaltatni őket. De én úgy sejtem, valami olyasmit akart mondani, hogy mivel a sors úgyis olyan kegyetlenül

meggyötör bennünket, nekünk, embereknek, úgy kellene berendezni a világot, hogy lehetőleg kevés fájdalmat okozzunk egymásnak. Ő ezt olyan könnyűnek és egyszerűnek hitte. *(Körülnéz a teremben, látja a kétségbeesett, síró, zokogó alakokat.)* Pedig hát, lám-lám, ez az, ami teljességgel kivihetetlen... Jó éjszakát, kedves barátaim!... *(Lehajtja fejét és csöndesen behúzza maga után a cella ajtaját.)*

Függöny gyorsan le.